Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ATHENA BEGIN

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΌ ΥΛΙΚΌ

ATHENA BEGIN: 856613 - ΕΥΡΩΠΑΪΚΉ ΣΥΝΕΡΓΑΣΊΑ ΚΑΤΆ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΉΣ ΒΊΑΣ ΣΕ ΆΤΟΜΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΉ ΑΝΑΠΗΡΊΑ.

WP2: ΣΥΛΛΟΓΉ ΔΕΔΟΜΈΝΩΝ ΣΧΕΤΙΚΆ ΜΕ ΤΙΣ ΑΝΆΓΚΕΣ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΊΩΝ ΚΑΙ ΑΝΆΠΤΥΞΗ ΥΛΙΚΟΎ ΓΙΑ ΤΗ ΒΕΛΤΊΩΣΗ ΤΩΝ ΙΚΑΝΟΤΉΤΩΝ

έδρα social cooperative activities for vulnerable groups
U.PORTO FACULDADE DE PSICOLOGIA E DE CIÊNCIAS DA EDUCAÇÃO UNIVERSIDADE DO PORTO
A LA PAR
UMAR
atades

Coordinator

Jose Ramón Roldán

Research Team

Greece

Alexander Oikonomou
Maria Kerasoglou
Michalis Papachatzis

Spain

Victoria Ledesma
Alejandro Aineto Bandrés
Sara Flores Rueda
Jaime Alemany Carrasco

Portugal

Maria José Magalhães
Susana Coimbra
Cecília Loureiro
Ilda Afonso
Elsy Karina Gonçalves
Camila Iglesias

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ATHENA 3

2. ΕΜΦΥΛΗ ΒΙΑ ΚΑΙ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ 5

3. ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ 10

3.1. Εφαρμογή της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης από τα κράτη 10

3.1.1 Ελλάδα 14

3.1.2 Πορτογαλία 18

3.1.3 Ισπανία 20

4. ΕΚΘΕΣΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΝΑΓΚΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ATHENA: ΠΕΡΙΛΗΨΗ 23

5. ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΙΧΝΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑ 25

5.1. Εισαγωγή 25

5.2. Η ανίχνευση 27

5.3. Το πλαίσιο της αποκάλυψης 29

5.4. Αναγνώριση 31

5.4.1 Τύπος κακοποίησης: εντός ή εκτός της οικογένειας 31

5.4.2 Ποινικό αδίκημα: έγκλημα προσβολής της γενετήσιας ελευθερίας ή έγκλημα ενδοοικογενειακής ή έμφυλης βίας 33

5.4.3. Άτομο με ή χωρίς δικαιοπρακτική ικανότητα 34

5.4.4. Χρόνος που παρήλθε από την διάπραξη του εγκλήματος 34

5.4.5. Ανάγκη επείγουσας παρέμβασης στην υγεία 34

5.4.6. Ικανότητα θύματος να αποφασίσει σχετικά με την καταγγελία 35

5.5. Υλοποίηση της στήριξης για την καταγγελία και την ποινική διαδικασία 36

5.6. Η διαχείριση της αποκάλυψης από έναν οργανισμό 37

5.7. Συμπέρασμα 39

6. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΑΧΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΟΥΣ ΘΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ 40

7. ΘΥΜΑΤΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ/ΕΜΦΥΛΗ ΒΙΑ: ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ 49

7.1. Αντιμετώπιση των περιορισμών του θύματος με νοητική υστέρηση πριν την υποβολή καταγγελίας 49

7.2. Υποστηρικτικά εργαλεία που πρέπει να περιλαμβάνονται στη υποβολή της καταγγελίας 50

7.3.Τι είναι ο ενδάμεσος; 51

8. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ: ΕΝΔΙΑΜΕΣΟΣ 52

8.1 Ο ρόλος του ενδάμεσου 53

8.2 Τα εργαλεία του ενδάμεσου 55

8.2.1. Συνέντευξη για τη Λήψη Κατάθεσης σε Στάδια Προσαρμοσμένα σε Άτομα με Νοητική Υστέρηση 55

8.2.3 Το πρωτόκολλο Αξιολόγησης Ικανοτήτων ΝΥ (ECAT-DI) 55

8.2.3 Η προσαρμοσμένη συνέντευξη 63

8.2.4. Αξιολόγηση ικανότητας ατόμων με νοητική υστέρηση να συναινέσουν σε σεξουαλικές σχέσεις 68

8.3. Συμπεράσματα. 72

9. ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΓΙΑ ΝΑ ΣΠΑΣΕΙ Ο ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΒΙΑΣ 9.1 Εισαγωγή στην έννοια του τραύματος στο άτομο με νοητική υστέρηση 77

9.2. Παθοπλαστική των ατόμων με νοητική υστέρηση 80

9.3. Το πρωτογενές τραύμα που προέρχεται από την νοητική υστέρηση 83

9.3.1. Πρωτογενές τραύμα και οικογενειακό πένθος 83

9.3.2. Διαμορφωτικοί παράγοντες θλίψης ή πρωτογενούς τραύματος 86

9.4. Διαμορφωτικοί παράγοντες του ψυχολογικού αντίκτυπου ή του δευτερογενούς τραύματος που προκύπτει από την κατάσταση της θυματοποίησης 97

9.4.1. Πρωτογενές τραύμα ή κατάσταση πρότερης ευαλωτότητας λόγω νοητικής υστέρησης 97

9.4.2. Χαρακτηριστικά της οικογένειας ή του ιδρύματος που ενισχύουν ή μετράζουν τον αντίκτυπο 98

9.4.3. Η προσωπικότητα 99

9.4.4. Περιβαλλοντικοί παράγοντες που σχετίζονται με την κατάσταση της εγκληματικής θυματοποίησης και της δευτερογενούς θυματοποίησης 100

9.5. Ψυχοθεραπεία με θύματα με νοητική υστέρηση. 101

9.5.1. Ένα προσαρμοσμένο μοντέλο διάγνωσης και ψυχοθεραπείας 101

9.5.2. Μια έμπειρη παρέμβαση στην παθοπλαστική των ατόμων με νοητική υστέρηση 102

9.5.3. Η σημασία της προσέγγισης του πρωτογενούς τραύματος της αναπηρίας και της οικογενειακής θλίψης 103

9.5.4. Ψυχοθεραπεία με προσκόλληση 103

9.5.5. Συναισθηματικότητα και σεξουαλικότητα σε άτομα με νοητική υστέρηση. 105

9.6. Συμπεράσματα 106

9. ΑΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ. ΔΙΚΤΥΟ 107

I) Ελλάδα 107

II) Πορτογαλία ..... **¡Error! Marcador no definido.**

III) Ισπανία ..... **¡Error! Marcador no definido.**

10. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 108

1. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ATHENA.

Το πρόγραμμα ATHENA πραγματεύεται την ευαλωτότητα των ατόμων με αναπηρία απέναντι στην κακοποίηση και περισσότερο συγκεκριμένα απέναντι στην ενδοοικογενειακή βία και την βία βάσει του φύλου (έμφυλη βία). Προσφέρει πόρους και εργαλεία σε επαγγελματίες φροντίδας ατόμων με νοητική υστέρηση, τα οποία έχουν υποστεί ενδοοικογενειακή βία, ενώ ενδυναμώνει τα ίδια τα θύματα με στόχο να βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής τους αναπτύσσοντας τις δεξιότητες και τις ικανότητές τους.

Η επίτευξη του σκοπού αυτού απαιτεί την σωστή προσέγγιση τόσο του ευρύτερου πλαισίου όσο και των περιστάσεων υπό τις οποίες εκδηλώνεται η βία προκειμένου να εντοπιστούν οι κρυμμένες πραγματικότητες, να αντιμετωπιστούν επαγγελματικά και αποτελεσματικά, και να ελαχιστοποιηθεί οποιαδήποτε δευτερογενής θυματοποίηση που ενδέχεται να υποστούν τα άτομα αυτά κατά τη διαδικασία.

Τα κύρια προϊόντα που υλοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος είναι: εγχειρίδια και κατευθυντήριες γραμμές παρέμβασης˙ κατάρτιση επαγγελματιών που ασχολούνται με τη φροντίδα των θυμάτων ενδοοικογενειακής/έμφυλης βίας˙ κείμενα για την πρόληψη˙ ανάπτυξη κατευθυντηρίων γραμμών για μια σειρά δράσεων˙ εφαρμογή μιας νέας εκπαιδευτικής μεθόδου για επαγγελματίες˙ και πολυάριθμα εργαστήρια πρόληψης που απευθύνονται σε άτομα με νοητική αναπηρία, τα οποία ενδέχεται να βρίσκονται σε κίνδυνο να αντιμετωπίσουν ενδοοικογενειακή/έμφυλη βία.

Η ATHENA αναμένεται να ωφελήσει 2800 γυναίκες και άνδρες με νοητική υστέρηση, 600 επαγγελματίες προερχόμενους από διάφορους τομείς (υγειονομική περίθαλψη, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, νομικούς, αστυνομικούς, φροντιστές) και πάνω από 7140 πολίτες των τριών εμπλεκομένων χωρών, είτε με άμεσο είτε με έμμεσο τρόπο.

Περαιτέρω αποτελέσματα του προγράμματος αποτελούν οι δραστηριότητες ανάπτυξης δεξιοτήτων που προορίζονται για επαγγελματίες και πραγματοποιούνται στις τρεις χώρες εταίρους, το Εγχειρίδιο για την Πρόληψη και την Ευαισθητοποίηση για την Ενδοοικογενειακή/Έμφυλη Βία, το οποίο απευθύνεται σε επαγγελματίες που εργάζονται με άτομα με νοητική υστέρηση, εργαστήρια πρόληψης που απευθύνονται σε άτομα με νοητική υστέρηση καθώς και η ανάπτυξη μιας κατευθυντήριας γραμμής με συστάσεις που αφορούν την παροχή υπηρεσιών σε γυναίκες με νοητική υστέρηση, οι οποίες υφίστανται ενδοοικογενειακή ή έμφυλη βία. Στόχος του τελευταίου είναι η ολοκλήρωση και η βελτίωση των ήδη καταρτισμένων πρωτοκόλλων δράσης στον τομέα της ενδοοικογενειακής/έμφυλης βίας, από τις αρμόδιες αρχές κάθε χώρας-εταίρου.

Τέλος, αποτελέσματα προερχόμενα από το ερευνητικό τμήμα του προγράμματος, όπως η Έκθεση για την Τρέχουσα Κατάσταση, και η Έκθεση

Ανάλυσης Αναγκών, αποτελούν πολύτιμη συνεισφορά στη γνώση πάνω σεαυτόν τον ελάχιστα μελετημένο τομέα.

2. ΕΜΦΥΛΗ ΒΙΑ ΚΑΙ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το διεθνές νομικό πλαίσιο για τη βία βάσει του φύλου δεν αφορά μόνο τη βία εις βάρος των γυναικών που διαπράττεται εντός του οικιακού πλαισίου από τον σύζυγό τους, ή από τον σύντροφο, νυν ή πρώην, ακόμη και όταν δεν υπάρχει συνοίκηση, αλλά στοχειοθετεί επίσης μια ευρεία έννοια της έμφυλης βίας, θεσπίζοντας τόσο άλλες μορφές της όσο και άλλα πλαίσια βίας, και συνυπολογίζοντας πολλές εκφάνσεις της ζωής των ανθρώπων.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Κωνσταντινούπολη, 2011) διαφοροποιεί την βία κατά των γυναικών από την ενδοοικογενειακή βία, επισημαίνοντας παράλληλα ότι η ενδοοικογενειακή βία επηρεάζει δυσανάλογα τις γυναίκες, όπως φαίνεται στους ακόλουθους ορισμούς:

Α. Ο όρος «Βία κατά των γυναικών» πρέπει να νοείται ως παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ως μορφή διάκρισης εις βάρος των γυναικών, και προσδιορίζει όλες τις πράξεις έμφυλης βίας που για τις γυναίκες συνεπάγονται ή ενδέχεται να συνεπάγονται βλάβη ή πόνο σωματικής, γενετήσιας, ψυχολογικής ή οικονομικής φύσης, συμπεριλαμβανομένων των απειλών για τη διάπραξη τέτοιων ενεργειών, του εξαναγκασμού ή της αυθαίρετης στέρησης της ελευθερίας, στη δημόσια ή την ιδιωτική ζωή.

Β. Η έννοια της «Ενδοοικογενειακής βίας» συμπεριλαμβάνει όλες τις πράξεις σωματικής, σεξουαλικής, ψυχολογικής ή οικονομικής βίας που σημειώνονται στην οικογένεια ή στο σπίτι, κυρίως μεταξύ συζύγων ή συντρόφων ή άλλων συγγενών, κατά τη διάρκεια προηγούμενων ή τρεχόντων γεγονότων, ανεξάρτητα από το εάν το άτομο που διέπραξε το αδίκημα συνοικεί ή όχι με το θύμα.

Γ. Η έννοια «φύλο» αφορά τους κοινωνικά κατασκευασμένους ρόλους, τις συμπεριφορές, δραστηριότητες και κατανομές που μια συγκεκριμένη κοινωνία θεωρεί κατάλληλες για τις γυναίκες ή τους άνδρες.

Δ. Ως «Έμφυλη βία κατά των γυναικών» ορίζεται κάθε βία κατά μας γυναίκας επειδή είναι γυναίκα ή βία που επηρεάζει δυσανάλογα τις γυναίκες. Με τον όρο
«θύμα» νοείται κάθε φυσικό πρόσωπο που υφίσταται τις στάσεις ή τις συμπεριφορές που ορίζονται στα Α και Β.

Ε. Ο όρος «γυναίκα» δεν αναφέρεται μόνο σε ενήλικες γυναίκες, αλλά και σε κορίτσια κάτω των 18 ετών.

Η Σύμβαση ορίζει την έμφυλη βία από ευρύτερη σκοπιά, περιλαμβάνοντας στην έννοια αυτή διάφορες μορφές βίας κατά των γυναικών: για παράδειγμα την σωματική, ψυχολογική και σεξουαλική βία, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού, του ακρωτηριασμού των γυναικείων γεννητικών οργάνων, του καταναγκαστικού

γάμου, της παρενόχλησης, της υποχρεωτικής άμβλωσης και της αναγκαστικής στείρωσης.

Ομοίως, αυτή η ευρεία έννοια της έμφυλης βίας θα μπορούσε να περιλαμβάνει την πώληση ανθρώπων με σκοπό τον άμεσο ή έμμεσο εξαναγκασμό σε πορνεία, την κατάσταση της ιδιαίτερης ευαλωτότητας στην οποία βρίσκονται οι μετανάστριες ή οι γυναίκες πρόσφυγες και την θεσμική βία.

Εν ολίγοις, λόγω των χαρακτηριστικών και της δυναμικής της, η έμφυλη βία μπορεί να θεωρηθεί ως μια ιδιαίτερη μορφή βίας (Larrosa, 2010), διαφορετική από άλλα είδη διαπροσωπικής βίας. Αν και η έμφυλη βία και η ενδοοικογενειακή βία είναι παρόμοιες με πολλούς τρόπους, είναι ωστόσο διαφορετικές έννοιες. Η ενδοοικογενειακή βία που υφίστανται οι γυναίκες είναι μια εκδήλωση βίας με βάση το φύλο και η έμφυλη βία είναι μια πολύ ευρύτερη έννοια που περιλαμβάνει όλες τις μορφές βίας κατά των γυναικών που αναφέρονται παραπάνω.

Οι επιπτώσεις της Έμφυλης βίας σε γυναίκες με νοητική υστέρηση

Η έννοια της νοητικής υστέρησης έχει εξελιχθεί με τα χρόνια. Τα προηγούμενα επεξηγηματικά μοντέλα επικεντρώνονταν στους λειτουργικούς περιορισμούς των ατόμων με αναπηρία, στις ανεπάρκειες και στις ελλείψεις τους και εστίαζαν το πρόβλημα στο άτομο. Ως εκ τούτου, απέδιδαν στο ίδιο το άτομο με αναπηρία τις δυσκολίες προσαρμογής του στο περιβάλλον και στους περιορισμούς που η αναπηρία επιφέρει, θεωρώντας τυχόν εξωτερικές μεταβλητές ως ανύπαρκτες ή ως μη συμβάλλουσες στο πρόβλημα. (Cendra, J., Alemany, A., y Hernández, M. 2016)

Ευτυχώς, από το 1992 και μετά η αντίληψη αυτή αλλάζει, χάρη στην αλλαγή του μοντέλου που προτάθηκε από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, τη Διεθνή Ταξινόμηση της Λειτουργικότητας, της Αναπηρίας και της Υγείας (CIF) και την Αμερικανική Ένωση για την Νοητική Καθυστέρηση (που τώρα ονομάζεται Αμερικανική Ένωση για τις Νοητικές και Αναπτυξιακές Αναπηρίες, εφεξής AAIDD).

Η εν λόγω αλλαγή, συμβάλλει με τη σειρά της σε μια αλλαγή οπτικής για την ίδια την αναπηρία. Σύμφωνα με την νέα οπτική η αναπηρία δεν ενυπάρχει πλέον μόνο στο άτομο, αλλά και στην αλληλεπίδραση του με το περιβάλλον του. Ως εκ τούτου, ένα μεγάλο μέρος της αναπηρίας που αποδίδεται στο άτομο στην πραγματικότητα ανήκει στην κοινωνία, η οποία επιβάλλει φραγμούς που αποκλείουν κάποιους ανθρώπους. Εάν υπήρχαν οι απαραίτητοι πόροι και η ανάλογη υποστήριξη, η ατομική λειτουργία του ατόμου με νοητική υστέρηση δεν θα υπονομευόταν, καθώς θα βρισκόταν σε θέση να λειτουργεί πλήρως και με αυτονομία.

Σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη, η νοητική υστέρηση είναι μια κατάσταση με πολυδιάστατο χαρακτήρα (παρεμβαίνουν φυσιολογικές, ψυχολογικές, ιατρικές, εκπαιδευτικές και κοινωνικές πτυχές), είναι πολυπαραγοντική (η αναπηρία μπορεί να οφείλεται σε γενετικές παθολογίες, σε νευρολογικές βλάβες, σε περιβαλλοντικούς, εκπαιδευτικούς ή κοινωνικούς παράγοντες) και εξαιρετικά

ετερογενής (οι διαφορές μεταξύ των ατόμων με νοητική υστέρηση είναι ακόμη μεγαλύτερες από τις διαφορές μεταξύ των ατόμων χωρίς αναπηρίες στον γενικό πληθυσμό) (AAIDD, 2010) .

Παρά τις τεράστιες αποκλίσεις μεταξύ των διαφόρων ανθρώπων που διαγιγνώσκονται με νοητική υστέρηση, σύμφωνα με την AAIDD, η νοητική υστέρηση πρέπει απαραίτητα να περιλαμβάνει τρία συστατικά στοιχεία:

- Σημαντικούς περιορισμούς στην πνευματική λειτουργία.

- Σημαντικούς περιορισμούς στην προσαρμοστική συμπεριφορά.

- Ηλικία έναρξης πριν τα 18 έτη.

Δυστυχώς, παρόλο που έχουν περάσει σχεδόν τρεις δεκαετίες από τότε που τα Ηνωμένα Έθνη, η CIF και η AAIDD συνέβαλαν σε αυτήν τη νέα αντίληψη για την νοητική υστέρηση, πολλοί άνθρωποι δεν έχουν επίγνωση των διαστάσεων αυτής της αλλαγής και παραμένουν προσκολλημένοι σε προηγούμενα μοντέλα. Έτσι, ευνοείται ο στιγματισμός της αναπηρίας μέσα από μια οπτική οίκτου ή λύπησης πράγμα που ενέχει τον κίνδυνο διεξαγωγής μιας παρέμβασης που βασίζεται στον πατερναλισμό.

Μόλις τα τελευταία χρόνια αρχίζει η κοινωνία να αναγνωρίζει την ευαλωτότητα των ατόμων με νοητική υστέρηση απέναντι στην κακοποίηση (Westcott and Jones, 1999; Sullivan and Knutson, 2000). Η ξένη βιβλιογραφία έχει καταδείξει εδώ και δεκαετίες την ανησυχητική συχνότητα της κακοποίησης σε άτομα με νοητική υστέρηση (Brown, Stein and Turk, 1995; Sobsey, 1994; McCarthy, and Thompson, 1997), παρέχοντας δεδομένα που δείχνουν πως έως και το 80% των ατόμων με νοητική υστέρηση υπήρξαν ή θα υπάρξουν θύματα κάθε είδους κακοποίησης καθ 'όλη τη διάρκεια της ζωής τους (Brown, Stein και Turk, 1995; Horner Johnson και Drum, 2006; McCarthy και Thompson, 1997; Sobsey, 1994; Verdugo, Alcedo, Bermejo και Aguado, 2002) .

Ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA, 2014) δημοσίευσε μια έκθεση με τα κύρια αποτελέσματα της έρευνας πάνω στο θέμα τη βίας κατά των γυναικών στην ΕΕ, παρέχοντας συγκεκριμένα στοχεία για τις γυναίκες με αναπηρία. Σύμφωνα με αυτήν, οι ερευνητές πήραν συνεντεύξεις από 42.000 γυναίκες στα 28 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ρωτώντας τες για τις εμπειρίες τους από σωματική, σεξουαλική και ψυχολογική βία. Οι ερωτώμενες ανέφεραν εμπειρίες παρενοχλητικής παρακολούθησης, σεξουαλικής παρενόχλησης καθώς και κακοποίησης στην παιδική ηλικία.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η έμφυλη βία παραμένει εκτεταμένη στις χώρες μέλη της ΕΕ. Το 34% των γυναικών με αναπηρίες ανέφεραν ότι έχουν βιώσει κάποια μορφή σωματικής ή σεξουαλικής βίας από την ηλικία των 15 ετών, σε σύγκριση με το 19% των γυναικών χωρίς αναπηρίες. Επιπλέον, το 46% των γυναικών με αναπηρία δήλωσαν ότι υπέστησαν σωματική, σεξουαλική ή ψυχολογική βία πριν από την ηλικία των 15 ετών (FRA, 2014).

Όσον αφορά στην ψυχολογική βία και παρενόχληση, οι αριθμοί είναι ακόμη υψηλότεροι. Το 61% των γυναικών με αναπηρία αντιμετώπισαν σεξουαλική

παρενόχληση από την ηλικία των 15 ετών. Παρενοχλητική παρακολούθηση βίωσε το 26% των ερωτηθέντων με αναπηρία (FRA, 2014)

Η πρόσθετη ευαλωτότητα των γυναικών με νοητική υστέρηση επηρεάζεται από ποικιλία παραγόντων, που μπορούν να ομαδοποιηθούν με βάση τρεις κύριες μεταβλητές:

1) Παλαιά εννοιολογικά πλαίσια ή η κοινωνική αντίληψη της ίδιας της νοητικής υστέρησης

Όπως προαναφέρθηκε, οι οικογένειες, οι επαγγελματίες, και η κοινωνία γενικά παραμένουν προσκολλημένοι σε μια οπτική της αναπηρίας που βασίζεται σε προηγούμενα μοντέλα και εμποδίζει την πλήρη ανάπτυξη ατόμων με νοητική υστέρηση, καθιστώντας τα άτομα αυτά τα τέλεια θύματα.

Αυτό συμβαίνει, όχι τόσο λόγω της ίδιας της κατάστασής τους ως ατόμων με νοητική υστέρηση, αλλά λόγω της αντίληψης που έχει το ευρύτερο πλαίσιο για αυτούς και τις οικογένειές τους, δηλαδή λόγω του τρόπου με τον οποίο η κοινωνία βλέπει τα άτομα με αναπηρία. Αυτή η αντίληψη της κοινωνίας για την αναπηρία έχει αντίκτυπο στην ταυτότητα του ατόμου με αναπηρία και στην οικογένειά του, πράγμα που μπορεί να προκαλέσει χαμηλή αυτοεκτίμηση και ανασφάλεια (Avilés, 2019).

Με αφετηρία αυτήν την στρεβλή κοινωνική αντίληψη για την αναπηρία, είναι σύνηθες το άτομο με αναπηρία να αντιμετωπίζεται ως νήπιο, να εξισώνεται με ανήλικο ή με άτομο χωρίς την ικανότητα να ενεργεί ή να αποφασίζει. Αυτό επιδεινώνει την δυσχέρεια του ατόμου με αναπηρία να λειτουργήσει μόνο του και να αναζητήσει τη δική του αυτονομία, δημιουργώντας έτσι σχέσεις εξάρτησης και υποταγής με το περιβάλλον.

Αυτή η οπτική της κοινωνίας για την νοητική υστέρηση, σε συνδυασμό με τη συχνή περιφρόνηση και απομόνωση που υφίστανται τα άτομα με αναπηρία λόγω της κατάστασής τους, προκαλεί υψηλά ποσοστά επιδίωξης κοινωνικής αποδοχής και δυσκολιών στο να διεκδικούν και να υπερασπίζονται τα δικαιώματά τους. (Manzanero et al. 2011)

Ομοίως, η έλλειψη εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία πάνω σε σεξουαλικώς συγκινησιακά θέματα, στην σεξουαλική βία ή στην πρόληψη καταστάσεων κακοποίησης ή κακομεταχείρισης, υποχρεώνει αυτήν την ομάδα ανθρώπων να στερείται των απαραίτητων εργαλείων για να διακρίνει και να αναγνωρίσει τι μπορεί να είναι επιβλαβές και έτσι να μένει απροστάτευτη. Παραδοσιακά, τα άτομα με νοητική υστέρηση αντιμετωπίζονται ως παιδιά χωρίς σεξουαλικότητα ή ως άφυλα, χωρίς καμία σεξουαλική επιθυμία.

2) Δυσκολίες στην επεξεργασία της πρωταρχικής θλίψης.

Το άτομο με νοητική υστέρηση και τα μέλη της οικογένειάς του αντιμετωπίζουν την συναισθηματική βλάβη που προκαλείται από τη θλίψη για την αναπηρία και τις επιπρόσθετες δυσκολίες σε όλα τα διαφορετικά στάδια του οικογενειακού κύκλου ζωής. Η θλίψη αυτή εμπεριέχει την αφομοίωση της απώλειας των

προσδοκιών και την αντιμετώπιση της πραγματικότητας που συνεπάγεται η άφιξη ενός μέλους με νοητική υστέρηση.

Η επίπτωση αυτή ονομάζεται πρωτογενές τραύμα (Sinason, 1992) και δημιουργείται, όπως ήδη αναφέρθηκε πιο πάνω, από τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία βλέπει τη νοητική υστέρηση, επηρεάζοντας όλα τα μέλη της οικογένειας και το πώς πρόκειται να σταθούν απέναντι στην αναπηρία από την θέση των διαφορετικών ρόλων τους (πατέρες, μητέρες, παιδιά ή αδέλφια) καθώς και το πώς θα αλληλεπιδράσουν με άτομα εκτός του οικογενειακού πυρήνα: με επαγγελματίες, σε φιλίες, σε ρομαντικές σχέσεις κ.λπ.

Για το λόγο αυτό, η πρωταρχική θλίψη είναι ένας παράγοντας ευαλωτότητας. Αφενός, επειδή η θλίψη προκαλεί στην οικογένεια ενός ατόμου με αναπηρία μια τάση απομόνωσης και δυσκολία στη συγκέντρωση των απαραίτητων πόρων για την πρόληψη ή τον εντοπισμό οποιασδήποτε κατάστασης κακοποίησης. Και, αφετέρου, επειδή το εν λόγω τραύμα μπορεί να προκαλέσει ψυχολογική βλάβη καθ 'όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου με αναπηρία, πράγμα που μπορεί να αυξήσει την ευαλωτότητα και να επηρεάσει την διαχείριση των πόρων ενόψει μιας πιθανής κατάστασης βίας.

3) Έλλειψη πόρων για την φροντίδα των θυμάτων με νοητική στέρηση

Επί του παρόντος, υπάρχουν πολύ λίγοι εξειδικευμένοι πόροι για τα θύματα με νοητική υστέρηση. Μέχρι το 2010 που δημιουργήθηκε ως υπηρεσία εθνικής αναφοράς η UAVDI[1] του Ιδρύματος Carmen Pardo Valcarce (A LA PAR), δεν υπήρχε κανένας συγκεκριμένος πόρος, ενώ η τροχιά του ιδρύματος οδήγησε στη δημιουργία και άλλων εξειδικευμένων μονάδων σε διάφορα μέρη της Ισπανίας (Καταλονία, Καστίγια-Λα Μάντσα, Αραγονία και Λα Ριόχα).

Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν ειδικοί κρατικοί πόροι προοριζόμενοι για θύματα με νοητική υστέρηση. Τα νομικά πρόσωπα και τα ιδρύματα ψυχικής υγείας βρίσκονται σε μια συνεχή προσπάθεια ανάπτυξης πόρων που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο προγραμμάτων συγχρηματοδοτούμενων από την ΕΕ (π.χ. StaySafe / https://staysafeproject.eu/, DESEM / https://www.desemproject.eu /, κ.τ.λ.). Η ίδια κατάσταση επικρατεί στην Πορτογαλία όπου υπάρχει έλλειψη εξειδικευμένων πόρων για τα θύματα με νοητική υστέρηση.

Ομοίως, η έλλειψη εξειδικευμένων πόρων, η έλλειψη κατάρτισης των επαγγελματιών άμεσης φροντίδας σε θέματα κακοποίησης ή κακομεταχείρισης ατόμων με αναπηρίες και η υπερφόρτωσή τους δημιουργεί μεγάλες δυσκολίες στην υλοποίηση του απαραίτητου έργου σε ότι αφορά την πρόληψη και την ανίχνευση πιθανών περιπτώσεων, πράγμα που συμβάλλει στη διατήρηση των υψηλών επιπέδων κακοποίησης σε αυτήν την ομάδα ανθρώπων, που είναι μάλιστα έντονη σήμερα.

Από την άλλη πλευρά, η έλλειψη γνώσης και ευαισθησίας σχετικά με τη νοητική υστέρηση στον αστυνομικό ή στον νομικό χώρο δίνει τροφή σε εσφαλμένους

[1] Unidad de Atención a Víctimas con Discapacidad Intelectual - Μονάδα Μέριμνας για Θύματα με Νοητική Υστέρηση (Ισπανία)

μύθους σχετικά με την αναπηρία. Έτσι, οι επαγγελματίες των χώρων αυτών αποδίδουν λιγότερη αξιοπιστία σε άτομα με αναπηρίες, επειδή πιστεύουν ότι τείνουν να φαντασιώνονται και να ψεύδονται, ή αποδέχονται μύθους για τη σεξουαλικότητα των ατόμων με αναπηρίες οι οποίοι θεωρείται είτε ότι δεν έχουν σεξουαλική επιθυμία, είτε ότι είναι εξαιρετικά ασυγκράτητοι.

Η πίστη σε αυτούς τους μύθους θα επηρεάσει τη μεταχείριση του ατόμου με αναπηρία κατά την επαφή του με τη δικαιοσύνη (Manzanero et al, 2011).

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι, ως επί το πλείστον, οι παράγοντες ευαλωτότητας εξαρτώνται από το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο βρίσκεται το άτομο, ως άμεση συνέπεια της εσφαλμένης και απαρχαιωμένης σύλληψης για την νοητική υστέρηση, που αναφέρθηκε πιο πάνω.

Επομένως, καθώς η κοινωνία προχωρά, η οπτική για την αναπηρία μεταβάλλεται και η ομάδα αυτών των ατόμων γίνεται μέρος της κοινωνίας, οδηγώντας έτσι μεγάλο μέρος αυτών των παραγόντων ευαλωτότητας στην εξαφάνιση. Μειώνεται συνεπώς το πλήθος των καταστάσεων κακοποίησης και βίας και βελτιώνεται η ποιότητα ζωής των ανθρώπων με νοητική υστέρηση, και ειδικά των γυναικών με αναπηρίες.

3. ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

3.1. Εφαρμογή της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης από τα κράτη

Σε διεθνές επίπεδο, υπάρχουν πολλά νομικά όργανα που προβλέπουν διατάξεις σχετικές με την έμφυλη βία. Τα πιο σημαντικά αναφέρονται παρακάτω:

Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης).

Η σημασία της Σύμβασης έγκειται στο γεγονός ότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι το πρώτο δεσμευτικό εργαλείο στον τομέα της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας και αποτελεί τη μεγαλύτερης εμβέλειας διεθνή συνθήκη για την αντιμετώπιση αυτής της σοβαρής παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθιερώνοντας μηδενική ανοχή στη βία κατά των γυναικών.

Η βία κατά των γυναικών αναγνωρίζεται στη Σύμβαση ως παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ως μορφή διάκρισης, καθιστώντας τα κράτη υπεύθυνα αν δεν ανταποκριθούν κατάλληλα.

Οι σκοποί της σύμβασης (άρθρο 1):

«α. να προστατεύσει τις γυναίκες από κάθε μορφή βίας και να αποτρέψει, να ασκήσει διώξεις και να εξαλείψει την βία κατά των γυναικών και την ενδοοικογενειακή βία ·

β. να συμβάλει στην εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης κατά των γυναικών και να προωθήσει την ουσιαστική ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, της ενδυνάμωσης των γυναικών συμπεριλαμβανομένης·

γ. να σχεδιάσει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο, πολιτικές και μέτρα για την προστασία και την παροχή βοήθειας σε όλα τα θύματα βίας κατά των γυναικών και ενδοοικογενειακής βίας·

δ. να προωθήσει την διεθνή συνεργασία με σκοπό την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών και την ενδοοικογενειακή βία ·

ε. να παρέχει υποστήριξη και βοήθεια σε οργανισμούς και φορείς επιβολής του νόμου ώστε να συνεργαστούν αποτελεσματικά, προκειμένου να υιοθετήσουν μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας.»

Η Σύμβαση αναγνωρίζει ως μορφές βίας κατά των γυναικών: την σωματική, ψυχολογική και σεξουαλική βία, συμπεριλαμβανομένου του βασμού, τον ακρωτηριασμό των γυναικείων γεννητικών οργάνων, τον καταναγκαστικό γάμο, την παρενόχληση, την υποχρεωτική άμβλωση και την αναγκαστική στείρωση. Αυτό σημαίνει ότι τα κράτη οφείλουν να εισαγάγουν αυτούς τους όρους στα νομικά τους συστήματα.

Πρακτικά, όλες οι συμπεριφορές που περιλαμβάνονται στη Σύμβαση διώκονται βάσει πολλών νομικών συστημάτων. Για παράδειγμα: Ο Οργανικός Νόμος 1/2015, της 30ής Μαρτίου, που τροποποιεί τον Οργανικό Νόμο 10/1995, της 23ης Νοεμβρίου, του Ποινικού Κώδικα, ενσωματώνει το φύλο ως λόγο διάκρισης και ως επιβαρυντικό παράγοντα. Αποδέχεται, επίσης, σύμφωνα με τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας, ότι είναι «οι κοινωνικά δομημένοι ρόλοι, συμπεριφορές ή δραστηριότητες που μια συγκεκριμένη κοινωνία αποδίδει σε γυναίκες ή σε άνδρες». Το φύλο, υπό την έννοια της κοινωνικής κατασκευής (gender), ως επιβαρυντικός παράγοντας μπορεί να αποτελέσει βάση για πράξεις που ενισχύουν διακρίσεις διαφορετικές από εκείνες που καλύπτονται από την αναφορά στο φύλο ως βιολογική παράμετρο (sex).

Όσον αφορά άλλες μορφές βίας κατά των γυναικών, χαρακτηρίζει για πρώτη φορά ως έγκλημα τον καταναγκαστικό γάμο, για να εναρμονιστεί με τις διεθνείς δεσμεύσεις που ανέλαβε η Ισπανία στη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης (άρθρο 172α).

Η συμφωνία επικυρώθηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο το 2018 και έχει την ισχύ που ορίζεται στο άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος της Ελλάδας. Οι ρυθμίσεις που θεσπίστηκαν για την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης περιλαμβάνουν:

(α) την ενίσχυση του ποινικού δικαίου για την αντιμετώπιση εγκλημάτων κατά των γυναικών (ακρωτηριασμός των γεννητικών οργάνων, παρενοχλητική παρακολούθηση, «εγκλήματα τιμής»)

β) την κατάργηση της εξαιρετικά αναχρονιστικής διάταξης του άρθρου 339 παρ. 3 του Ποινικού Κώδικα (μη δίωξη εάν πραγματοποιήθηκε γάμος μεταξύ του δράστη της αποπλάνησης ανηλίκου και του θύματος)

γ) την τροποποίηση του Νόμου 3500/2006 για την ενδοοικογενειακή βία, με σκοπό την ευρύτερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή του

δ) την τροποποίηση του Νόμου 3811/2009 για την Ελληνική Αρχή Αποζημίωσης, με σκοπό να διευκολυνθεί η πρόσβαση των θυμάτων στην αποζημίωση που προβλέπεται από τον παρόντα νόμο

ε) την τροποποίηση του Νόμου 2168/1993 για τα όπλα έτσι ώστε να μην χορηγούνται άδειες σε όσους διώκονται ή έχουν καταδικαστεί για αδικήματα ενδοοικογενειακής βίας

(στ) Οι αλλοδαποί που είναι θύματα ενδοοικογενειακής βίας και έρχονται στις αρμόδιες αρχές για να υποβάλουν καταγγελία προστατεύονται από επαναπατρισμό·

ζ) η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων ορίζεται ως η εποπτεύουσα αρχή της Σύμβασης.

Η Πορτογαλία επικύρωσε τη Σύμβαση στις 5 Φεβρουαρίου, 2013. Σύμφωνα με την πρόσφατη έκθεση του GREVIO (Ομάδα Εμπειρογνωμόνων για τη Δράση ενάντια στη Βία κατά των Γυναικών και την Ενδοοικογενειακή Βία) — της ομάδας που αποτελεί το εποπτεύον όργανο της εφαρμογής της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης — η Πορτογαλία έχει λάβει σημαντικά μέτρα για την καταπολέμηση της ενδοοικογενειακής βίας και της ανισότητας των φύλων· Ωστόσο, πρέπει ακόμη να καλυφθούν ορισμένα κενά που αφορούν πιο ευάλωτες ομάδες. Η έκθεση ενθαρρύνει τις πορτογαλικές αρχές να
«επανεξετάσουν τα επίπεδα δαπανών για να διορθώσουν τα υπάρχοντα κενά στην παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών υποστήριξης για τα θύματα κάθε μορφής έμφυλης βίας, συμπεριλαμβανομένων των πιο ευάλωτων ομάδων θυμάτων όπως κορίτσια, ηλικιωμένες γυναίκες, γυναίκες με αναπηρίες, (...) να εγγυηθούν ισότιμη πρόσβαση σε υπηρεσίες για όλα τα θύματα σε όλη την εθνική επικράτεια, διασφαλίζοντας ότι διατίθενται κατάλληλοι ανθρώπινοι και οικονομικοί πόροι σε όλα τα επίπεδα δημόσιας ευθύνης «(GREVIO, 2019, σ. 20).

Τα θεμέλια και το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης είναι εναρμονισμένα με τους κανονισμούς και τις δράσεις που πραγματοποιούνται από τις χώρες τηςκοινοπραξίας πάνω σε αυτό το θέμα, καθώς μεταξύ των υποχρεώσεων που αναλαμβάνουν τα κράτη που υπέγραψαν την Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης ξεχωρίζουν ορισμένα μέτρα που έχουν ήδη εδραιωθεί στις χώρες τηςκοινοπραξίας, όπως:

Α) Η εκπαίδευση των διαφόρων ομάδων επαγγελματιών που παρεμβαίνουν σε περιπτώσεις έμφυλης βίας.

Β) Η δωρεάν υπηρεσία πληροφοριών και νομικών συμβουλών 016 για την έμφυλη βία που είναι διαθέσιμη 24 ώρες την ημέρα, 365 ημέρες το χρόνο.

Γ) Ο σχεδιασμός και η συνεχής ενημέρωση ενός συστήματος στατιστικών πληροφοριών με δεδομένα ττου σχετίζονται με την έμφυλη βία.

Δ) Η ευαισθητοποίηση του κοινού και η πρόληψη της έμφυλης βίας μέσω εκστρατειών ενημέρωσης και ευαισθητοττοίησης

Ε) Η υποχρέωση όσων λόγω της θέσης τους, του εττaγγέλματος ή του χώρου δραστηριοποίησής τους πληροφορούνται δημόσια εγκλήματα, όπως είναι τα διάφορα εγκλήματα βίας κατά των γυναικών, να τα καταγγέλλουν.

ΣΤ) Η διασφάλιση ότι τα θύματα έχουν πρόσβαση σε ειδικά μέτρα ττροστασίας.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, γνωστή ως Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ή ως Σύμβαση της Ρώμης, εγκρίθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης στις 4 Νοεμβρίου 1950 και τέθηκε σε ισχύ το 1953, εμπνευσμένη ρητά από την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 10Δεκεμβρίου 1948.

Σκοπός της είναι η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών των προσώπων που υπάγονται στη δικαιοδοσία των κρατών μελών.

Προκειμένου να είναι αποτελεσματικός ο δικαστικός έλεγχος του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η Σύμβαση ίδρυσε το 1954 ένα δικαστικό σώμα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με έδρα το Στρασβούργο.

Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης είναι μια συνθήκη του Συμβουλίου της Ευρώπης που υττεγράφη στο Τορίνο στις 18 Οκτωβρίου 1961, αναθεωρήθηκε το 1996 και αποτελεί φυσικό συμπλήρωμα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, διασφαλίζοντας κοινωνικά, οικονομικά και ανθρώπινα δικαιώματα.

Συγκεκριμένα, καθορίζει δικαιώματα και ελευθερίες και θεσπίζει έναν εποττικό μηχανισμό που εγγυάται τον σεβασμό τους από τα συμβαλλόμενα κράτη. Τα δικαιώματα που εγγυάται ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης είναι η στέγαση, η υγεία, η εκπαίδευση, η απασχόληση και η νομική και κοινωνική προστασία, η ελεύθερη κυκλοφορία των ανθρώπων και η μη διάκριση.

Η συνθήκη υττεγράφη και επικυρώθηκε από την Ισπανία δύο φορές: στις 6 Μαΐου 1980 και, με την ευκαιρία της αναθεώρησης του Χάρτη του 1996, στις 23 Οκτωβρίου 2000.

Το 1953, το Ελληνικό Κοινοβούλιο επικύρωσε ομόφωνα τη συνθήκη του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα ανθρώπινα δικαιώματα, την Ευρωπαϊκή

Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το πρώτο πρωτόκολλό της. Το 1967, μετά από στρατιωτικό πραξικόπημα, η ελληνική χούντα κατάργησε τη δημοκρατία, ερχόμενη σε σύγκρουση με το Συμβούλιο της Ευρώπης. Μετά την πτώση της χούντας, η Ελλάδα επανήλθε στο Συμβούλιο της Ευρώπης, στις 28 Νοεμβρίου 1974, και η σύμβαση τέθηκε ξανά σε ισχύ.

Μετά από μια δικτατορία που διήρκεσε περισσότερα από 40 χρόνια, η Πορτογαλία επικύρωσε τελικά τη Σύμβαση στις 9 Σεπτεμβρίου 1978.

ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Καταπολέμηση της Εμπορίας Ανθρώπων, που εγκρίθηκε στις 3 Μαΐου 2005, τέθηκε για υπογραφή στη Βαρσοβία στις 16 Μαΐου 2005 και ισχύει από την 1η Φεβρουαρίου 2008, μετά την επικύρωσή της από 10 χώρες. Είναι η πρώτη Ευρωπαϊκή Συνθήκη στον τομέα αυτό, που ασχολείται διεξοδικά τόσο με την προστασία των θυμάτων εμπορίας όσο και με τα δικαιώματά τους, καθώς και με την πρόληψη της εμπορίας και τη δίωξη των δραστών. Η Ισπανία υπέγραψε τη Συνθήκη στις 9 Ιουλίου 2008 και την επικύρωσε στις 2 Απριλίου 2009 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Αυγούστου 2009.

Αντιμετωπίζει όλες τις μορφές εμπορίας, σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο, ανεξάρτητα από το αν σχετίζονται ή όχι με το οργανωμένο έγκλημα, όποιο και αν είναι το θύμα, γυναίκες, άνδρες ή ανήλικοι, και αφορά οποιαδήποτε μορφή εκμετάλλευσης (σεξουαλική εκμετάλλευση, καταναγκαστική εργασία ή υπηρεσίες κ.λπ.) .

3.1.1 Ελλάδα

Το Ελληνικό Σύνταγμα του 2001, δυνάμει του άρθρου 4 παρ. 2, (ΦΕΚ (Εφημερίδα της Κυβέρνησης) 85 / Α / 18 4 2001) αναγνωρίζει ότι «οι Έλληνες άνδρες και γυναίκες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις». Στο άρθρο 116 παρ. 2, αναφέρεται επίσης ότι «δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών.»

Σε νομοθετικό επίπεδο, ο οργανικός νόμος 3896/2010 (ΦΕΚ 207 / Α '/ 8 12 2010), «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης - Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις.», ρυθμίζει θέματα που αφορούν: α) την ισότιμη πρόσβαση στην απασχόληση, συμπεριλαμβανομένης της επαγγελματικής εξέλιξης, και στην επαγγελματική κατάρτιση, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης με σκοπό την απασχόληση, β) τις ισότιμες συνθήκες και τους όρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της

αμοιβής και γ) την ισότιμη μεταχείριση από τα επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης.

Παράλληλα, παρουσιάζονται οι ορισμοί των εννοιών της σεξουαλικής παρενόχλησης, της άμεσης και της έμμεσης διάκρισης καθώς και της παρενόχλησης (άρθρο 2). Ως σεξουαλική παρενόχληση ορίζεται: «οποιαδήποτε μορφή ανεπιθύμητης λεκτικής, μη λεκτικής ή σωματικής συμπεριφοράς σεξουαλικού χαρακτήρα, με σκοπό ή αποτέλεσμα την προσβολή της αξιοπρέπειας ενός προσώπου, ιδίως με τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος.» Ο νόμος απαγορεύει τόσο την άμεση όσο και την έμμεση διάκριση λόγω φύλου, την παρενόχληση, την σεξουαλική παρενόχληση, τις διακρίσεις λόγω εγκυμοσύνης ή μητρότητας και τη λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση ενός ατόμου που σχετίζεται με τον επαναπροσδιορισμό φύλου (άρθρο 3).

Ο νόμος 4351/2018 (ΦΕΚ 62 / Α '/ 5-4-2018) επικύρωσε τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης). Χαρακτηριστικό της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης, που αποτελεί μια εμπεριστατωμένη νομική πράξη εξαιρετικής σημασίας για την προστασία των δικαιωμάτων των γυναικών, είναι η αναφορά του στην έμφυλη βία και η έμφαση που δίνεται στην πρόληψη. Ενδεικτικά, η Σύμβαση ορίζει την υποχρέωση των Συμβαλλομένων Κρατών να διασφαλίζουν την κατάρτιση επαγγελματιών που ασχολούνται με θύματα βίας, την εφαρμογή προγραμμάτων θεραπείας για δράστες εγκλημάτων ενδοοικογενειακής βίας και παραβιάσεων της γενετήσιας ελευθερίας, καθώς και να οργανώνουν δημόσιες δράσεις προωθώντας την κατάρριψη των στερεοτύπων και τη διασφάλιση της διαφορετικότητα.

Μια σειρά σημαντικών διατάξεων που στοχεύουν στην προστασία των θυμάτων καλεί τα κράτη μέλη να ενισχύσουν τη φροντίδα για την υποστήριξή τους. Το άρθρο 40 ορίζει ρητά ότι σε περίπτωση σεξουαλικής παρενόχλησης «τα συμβαλλόμενα μέρη θα λαμβάνουν τα αναγκαία νομοθετικά ή άλλα μέτρα προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οποιαδήποτε μορφή ανεπιθύμητης λεκτικής, μη λεκτικής ή φυσικής συμπεριφοράς σεξουαλικής φύσεως η οποία αποσκοπεί ή κατατείνει στην παραβίαση της αξιοπρέπειας του ατόμου, συγκεκριμένα σε περίπτωση δημιουργίας ενός εκφοβιστικού, εχθρικού, μειωτικού, ταπεινωτικού ή προσβλητικού περιβάλλοντος, θα υπόκειται σε ποινικές ή άλλες νομικές κυρώσεις.»

Στις 26-3-2019 ο νέος νόμος 4604 που εισηγήθηκε το Υπουργείο Εσωτερικών, δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Ελληνικής Δημοκρατίας. Το πρώτο μέρος του (άρθρα 1-30) είναι αφιερωμένο σε ζητήματα ουσιαστικής ισότητας των φύλων και ζητήματα σεξουαλικής και έμφυλης βίας. Τα βασικά χαρακτηριστικά του συνοψίζονται ως εξής:

1) Ο συγκεκριμένος νόμος αποτελεί ένα αναπόσπαστο νομικό πλαίσιο για την ισότητα των φύλων και την εξάλειψη των διακρίσεων εις βάρος των γυναικών. Το γυναικείο φύλο δεν αντιμετωπίζεται ως «ειδική κατηγορία» ή «ευάλωτη ομάδα» και το σύνολο των διατάξεων του νόμου είναι εναρμονισμένο με το Σύνταγμα, τις Οδηγίες της ΕΕ, τις διεθνείς Συμβάσεις που έχουν επικυρωθεί από το Ελληνικό Κράτος, καθώς και το ελληνικό οικογενειακό δίκαιο, το εργατικό δίκαιο και την νομοθεσία για την κοινωνική ασφάλιση.

2) Όλες οι βασικές έννοιες, οι μηχανισμοί, τα θεσμικά όργανα και τα ενδιαφερόμενα μέρη διευκρινίζονται ρητά, με στόχο την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των φύλων, την ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις δημόσιες πολιτικές και τη διαμόρφωση ενός δικτύου μόνιμων δομών σε όλη τη χώρα με στόχο την πρόληψη και την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών.

3) Θεσμοθετείται το πανελλήνιο Δίκτυο Δομών για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων και τους Δήμους (Συμβουλευτικά Κέντρα, Ξενώνες, μια 24ωρη τηλεφωνική γραμμή SOS, η 15900).

4) Οι δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις ενθαρρύνονται να συντάξουν και να εφαρμόσουν «Σχέδια Ισότητας» με συγκεκριμένους στόχους, στρατηγικές και πρακτικές και η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων του Υπουργείου Εσωτερικών απονέμει στις επιχειρήσεις αυτές «Σήμα Ισότητας» ως ανταμοιβή για τη συμβολή τους υπέρ της ίσης μεταχείρισης και των ίσων ευκαιριών για τους εργαζόμενους άνδρες και γυναίκες.

5) Η χρήση ουδέτερης ως προς το φύλο γλώσσας στα επίσημα έγγραφα αποτελεί διακριτή μέριμνα της δημόσιας διοίκησης. Η ελληνική γλώσσα, όπως πολλές άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες (π.χ. γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά), χαρακτηρίζεται από τη χρήση ανδρικών και θηλυκών ουσιαστικών και επίθετων. Μέχρι σήμερα επικρατούσε η τάση να γίνεται χρήση του ανδρικού ουσιαστικού συλλογικά όταν αναφερόμαστε και στα δύο φύλα, παρά το γεγονός ότι αυτή η πρακτική συνεπάγεται σαφώς διάκριση με βάση το φύλο. Για παράδειγμα, στα Αγγλικά υπάρχει η λέξη «μαθητές» για αγόρια και κορίτσια, αλλά στα Ελληνικά υπάρχει η λέξη «μαθητές» για αγόρια και «μαθήτριες» για κορίτσια.

6) Θεσμοθετείται σύστημα ποσοστώσεων 40% υπέρ των γυναικών για τους καταλόγους υποψηφίων κάθε εκλογικής περιφέρειας στις κοινοβουλευτικές εκλογές. Αυτό αποτελεί σαφές μέτρο υπέρ της χειραφέτησης των γυναικών στη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Σημειώνεται ότι η ίδια αυξημένη ποσόστωση είχε ήδη εφαρμοστεί στην πράξη στις εκλογές για την Τοπική Αυτοδιοίκηση (Περιφέρειες και Δήμοι). Επιπλέον, η απουσία συστήματος ποσοστώσεων στη σύνθεση των Συμβουλίων της Δημόσιας Διοίκησης εγείρει νομικές κυρώσεις.

7) Ιδρύεται Αυτόνομο Γραφείο Ισότητας σε καθεμία από τις 13 Περιφέρειες της χώρας, την Κεντρική Ένωση Ελληνικών Δήμων και την Ένωση Ελληνικών

Περιφερειών, ενώ αναβαθμίζονται οι Δημοτικές και Περιφερειακές Επιτροπές Ισότητας.

8) Στον κρίσιμο τομέα της εκπαίδευσης (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση) έχουν τεθεί σε εφαρμογή ειδικές διατάξεις με στόχο την εξάλειψη των στερεοτύπων των φύλων και την προώθηση υγιών συμπεριφορών στους μελλοντικούς πολίτες της χώρας.

9) Επιπλέον, καθορίζεται η αρχή της ένταξης της διάστασης του φύλου στους τομείς της υγείας και της κοινωνικής αλληλεγγύης (π.χ. ιδιαίτερη προσοχή αποδίδεται στην κατάσταση και τις ανάγκες των ευάλωτων ομάδων γυναικών), ενώ χορηγείται ειδική άδεια επτά εργάσιμων ημερών στις γυναίκες εργαζόμενες που παρακολουθούν συνταγογραφούμενα προγράμματα ιατρικής υποστήριξης της γονιμότητας.

10) Στους τομείς των μέσων μαζικής ενημέρωσης και διαφήμισης ενεργοποιούνται ειδικές διατάξεις κατά των στερεοτύπων και των διακρίσεων λόγω φύλου.

Σε ποινικό επίπεδο, η σεξουαλική παρενόχληση μπορεί να διωχθεί ως αδίκημα προσβολής της γενετήσιας αξιοπρέπειας σύμφωνα με το άρθρο 337 του Ποινικού Κώδικα. (Νόμος 4619/2019, Α '95/11 6 2019) που προβλέπει ότι:

1. Όποιος με χειρονομίες γενετήσιου χαρακτήρα, με προτάσεις που αφορούν γενετήσιες πράξεις, με γενετήσιες πράξεις που τελούνται ενώπιον άλλου ή με επίδειξη των γεννητικών του οργάνων, προσβάλλει βάναυσα την τιμή άλλου, τιμωρείται με φυλάκιση έως ένα έτος ή χρηματική ποινή. Για την ποινική δίωξη απαιτείται έγκληση.

3. Ενήλικος, ο οποίος μέσω διαδικτύου ή άλλων μέσων ή τεχνολογιών πληροφορικής αποκτά επαφή με πρόσωπο που δεν συμπλήρωσε τα δέκα πέντε έτη και με χειρονομίες ή προτάσεις, προσβάλλει την τιμή του ανηλίκου στο πεδίο της γενετήσιας ζωής του, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών. Αν επακολούθησε συνάντηση ο ενήλικος τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών ετών.

4. Όποιος προβαίνει σε χειρονομίες γενετήσιου χαρακτήρα ή διατυπώνει προτάσεις για τέλεση γενετήσιων πράξεων σε πρόσωπο που εξαρτάται εργασιακά από αυτόν ή εκμεταλλευόμενος την ανάγκη ενός προσώπου να εργαστεί, τιμωρείται με φυλάκιση έως τρία έτη ή χρηματική ποινή. Για την ποινική δίωξη απαιτείται έγκληση.

Αρμόδιοι φορείς στην ΕλλάδαΣυνήγορος του Πολίτη

Ο Συνήγορος του Πολίτη είναι σώμα που έχει οριστεί για την παρακολούθηση και την προώθηση της εφαρμογής της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα. Σημαντική καινοτομία του νόμου 3896/2010 αποτελεί η διάταξη της παραγράφου 7 του άρθρου 25 που ορίζει ότι, ειδικά και μόνο όταν λαμβάνει αναφορές περί διακρίσεων λόγω φύλου, ο Συνήγορος δεν θα διακόπτει πλέον την έρευνα σε περίπτωση που ο ενδιαφερόμενος προσφύγει στο δικαστήριο, αλλά η προσπάθεια διαμεσολάβησης για την επίλυση του ζητήματος θα συνεχίζεται μέχρι την πρώτη ακρόαση της υπόθεσης ή έως ότου εξεταστεί το αίτημα προσωρινής δικαστικής προστασίας.

Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων έχει την ευθύνη για ζητήματα σεξουαλικής παρενόχλησης και, ως αρμόδιο κυβερνητικό όργανο για τον σχεδιασμό, την εφαρμογή και την παρακολούθηση των εθνικών πολιτικών για την ισότητα των φύλων, έχει θέσει την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών μεταξύ των στρατηγικών της στόχων. Το Εθνικό Πρόγραμμα για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών εφαρμόζεται από το 2010, όταν για πρώτη φορά πήρε μια ολοκληρωμένη και συνεκτική μορφή και αφορά όλες τις μορφές βίας κατά των γυναικών (ενδοοικογενειακή βία, σεξουαλική παρενόχληση, βιασμός, εμπορία κ.λπ.).

3.1.2 Πορτογαλία

Στην Πορτογαλία, παρόλο που η κακοποίηση εντός του γάμου αναφερόταν σε νομικά έγγραφα για δεκαετίες, μόλις τη δεκαετία του 1980 αναγνωρίστηκε επίσημα ως ποινικό αδίκημα και κοινωνικό πρόβλημα, με την επικύρωση της Σύμβασης για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (CEDAW), το 1980, η οποία τέθηκε σε ισχύ τον Σεπτέμβριο του 1981.

Ωστόσο, μόνο το 2000 (και ενισχυμένη το 2007 από τις αλλαγές στον Ποινικό Κώδικα), καθερώθηκε η ενδοοικογενειακή βία, με έμφαση στις ανισότητες των φύλων, ως ποινικό αδίκημα που απασχολεί την κοινή γνώμη. Επί του παρόντος, η έμφυλη βία αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα για την πορτογαλική κοινωνία, λόγω του ανησυχητικού αριθμού των γυναικοκτονιών και της δυσμενούς εξέλιξης σε ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες.

Η Πορτογαλία ήταν μια πρωτοπόρος χώρα στην μελέτη της βίας κατά των γυναικών, ενώ ο Ποινικός της Κώδικας (1982) προβλέπει ότι η κακοποίηση αποτελεί ποινικό αδίκημα. Υπάρχει επίσης μια άλλη σπανίζουσα νομοθεσία, η οποία εφαρμόζεται ελάχιστα σε άλλα ποινικά αδικήματα και επικεντρώνεται σε ποινικά αδικήματα κατά της σωματικής και σεξουαλικής ακεραιότητας του ατόμου, όπως του βιασμού, της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης και του σεξουαλικού «πειράγματος» [1].

Ορισμένες εξελίξεις στη νομοθεσία και στις δημόσιες υπηρεσίες οι οποίες απευθύνονται σε γυναίκες είναι αποτέλεσμα της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης (2011) η οποία επικυρώθηκε από την Πορτογαλία τον Φεβρουάριο του 2013, αλλά και της αυξανόμενης ευαισθητοποίησης του κοινού για την προτεραιοποίηση της πρόληψης της έμφυλης βίας.

Διαδοχικές πορτογαλικές κυβερνήσεις έχουν διαθέσει κονδύλια σε έργα (εθνικά και διεθνή) σχετικά με την πρόληψη της έμφυλης και της ενδοοικογενειακής βίας, κυρίως από το 2001, όταν τέθηκε σε εφαρμογή η νομοθεσία για το δίκτυο στήριξης των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας. Από το 1999, συνολικά πέντε εθνικά σχέδια έχουν εγκριθεί και εφαρμοστεί στην Πορτογαλία, τα οποία αποτελούν κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη πολιτικών που αποσκοπούν στην πρόληψη και την παρέμβαση στον τομέα της ενδοοικογενειακής βίας.

Ο σχεδιασμός, η εφαρμογή και η παρακολούθησή τους αποτελούν αρμοδιότητα του Γραμματέα για την Ιθαγένεια και την Ισότητα (SECI) και την Επιτροπή Ιθαγένειας και Ισότητας των Φύλων (CIG).

Πιο πρόσφατα, το διάταγμα 112/2009, της 16ης Σεπτεμβρίου, αποτελεί ένα ουσιαστικό βήμα προόδου στον αγώνα κατά της έμφυλης βίας (ενδοοικογενειακή βία σύμφωνα με τους πορτογαλικούς νόμους) στην Πορτογαλία. Ρίχνει φως στην πρόληψή της, προσφέροντας προστασία και βοήθεια σε πολλά θύματα αυτής της ειδεχθούς, σκοτεινής βίας.

Ο συγκεκριμένος νόμος θεσπίζει μια σειρά μέτρων, μεταξύ των οποίων μπορούμε να υπογραμμίσουμε την παροχή δικαιωμάτων στα θύματα, κάτι που εγγυάται ταχεία και αποτελεσματική προστασία. Το 2015 δημιουργήθηκε το Καταστατικό του Θύματος (Νόμος 130/2015) με σκοπό την παροχή μιας σειράς εργαλείων στις γυναίκες για να καλυφθούν τα δικαιώματά τους ως θύματα, όπως είναι η πληροφόρηση σχετικά με νομικές διαδικασίες, υπηρεσίες και οργανισμούς όπου μπορούν να βρουν βοήθεια. Σύμφωνα με αυτές τις διατάξεις, ειδικά τα ευάλωτα θύματα (συμπεριλαμβανομένων των γυναικών με νοητική υστέρηση) δικαιούνται ειδική προστασία από το κράτος.

Παρόλο που η Πορτογαλία οικοδομεί μια πορεία προς την εδραίωση των δικαιωμάτων και την επέκταση της προστασίας των γυναικών θυμάτων βίας, μένει ακόμα να καλυφθούν ορισμένα σημαντικά κενά. Η βασική έκθεση της Ομάδας Ειδικών για τη Δράση ενάντια στη Βία κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής βίας (GREVIO) [2] ενθάρρυνε τις πορτογαλικές αρχές ως εξής:

«α) να αναπτύξουν μελέτες και δεδομένα σχετικά με την έμφυλη βία που επηρεάζει ομάδες γυναικών οι οποίες υφίστανται ή κινδυνεύουν να υποστούν διακρίσεις, όπως γυναίκες μετανάστριες, γυναίκες πρόσφυγες και αιτούσες άσυλο, γυναίκες από εθνοτικές μειονότητες, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών Ρομά, γυναίκες με αναπηρίες, γυναίκες από την κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ, γυναίκες σε αγροτικές περιοχές και γυναίκες στην πορνεία·

β) να ενσωματώσουν την οπτική αυτών των ομάδων στο σχεδιασμό, την εφαρμογή, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση ολοκληρωμένων και συντονισμένων πολιτικών για την **πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών·**

γ) να εντάξουν την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών σε πολιτικές και προγράμματα προσαρμοσμένα στις **συγκεκριμένες ανάγκες τέτοιων ομάδων**.» (σελ.14)

Η ίδια έκθεση τονίζει επίσης τη σημασία της ύπαρξης μιας πιο ολοκληρωμένης υπηρεσίας υποστήριξης θυμάτων, διατομεακού χαρακτήρα, που θα επιτρέψει την ανάπτυξη εξειδικευμένων παρεμβάσεων, κυρίως για τις γυναίκες σε ειδικές συνθήκες ευαλωτότητας.

Με αυτόν τον τρόπο, το GREVIO ενθαρρύνει τις πορτογαλικές αρχές να «επανεξετάσουν τα επίπεδα δαπανών για να αποκαταστήσουν τα υπάρχοντα κενά στην παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών υποστήριξης προς τα θύματα κάθε μορφής βίας κατά των γυναικών, συμπεριλαμβανομένων των πιο ευάλωτων ομάδων θυμάτων όπως είναι τα κορίτσια, οι ηλικιωμένες γυναίκες, οι γυναίκες με αναπηρίες, οι γυναίκες από εθνοτικές μειονότητες, των γυναικών Ρομά συμπεριλαμβανομένων, και οι μετανάστριες, οι γυναίκες πρόσφυγες και οι αιτούσες άσυλο» (σελ. 30).

[1] Που περιλαμβάνει κάποιες συμπεριφορές σεξουαλικής παρενόχλησης.

[2] Η πλήρης έκθεση είναι διαθέσιμη στη διεύθυνση: https://rm.coe.int/grevio-reprt-on-portugal/168091f16f

3.1.3 Ισπανία.

Στην Ισπανία, ο κεντρικός άξονας του νομοθετικού τομέα που ρυθμίζει το νομικό σύστημα της χώρας σε θέματα ισότητας αποτελείται από το ισπανικό Σύνταγμα, τον Οργανικό Νόμο 1/2004 της 28ης Δεκεμβρίου, που αφορά τα Συνολικά Μέτρα Προστασίας κατά της Έμφυλης Βίας, τον Οργανικό Νόμο 3 / 2007, της 22ας Μαρτίου, για την Αποτελεσματική Ισότητα Γυναικών και Ανδρών και το Κρατικό Σύμφωνο κατά της Έμφυλης Βίας.

Το ισπανικό Σύνταγμα, (CE. BOE, 29 Δεκεμβρίου 1978, αριθ. 311) δυνάμει του άρθρου 14, αναγνωρίζει το δικαίωμα στην ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών βάσει της καθερωμένης αρχής της μη διάκρισης λόγω φύλου: «Οι Ισπανοί είναι ίσοι ενώπιον του νόμου, χωρίς καμία διάκριση με βάση το γένος, τη φυλή, το φύλο, τη θρησκεία, τη γνώμη ή οποιαδήποτε άλλη προσωπική ή κοινωνική κατάσταση ή περίσταση». Το άρθρο 15 αναγνωρίζει ότι «Όλοι έχουν δικαίωμα στη ζωή και στη σωματική και ηθική ακεραιότητα, χωρίς, σε καμιά περίπτωση, να υποστούν βασανισμό, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία […]». Ομοίως, το άρθρο 9.2 ορίζει ότι «Είναι ευθύνη των δημόσιων αρχών να

προάγουν τις συνθήκες έτσι ώστε η ελευθερία και η ισότητα του ατόμου και των ομάδων στις οποίες ανήκει να είναι πραγματικές και αποτελεσματικές· να αφαιρούν τα εμπόδια που εμποδίζουν ή δυσχεραίνουν την πληρότητά του […]».

Ο Οργανικός Νόμος 1/2004, της 28ης Δεκεμβρίου, που αφορά τα συνολικά μέτρα προστασίας κατά της έμφυλης βίας (ΒΟΕ, 29 Δεκεμβρίου 2004, αρ. 313) στοχεύει στη δράση κατά της βίας που, ως εκδήλωση διακρίσεων, ως κατάσταση ανισότητας και ως σχέσεις εξουσίας των ανδρών έναντι των γυναικών, ασκείται από εκείνους που είναι ή ήταν σύζυγοί τους ή από εκείνους που είναι ή είχαν συνδεθεί με αυτές με παρόμοιες συναισθηματικές σχέσεις, ακόμη και χωρίς συνοίκηση (άρθρο 1.1). Αυτός ο νόμος χαρακτηρίζει έμφυλη βία οποιαδήποτε πράξη σωματικής και ψυχολογικής βίας, συμπεριλαμβανομένων των επιθέσεων κατά της σεξουαλικής ελευθερίας, των απειλών, του εξαναγκασμού ή της αυθαίρετης στέρησης της ελευθερίας (άρθρο 1.3).

Βάσει αυτού του νόμου, θεσπίζεται μια σειρά ολοκληρωμένων μέτρων προστασίας που αποσκοπούν στην πρόληψη, τιμωρία και εξάλειψη αυτού του είδους βίας και στην παροχή βοήθειας στις γυναίκες, στα ανήλικα παιδιά τους και σε ανήλικα άτομα που υπόκεινται στην κηδεμονία τους ή στην κηδεμονία και επιμέλειά τους. Ομοίως, ο νόμος αυτός περιλαμβάνει τα δικαιώματα των γυναικών θυμάτων έμφυλης βίας (Τίτλος ΙΙ) όσον αφορά το δικαίωμα στην ενημέρωση, την ολοκληρωμένη κοινωνική πρόνοια και τη δωρεάν νομική βοήθεια (Κεφάλαιο Ι), τα δικαιώματα εργασίας και τις παροχές κοινωνικής ασφάλισης (Κεφάλαιο ΙΙ), τα δικαιώματα των δημοσίων λειτουργών (Κεφάλαιο ΙΙΙ) και τα οικονομικά δικαιώματα (Κεφάλαιο IV).

Παρέχει, επίσης, Θεσμική Κηδεμονία (Τίτλος ΙΙΙ) καθιερώνοντας μηχανισμούς συντονισμού μεταξύ των φορέων που εμπλέκονται στην καταπολέμηση της έμφυλης βίας. Αυτό επιτυγχάνεται με τη δημιουργία της Ειδικής Κυβερνητικής Αντιπροσωπείας ενάντια στη Βία κατά των Γυναικών (άρθρο 29), του Κρατικού Παρατηρητηρίου για τη Βία κατά των Γυναικών (Άρθ. 30) και εξειδικευμένων μονάδων στις Κρατικές Δυνάμεις Ασφαλείας και στους Φορείς για την πρόληψη της έμφυλης βίας καθώς και με τον έλεγχο της εκτέλεσης των εγκεκριμένων δικαστικών μέτρων (άρθρο 31).

Διατίθεται, επιπλέον, Δικαστική Προστασία (Τίτλος V) με τη δημιουργία Δικαστηρίων για τη Βία Κατά των Γυναικών (Κεφάλαιο Ι), διασφαλίζοντας την εξειδικευμένη κατάρτιση των επαγγελματιών. Ορίζονται επίσης εισαγγελέας (Κεφάλαιο V. Άρθρο 70) και τομείς ενάντια στη Βία Κατά των Γυναικών (Άρθρο 71) σε κάθε Εισαγγελία των Ανώτατων Δικαστηρίων και των Επαρχιακών Δικαστηρίων (άρθρο 72).

Ο οργανικός νόμος 3/2007 της 22ας Μαρτίου, για την Αποτελεσματική Ισότητα Γυναικών και Ανδρών (ΒΟΕ, 23 Μαρτίου 2007, αριθ. 71), στοχεύει να θέσει σε ισχύ το δικαίωμα της ίσης μεταχείρισης και των ίσων ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών, ιδίως μέσω της εξάλειψης των διακρίσεων κατά των

γυναικών, ανεξάρτητα από την περίσταση ή την κατάστασή τους, σε οποιαδήποτε σφαίρα της ζωής και, ιδιαίτερα, στην πολιτική, αστική, εργατική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική σφαίρα […] (άρθρο 1).

Καθιερώνει την αρχή της ίσης μεταχείρισης γυναικών και ανδρών, η οποία προϋποθέτει την απουσία κάθε διάκρισης, άμεσης ή έμμεσης, λόγω φύλου, και ιδίως εκείνων που απορρέουν από τη μητρότητα, την ανάληψη οικογενειακών υποχρεώσεων και την προσωπική κατάσταση. (Άρθρο 3).

Εισάγει επίσης τροποποιήσεις στη νομοθεσία που αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση και την παρενόχληση σχετικά με το φύλο (Τίτλος Ι. Άρθρο 7), ορίζοντας ως σεξουαλική παρενόχληση οποιαδήποτε λεκτική ή σωματική συμπεριφορά σεξουαλικής φύσης που έχει σκοπό ή έχει ως αποτέλεσμα την προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας ενός ατόμου, ιδίως όταν δημιουργείται ένα εκφοβιστικό, ταπεινωτικό ή προσβλητικό περιβάλλον. Και νοείται ως παρενόχληση σχετική με το φύλο όταν αναφέρεται σε παρενοχλητικό τύπο συμπεριφοράς, ο οποίος εκδηλώνεται με βάση το φύλο ενός ατόμου.

Επιπλέον, στον νόμο προβλέπονται οι διακρίσεις λόγω εγκυμοσύνης ή μητρότητας, οι οποίες συνιστούν ευθείες διακρίσεις λόγω φύλου, καθώς και κάθε δυσμενής μεταχείριση γυναικών που σχετίζεται με εγκυμοσύνη ή μητρότητα (άρθρο 8).

Εξετάζει ακόμα τις νομικές συνέπειες των διακρίσεων, έτσι ώστε οι πράξεις και οι ρήτρες των νόμιμων επιχειρήσεων να μην θεωρούν τις διακρίσεις λόγω φύλου άκυρες αλλά να επισύρεται ευθύνη μέσω ενός συστήματος αποκατάστασης ή αποζημίωσης που να είναι πραγματική, αποτελεσματική και ανάλογη με τη ζημία που έχει επέλθει […] (Τίτλος Ι. Άρθρο 10). Σε υποθέσεις στις οποίες υποβάλλεται αγωγή για διακρίσεις λόγω φύλου, εναπόκειται στον εναγόμενο να αποδείξει την απουσία διάκρισης […] (Τίτλος Ι. Άρθρο 13.1).

Παρομοίως, θεσπίζονται μέτρα για την πρόληψη της σεξουαλικής παρενόχλησης και της παρενόχλησης λόγω φύλου μέσω της δημιουργίας προγραμμάτων ισότητας σε εταιρείες και πρόβλεψης άλλων μέτρων με σκοπό την προώθηση της ισότητας, την πρόληψη και την ευαισθητοποίηση. Επίσης προβλέπονται τροποποιήσεις του Νόμου για το Καταστατικό των Εργαζομένων σε αυτό το θέμα.

Το Κρατικό Σύμφωνο κατά της έμφυλης βίας (Υπουργείο Προεδρίας, Σχέσεις με τα Δικαστήρια και την Ισότητα, 2017) εγκρίθηκε το 2017 με στόχο την εξάλειψη κάθε είδους βίας κατά των γυναικών και την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών τους.

Μέσω της Κυβερνητικής Αντιπροσωπείας για την έμφυλη βία, η κεντρική κυβέρνηση προωθεί τα μέτρα για την ανάπτυξη του Συμφώνου σε συντονισμό με τα υπόλοιπα εξαρτώμενα υπουργεία και με αυτόνομες οργανώσεις, καθώς

και με τις Αυτόνομες Κοινότητες και τους Τοπικούς Φορείς που εκπροσωπούνται από την ισπανική Ομοσπονδία Δήμων και Επαρχιών.

Η βελτίωση της θεσμικής ανταπόκρισης, η βελτίωση της συνδρομής στα θύματα, της βοήθειας και της προστασίας των θυμάτων, της συνδρομής στους ανηλίκους και της προστασία τους, η προώθηση της κατάρτισης των διαφόρων φορέων, η στατιστική παρακολούθηση, οι συστάσεις προς τις δημόσιες διοικήσεις και άλλα θεσμικά όργανα, ο εντοπισμός και η φροντίδα άλλων μορφών βίας κατά των γυναικών, η οικονομική δέσμευση και η παρακολούθηση του συμφώνου, αποτελούν δέσμευση όλων των πολιτικών κομμάτων και των θεσμικών οργάνων, η οποία εκφράζεται με ένα πακέτο μέτρων που επηρεάζουν τους τομείς της ευαισθητοποίησης και της πρόληψης.

4. ΕΚΘΕΣΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΝΑΓΚΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ATHENA: ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Έμφυλη Βία Κατά των Γυναικών (GBVAW - ΕΒΚΓ)[2] είναι ένας γενικός όρος ο οποίος περιλαμβάνει αρκετές μορφές κακοποίησης που επηρεάζουν δυσανάλογα τις γυναίκες και τα κορίτσια. Τέτοιες είναι ο βιασμός, η σεξουαλική παρενόχληση, ο ακρωτηριασμός των γεννητικών οργάνων και η ενδοοικογενειακή βία. Η Έμφυλη Βία σε βάρος των γυναικών είναι μια διαδεδομένη μορφή παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που επηρεάζει
1 στις 3 γυναίκες παγκοσμίως (ΠΟΥ, 2013). Καθημερινός κίνδυνος αντιμετωπίζεται ιδιαίτερα από γυναίκες με αναπηρίες, καθώς τα στοιχεία δείχνουν ότι η κακοποίηση είναι πιο συχνή σε αυτήν την ευάλωτη ομάδα (FRA, 2014; Dunkle, Van Der Heijden, Stern, & Chirwa, 2018).

Ως μορφή ΕΒΚΓ, η ενδοοικογενειακή βία είναι μια από τις πιο διαδεδομένες μορφές βίας κατά των γυναικών σε όλο τον κόσμο (García-Moreno, Jansen, Ellsberg, Heise, & Watts, 2005; Alhabib, Nur, & Jones, 2010). Οι ρίζες της σχετίζονται βαθιά με την ανισότητα μεταξύ των φύλων και της ανδρικής κυριαρχίας στις γυναίκες (Dobash & Dobash, 1979; Yodanis, 2004). Αν και η ενδοοικογενειακή βία δεν περιορίζεται μόνο στη βία που διαπράττεται πίσω από τις κλειστές πόρτες, σε όλη την πορεία της Ιστορίας, οι γυναίκες κακοποιούνται από άνδρες μέσα στα σπίτια τους εξαιτίας μύθων που ακόμη επιβιώνουν, όπως ο μύθος της «ιδανικής οικογένειας» και του «ασφαλούς, οικείου ιδιωτικού κόσμου» (όπως αναφέρεται από την Saraga, 2001). Σε ορισμένα σημεία της βιβλιογραφίας η συστηματική κακοποίηση που υφίστανται οι γυναίκες ορίζεται ως μορφή τρομοκρατίας (Pain, 2014) ή πατριαρχική τρομοκρατία (Johnson, 1995; Bosch, Ferrer & Alzamora, 2006).

Σε πολλές περιπτώσεις, οι διάφορες μορφές κακοποίησης αλληλεπικαλύπτονται και συχνά ένα θύμα κακοποίησης βιώνει ταυτοχρόνως παραπάνω από μια μορφή θυματοποίησης, σε τέτοιο μάλιστα βαθμό που οι συνέπειες ενδέχεται να

[2] ΣτΜ: Gender Based Violence against Women

είναι ακόμη πιο γενικευμένες για τα θύματα. Η κακοποίηση μπορεί να επηρεάσει σοβαρά τη σωματική και ψυχική υγεία των θυμάτων, και λόγω της συχνότητας εμφάνισης και των συνεπειών της, η ενδοοικογενειακή βία θεωρείται επίσης πρόβλημα δημόσιας υγείας (Flury & Nyberg, 2010).

Παρά τις διάφορες εκδηλώσεις και δυναμικές αυτής της μορφής κακοποίησης, ο όρος Έμφυλη Βία Κατά των Γυναικών θα χρησιμοποιηθεί μόνο για τη βία που διαπράττεται εναντίον γυναικών, αλλά και ανδρών, με νοητική υστέρηση. Από αυτήν την άποψη, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι οι γυναίκες με νοητική υστέρηση εκτίθενται εξίσου στις ίδιες μορφές βίας με τις γυναίκες χωρίς εγνωσμένες αναπηρίες. Ωστόσο, ο «πρόσθετος παράγοντας ευαλωτότητας» (όπως αναφέρεται από τους Nosek, Foley, Hughes & Howland, 2001, σελ. 186) δημιουργεί ορισμένες συγκεκριμένες μορφές βίας που επηρεάζουν μόνο τις γυναίκες με αναπηρίες, καθώς συνδέεται εγγενώς με τους περιορισμούς και τις ανάγκες υγειονομικής περίθαλψης (Walter Brice, Cox, Priest, & Thompson, 2012).

Τούτου λεχθέντος, το πρόγραμμα ATHENA στοχεύει στην αντιμετώπιση της ευαλωτότητας των ατόμων με αναπηρία απέναντι στην ΕΒΚΓ και στην Ενδοοικογενειακή Βία. Προσφέρει πόρους και εργαλεία σε επαγγελματίες που φροντίζουν άτομα με νοητική υστέρηση, και ενδυναμώνει τα θύματα με στόχο να βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής τους, αναπτύσσοντας τις δεξιότητες και τις ικανότητές τους. Προκύπτει εξ αυτού η ανάγκη να αναγνωριστούν οι κρυμμένες πραγματικότητες, να αντιμετωπιστούν επαγγελματικά και αποτελεσματικά, και να ελαχιστοποιηθεί οποιαδήποτε δευτερογενής θυματοποίηση την οποία ενδέχεται να υποστούν τα άτομα αυτά κατά την όλη διαδικασία.

Για την επίτευξη αυτών των στόχων το πρόγραμμα προβλέπει την ανάπτυξη περιεχομένου για την κατάρτιση επαγγελματιών που εμπλέκονται στη φροντίδα των θυμάτων ΕΒΚΓ, την ανάπτυξη προγραμμάτων κατάρτισης με αντικείμενο την πρόληψη και κατευθυντήριες γραμμές για διάφορες δράσεις. Έχει επίσης προβλεφθεί η εφαρμογή μιας νέας μεθόδου κατάρτισης για επαγγελματίες, καθώς και εργαστήρια πρόληψης που απευθύνονται σε άτομα με αναπηρίες, τα οποία ενδέχεται να διατρέχουν κίνδυνο να υποστούν ΕΒΚΓ. Γυναίκες και άνδρες με νοητική υστέρηση, επαγγελματίες (υγειονομική περίθαλψη, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, νομικοί, αστυνομικοί, φροντιστές) και άλλοι (υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής και ευρύ κοινό) είναι οι άμεσοι και έμμεσοι δικαιούχοι του έργου.

Το εκπαιδευτικό υλικό αναμένεται να συμβάλει στην βελτίωση των δεξιοτήτων των επαγγελματιών για την προστασία και την υποστήριξη των ατόμων με νοητική υστέρηση. Επιπλέον στόχο του προγράμματος αποτελεί η ανάπτυξη ικανοτήτων και η δημιουργία εγχειριδίου για επαγγελματίες που εργάζονται με άτομα με νοητική υστέρηση, το οποίο αφορά την πρόληψη και την ανάπτυξη της ευαισθητοποίησης για την ΕΒΚΓ.

Αναμένεται επίσης να διοργανωθούν αρκετά εργαστήρια για άτομα με νοητική υστέρηση, ενώ θα αναπτυχθεί ένας οδηγός με συστάσεις προς τις γυναίκες με

αναπηρίες, οι οποίες είναι θύματα ΕΒΚΓ. Οι συστάσεις αυτές θα συμπεριληφθούν στα πρωτόκολλα δράσης που έχουν ήδη θεσπιστεί από τις αρμόδιες αρχές. Τα αποτελέσματα που έχουν συλλεχθεί μέχρι στιγμής συνέβαλαν στην σύνταξη δύο παραδοτέων: της Τεκμηρίωσης Τρέχουσας Κατάστασης, για την οποία διεξήχθη διεξοδική έρευνα στο πεδίο της έμφυλης βίας που στρέφεται κατά ατόμων με ή χωρίς νοητική υστέρηση και της Αναφοράς Ανάλυσης Αναγκών (NAR), όπου τα αποτελέσματα και η ανάλυση των δεδομένων παρουσιάζονται από κοινού, ενσωματώνοντας πληροφορίες από όλες τις χώρες.

[21-40] Πανεπιστήμιο του Πόρτο

Η ανάλυση αυτή προσδιορίζει τις κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες και οι άτυποι φροντιστές ατόμων με νοητική υστέρηση όσον αφορά τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απαιτούνται για την αποτελεσματική στήριξη αυτής της ευάλωτης ομάδας.

5. ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΙΧΝΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑ.

5.1. Εισαγωγή

Η αναπηρία αποτελεί παράγοντα κινδύνου για την εμφάνιση ενδοοικογενειακής βίας, δηλαδή σεξουαλικής κακοποίησης και κακομεταχείρισης τόσο των παιδιών όσο και των ενηλίκων. Παρά τη λιγοστή έρευνα σχετικά με την συχνότητα των περιστατικών, είναι μια πραγματικότητα που αρχίζει πλέον να γίνεται γνωστή. Πρόσφατα στοιχεία από την Ισπανία (Martorell, Alemany, 2017) επισημαίνουν ότι οι ανήλικοι με αναπηρίες έχουν έως και επτά φορές περισσ κοποίηση από τους ανηλίκους χωρίς αναπηρίες. Δεν μπορέσαμε να βρούμε δεδομένα για αυτήν την τ ην πορτογαλική πραγματικότητα.

Είτε εξετάζουμε τις έρευνες για την συχνότητα εμφάνισης της κακομεταχείρισης και κακοποίησης στο γενικό πληθυσμό, είτε εξετάζουμε αυτές που συγκρίνουν τη συχνότητα των περιστατικών στην ομάδα των ατόμων με αναπηρίες με τη συχνότητα στον γενικό πληθυσμό, το συμπέρασμα είναι ότι η αποσιώπηση του εγκλήματος εξακολουθεί να είναι ο κανόνας. Αυτό έγινε σαφές από τα συμπεράσματα μιας μελέτης στην Ισπανία που αναλύει καταγγελίες στην Πολιτική Φρουρά στις οποίες εμπλέκονται άτομα με αναπηρίες (González, Cendra, Manzanero, 2013).

Φαίνεται να υπάρχει αυξημένη παρουσία διαφορετικών συστημάτων πεποιθήσεων όταν μιλάμε για τον θέμα της κακομεταχείρισης ή/και της κακοποίησης των ατόμων με νοητική υστέρηση:

- ✓ Τα παιδιά με νοητική υστέρηση θεωρούνται ως γνωστικά ανίκανα και ανήθικα όντα που εφευρίσκουν ιστορίες κακοποίησης για να εμπλέξουν επιτυχημένους ενήλικες, ή ως σαγηνευτικές ερωτικές παγίδες.
- ✓ Η εξομοίωση των ατόμων με νοητική υστέρηση με ανηλίκους (συνεχίζουν να θεωρούνται ως «αιώνια παιδιά») συνοδεύεται από μύθους που εξακολουθούν να είναι πολύ συχνοί σήμερα. (Losada, 2019)
- ✓ **Άλλος ένας μύθος είναι ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση είναι προβληματικά. Δεν μπορούν να ορίσουν τη ζωή τους, δεν έχουν σεξουαλικότητα ή, αντιθέτως, έχουν μια εξωφρενική σεξουαλικότητα. Όλα τα παραπάνω τροφοδοτούν το ανησυχητικό γεγονός ότι οι μαρτυρίες τους θεωρούνται λιγότερο αξιόπιστες από αυτές του γενικού πληθυσμού.**
- ✓ Ο φόβος ότι δεν θα γίνουν πιστευτοί είναι ένας από τους παράγοντες που διατηρούν το απόρρητο της κακοποίησης. Σε αυτόν τον φόβο προστίθεται η άγνοια του τι σημαίνει κακοποίηση αλλά και η επιβολή του νόμου της σιωπής και οι απειλές από τον επιτιθέμενο. Υπάρχει ακόμα ντροπή ή αδυναμία να εκφράσουν αυτό που έχει συμβεί. Επομένως, είναι ζωτικής σημασίας η ικανότητα και η γνώση της άμεσης οικογένειας ή του επαγγελματία φροντιστή του πως να ανιχνεύουν και να παρεμβαίνουν όταν ένα άτομο με νοητική υστέρηση κακοποιείται. (Del Moral, 2001).

Με την έγκαιρη ανίχνευση μπορεί να αποφευχθεί μια σοβαρή ανισορροπία στην ψυχική υγεία του ατόμου, αποτελεί όμως ένα ιδιαίτερα σύνθετο καθήκον. Το κλειδί είναι ο χειρισμός από μέρους του επαγγελματία ή της οικογένειας τη στιγμή της αποκάλυψης. Είναι σημαντική η σωστή συλλογή των στοιχείων της αποκάλυψης, με στάση εγγύτητας και ενεργούς ακρόασης, αλλά και με απόσταση επαρκή, με τέτοιον τρόπο που να μην αλλοιώνεται η μαρτυρία, ή να επιτραπεί να αναπτυχθεί μια μη-κρίσιμης σημασίας αξιοπιστία. Η συνεργασία με ειδικούς είναι απαραίτητη, διότι οι συνέπειες που προκύπτουν από την αξιολόγηση των γεγονότων μπορεί να περιλαμβάνουν την απομάκρυνση του ατόμου από τον πυρήνα εντός του οποίου συνυπάρχει, την υποβολή καταγγελιών και την εκκίνηση δικαστικής διαδικασίας. Όλα αυτά ενέχουν τον κίνδυνο μιας δεύτερης θυματοποίησης, η οποία μπορεί να σταματήσει μόνο με τον εντατικό συντονισμό μεταξύ των μελών της οικογένειας, των επαγγελματιών που παρέχουν άμεση φροντίδα στο θύμα και των ειδικών. (Alemany, 2012). Μαζί πρέπει να εφαρμόσουν τις σωστές ενέργειες για να επιτύχουν μια αποτελεσματική συλλογή αποδεικτικών στοιχείων και μαρτυριών, που θα διευκολύνουν τη δίωξη του ποινικού αδικήματος και θα διασφαλίσουν τα δικαιώματα του θύματος καθ' όλη την αστυνομική και δικαστική διαδικασία.

Οι αστυνομικοί και οι δικαστικοί λειτουργοί είναι βασικοί φορείς σε αυτήν τη διαδικασία. Αλλά συχνά, δεν διαθέτουν εκπαίδευση και εμπειρία σε συνεντεύξεις ατόμων με νοητική υστέρηση. Είναι σύνηθες να βλέπουμε τους φορείς να:

i) επιδεικνύουν ανυπομονησία και στάση σώματος που προδίδει έλλειψη προσοχής κατά τη διάρκεια που τα άτομα με νοητική υστέρηση δίνουν τη μαρτυρία τους·

ii) νοιώθουν συναισθήματα οίκτου και θλίψης που με τη σειρά τους μπορούν να παρεμποδίσουν την κατάλληλη έρευνα της μαρτυρίας·

iii) αντιμετωπίζουν άλλη μια δυσκολία, χαρακτηριστική για όσους παίρνουν κατάθεση από άτομα με νοητική υστέρηση, η οποία προκύπτει από τη σύγχυση ότι ο ερωτών προκαλεί τις απαντήσεις από το άτομο με νοητική υστέρηση. Όταν δεν είναι ξεκάθαρο τι θέλει να πει ο ερωτώμενος, το επίπεδο των λεπτομερειών που λαμβάνονται καθίσταται ανεπαρκές και, σε πολλές περιπτώσεις, γίνονται πιο στενές και προσωπικές, ανάλογα με το είδος των ερωτήσεων.

Είναι συνεπώς ουσιαστικής σημασίας, για όλους αυτούς τους λόγους, τα άτομα με νοητική υστέρηση που έχουν πέσει θύματα κακοποίησης, να συνοδεύονται με ενεργό τρόπο καθώς περνούν μέσα από το αστυνομικό και δικαστικό σύστημα από τους άμεσους φροντιστές τους, ανεπίσημους ή επαγγελματίες, ή από αξιόπιστα άτομα, τα οποία θα αναπτύξουν τα σαρμογές (Alemany, 2012)

οικογένειας, στους φροντιστές, τους εκπαιδευτικούς, τους εκπαιδευτές, ύς κ.λπ. οι οποίοι ζουν και εργάζονται με άτομα με νοητική υστέρηση, ορισμένους πόρους-κλειδιά που μπορούν να τους βοηθήσουν να ανταποκριθούν στην πρόκληση μιας πιθανής κακομεταχείρισης ή κακοποίησης, να βοηθήσουν στην αποκάλυψη της υπόθεσης και να συνοδεύσουν τα άτομα στις κοινωνικές και νομικές υπηρεσίες.

5.2. Η ανίχνευση

Η πιθανότητα να σκεφτούν οι επαγγελματίες ή τα μέλη της οικογένειας, ότι ένα άτομο με νοητική υστέρηση ενδέχεται να έχει πέσει θύμα κακοποίησης ή κακομεταχείρισης, δεν θα πρέπει να περιορίζεται στις περιπτώσεις όπου υπάρχουν εκμυστηρεύσεις ή άμεσες αποκαλύψεις του ατόμου. Ακριβώς επειδή τώρα, περισσότερο από πριν, οι ανήλικοι και οι ενήλικες με αναπηρία διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο κακοποίησης και επειδή, για μεγάλο χρονικό διάστημα, οι μύθοι που σχετίζονται με την αναπηρία αποπροσανατολίζουν (Martorell, Alemany, 2011) και εμποδίζουν μια πιο προσεκτική ματιά στα σημάδια, στους δείκτες και στην παρουσία συνοδευτικών συμπτωμάτων.

Οι δείκτες παραπέμπουν:

→ στα παρατηρήσιμα γεγονότα που δείχνουν πιθανή κακοποίηση ή κακομεταχείριση (υπολείμματα σωματικών υγρών ή φυσικά σημάδια στα γεννητικά όργανα, κατάγματα ή μώλωπες)

Τα συμπτώματα παραπέμπουν:

→ σε πιθανές ψυχολογικές συνέπειες που μπορεί να επιφέρει η κακοποίηση ή η κακομεταχείριση στο άτομο. Σε καμία περίπτωση όμως δεν είναι οι μόνες, καθώς δεν υπάρχει σύνδρομο που να σχετίζεται με την κακοποίηση.

Οι παράγοντες που καθορίζουν τον αντίκτυπο που αφήνει η κακοποίηση στο άτομο μπορεί να ποικίλουν ανάλογα με:

i) τον τύπο της κακοποίησης·

ii) την σχέση με τον επιτιθέμενο·

iii) την στήριξη που θα παράσχει η οικογένεια μετά την αποκάλυψη·

vi) ή τις συνέπειες που απορρέουν από το πέρασμα μέσα από το ποινικό σύστημα.

Αυτός ο αντίκτυπος μπορεί να εκδηλωθεί με πολλούς τρόπους.

Όσον αφορά την κακοποίηση, τα συμπτώματα που εμφανίζονται συχνότερα είναι:

- ✓ η παρουσία προβλημάτων συμπεριφοράς (αλλαγή συμπεριφοράς) που σχετίζονται με ένα αποδιοργανωμένο τύπο προσκόλλησης·
- ✓ Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες (ΔΜΤΣ), που εμφανίζεται συχνά με τη μορφή διαταραχής συμπεριφοράς, ειδικά σε άτομα με σοβαρή νοητική υστέρηση·
- ✓ Άγχος·
- ✓ κατάθλιψη (συνεχής απόρριψη ενός ατόμου)·
- ✓ αποκλίνουσα σεξουαλική συμπεριφορά·
- ✓ μαθησιακά προβλήματα που, όπως είναι αναμενόμενο για την ομάδα που μας αφορά, δύσκολα εντοπίζονται, καθώς συχνά συνδέονται με την ίδια τη διάγνωση νοητική υστέρησης·
- ✓ προβλήματα με την αυτοεκτίμηση.

Σχετικά με το τελευταίο, προκαλεί έκπληξη το τόσο συχνό «φαινόμενο επισκίασης» όταν πρόκειται για άτομα με νοητική υστέρηση, η τάση δηλαδή του κλινικού ιατρού να αποδίδει στη νοητική υστέρηση την αιτία ψυχιατρικών συμπτωμάτων, επισκιάζοντας την παρουσία ψυχικών ασθενειών, με αποτέλεσμα να καταλήγει η αναπηρία να είναι ο πρωταγωνιστής (Martorell, 2008).

Οι Kendall-Tackett et al., έπεπα από την μετα-ανάλυσή τους σχετικά με τον αντίκτυπο της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης, δείχνουν σαφώς ότι τα σεξουαλικώς κακοποιημένα παιδιά έχουν περισσότερα συμπτώματα από τα μη κακοποιημένα παιδιά, παρά το γεγονός ότι η παρουσία των συμπτωμάτων

αυτών είναι πολύ ετερογενής. Ωστόσο, τα σεξουαλικώς κακοποιημένα παιδιά δεν είχαν παραπάνω συμπτώματα από άλλα συμπτωματικά παιδιά όταν προσέρχονταν σε κάποια κλινική για άλλους λόγους, παρά μόνον όταν υπήρχε περίπτωση Διαταραχής μετατραυματικού στρες και σεξουαλικοποιημένης συμπεριφοράς.

Η απουσία συμπτωμάτων σχετικών με κακοποίηση και κακομεταχείριση δεν θα πρέπει να μειώνει την αξιοπιστία των ισχυρισμών του φερόμενου θύματος, κατά τον ίδιο τρόπο που η απουσία συναισθηματικής έκφρασης δεν σημαίνει ότι τα γεγονότα δεν έχουν συμβεί. Επομένως, ο συνυπολογισμός αυτών των εκτιμήσεων στο πλαίσιο της αποκάλυψης είναι μια απαραίτητη, αλλά όχι επαρκής, προϋπόθεση για μια υπεύθυνη αντιμετώπιση.

Το φαινόμενο της επισκίασης παρουσιάζεται στις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα ψυχιατρικά συμπτώματα μπορούν να περάσουν απαρατήρητα όταν ένα άτομο παρουσιάζει μια ψυχική ασθένεια ταυτόχρονα με την νοητική υστέρηση ή γνωστική αναπηρία, (Martorell et al., 2011).

5.3. Το πλαίσιο της αποκάλυψης.

Όταν υπάρχει αυθόρμητη αποκάλυψη μιας κατάστασης κακοποίησης, θα χρειαστεί να δράσουμε για να δενεργήσουμε μια επαρκή εκτίμηση των γεγονότων και, εάν είναι απαραίτητο, να προστατεύσουμε το άτομο. Είναι σημαντικό να παρέχεται φροντίδα χωρίς να αμφισβητείται η αλήθεια της μαρτυρίας (Manzanero, Recio, Alemany, 2013).

Η αρχική στάση του ατόμου που δέχεται τις αποκαλύψεις δεν πρέπει να είναι:

- ☹ στάση δυσπιστίας, ούτε πρέπει να δοθεί άκριτη αξιοπιστία στις περιγραφές.

Αντ' αυτού:

- ☺ πρέπει να ακούσει και να προσπαθήσει να επιβεβαιώσει ότι πράγματι συνέβησαν τα γεγονότα που περιγράφονται. Για αυτό, στις περισσότερες περιπτώσεις απαιτείται η συμμετοχή ειδικών στην εκτίμηση της κακοποίησης, καθώς πράξεις τέτοιας μορφής συνιστούν ποινικό αδίκημα και οι ειδικοί μπορούν να συμβάλουν στις μεταγενέστερες διεργασίες διερεύνησης. Η συμβουλή προς το άτομο που δέχεται την αποκάλυψη είναι να τηρεί μια στάση ενεργούς ακρόασης, χωρίς να δείχνει σοκ αλλά εγγύτητα, αφήνοντας το άτομο να εκφραστεί ελεύθερα και δίνοντας το χρόνο που χρειάζεται, χωρίς να παρεμβαίνει.
- ☺ συνιστώνται υπεύθυνες ενέργειες που θα περιλαμβάνουν μια επαρκή αξιολόγηση της αποκάλυψης της κακοποίησης, η οποία, στις περισσότερες περιπτώσεις, απαιτεί τον σχεδιασμό των απαραίτητων συνεντεύξεων αξιολόγησης από ειδικούς στον τομέα, όπως περιγράφεται λεπτομερώς στις ακόλουθες ενότητες.

Υπάρχει κίνδυνος να κληθεί το άτομο να επαναλάβει επανειλημμένα πώς συνέβησαν τα γεγονότα για να εξακριβωθεί το αληθές της αποκάλυψής του. Αυτό συνιστά ανεπαρκή επαγγελματική πρακτική, καθώς εδικά στα άτομα με νοητική υστέρηση συνεπάγεται παρέμβαση στις πιθανές αναμνήσεις των γεγονότων μέσω επανερμηνειών, και θα μπορούσε να οδηγήσει στο να μην ληφθούν υπόψη μεταγενέστερες εκδηλώσεις των αναμνήσεών τους κατά τη ποινική διαδικασία.

Όταν έχει γίνει μια αυθόρμητη αποκάλυψη για πιθανή κακοποίηση, μπορεί να διεξαχθεί μια συνέντευξη αξιολόγησης. Υπάρχει μια σειρά γενικών αρχών (Manzanero, Recio, Alemany, 2013) που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τη διεξαγωγή τέτοιων συνεντεύξεων, ο κύριος στόχος των οποίων θα είναι να επιδειχθεί κατανόηση στη δυσφορία που εκφράζει το άτομο και όχι να επιβεβαιώσει την κακοποίηση. Πρόκειται συγκεκριμένα για τις εξής αρχές:

• Το θύμα πρέπει να έχει εμπιστοσύνη στο άτομο που παίρνει την συνέντευξη, το οποίο πρέπει να είναι εκπαιδευμένο σε αυτόν τον τύπο συνέντευξης ή, τουλάχιστον, να γνωρίζει τα κλειδιά για την εξέλιξή της.

• Το γεγονός της κακοποίησης ή της κακομεταχείρισης δεν πρέπει ποτέ να υποδηλώνεται συγκεκριμένα

• Κατά προτίμηση να χρησιμοποιούνται ανοιχτές ερωτήσεις. Οι κλειστές ερωτήσεις να χρησιμοποιούνται μόνο σε απολύτως απαραίτητες περιπτώσεις, κατά τις οποίες το άτομο έχει σημαντικούς περιορισμούς στην επικοινωνία.

• Ολόκληρη η συνέντευξη πρέπει να καταγραφεί ως έχει. Προκειμένου να διατηρηθεί η προσβασιμότητα στην διαδικασία, είναι επίσης σημαντικό να γίνει προσαρμογή της γλώσσας και να υπάρχει η κατάλληλη υποστήριξη προς το άτομο έτσι ώστε να διασφαλιστεί ότι η συνέντευξη είναι πλήρως κατανοητή.

Η τήρηση ενός σχολαστικού αρχείου, τόσο των λέξεων που χρησιμοποιεί το άτομο στις περιγραφές του όσο και των υπονοιών που δημιουργούνται, μπορεί να αποδεχθεί εξαιρετικά χρήσιμη σε περίπτωση που η κακοποίηση πράγματι τελείται ή έχει τελεστεί. Όλες αυτές οι πληροφορίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για μετέπειτα ενέργειες από μέρους της αστυνομίας, της δικαιοσύνης, της υγείας, από ιατροδικαστές ή κλινικούς επαγγελματίες, έτσι ώστε να μην χρειαστεί να επαναλάβει το θύμα την κατάθεσή του.

Εάν το άτομο στο οποίο έγινε η αποκάλυψη ή οι φροντιστές στους οποίους απευθύνθηκε, δεν είναι εξοικειωμένοι με αυτόν τον τύπο συνέντευξης αξιολόγησης, ή αισθάνονται συγκλονισμένοι από το περιεχόμενο της αποκάλυψης, είναι καλύτερα να μην βιαστούν να πραγματοποιήσουν τη συνέντευξη αξιολόγησης και να συμβουλευτούν έναν ειδικό.

Η διαβούλευση με ειδικούς ή διαμεσολαβητές είναι απαραίτητη (Martorell, Alemany, 2017) σε περιπτώσεις όπου επηρεάζεται η μαρτυρία λόγω μη επαρκών ικανοτήτων και καθίσταται αναγκαίο να σχεδιαστούν και να αναπτυχθούν τα υποστηρικτικά εργαλεία της συνέντευξης εκ των προτέρων.

Όταν ο αποδέκτης μιας εξομολόγησης που υποδηλώνει μια πιθανή κατάσταση κινδύνου ή κακοποίησης είναι επαγγελματίας, πρέπει να δράσει άμεσα, ανεξάρτητα από τις αμφιβολίες ή τους φόβους που μπορεί να έχει σχετικά. Η επαγγελματική παρέμβαση πρέπει να χαρακτηρίζεται από υπευθυνότητα και να ξεκινά με την αξιολόγηση όλων των μεταβλητών που μπορούν να επηρεάσουν τη λήψη αποφάσεων.

5.4. Αναγνώριση.

Η πολυπλοκότητα που ενυπάρχει σε κάθε περίπτωση κακοποίησης ή κακομεταχείρισης που διαπράττεται σε ενήλικα με νοητική υστέρηση απαιτεί να γνωρίζει κανείς τον τρόπο με τον οποίο θα ενεργήσει υπεύθυνα καθώς και τις διάφορες μεταβλητές που θα επηρεάσουν την επαγγελματική αξιολόγηση και απόδοση - (όταν η κακοποίηση διαπράττεται σε ανηλίκους με νοητική υστέρηση, δεν διαφοροποιούνται οι ενέργειες προστασίας που πρέπει να ακολουθούνται σε περιπτώσεις ανηλίκων που διατρέχουν κίνδυνο).

5.4.1 Τύπος κακοποίησης: εντός ή εκτός της οικογένειας

Η κατανόηση του πλαισίου στο οποίο εκδηλώνεται η βία είναι θεμελιώδες στοιχείο για την αξιολόγηση της υπόθεσης. Είναι σαφές ότι μια υπόθεση σεξουαλικής κακοποίησης στην οποία ο δράστης είναι ένας ξένος που επιτίθεται στο θύμα είναι εντελώς διαφορετική από μια περίπτωση σεξουαλικής κακοποίησης στην οποία ο δράστης είναι μέλος της οικογένειας, φροντιστής ή γονέας. Το ίδιο ισχύει, σε άλλους τύπους έμφυλης βίας.

Όποιο και αν είναι το είδος της κακοποίησης, θα μας κινητοποιήσει είτε προς την κατεύθυνση της συνεργασίας με τα μέλη της οικογένειας του θύματος από την αρχή είτε, αντιθέτως, προς το να είμαστε προσεκτικοί με το πόσα και ποια στοιχεία θα τους αποκαλύψουμε. Συνεπώς, ο γενικός κανόνας διαμορφώνεται ως εξής:

Α) Εάν η κακοποίηση διαπράττεται από ένα γνωστό ή άγνωστο άτομο, εκτός της οικογένειας, οι ενέργειες θα υλοποιούνται σε συντονισμό με την οικογένεια από την πρώτη στιγμή, αντιπαραβάλλοντας την επαγγελματική αντίδραση στην αποκάλυψη με την αντίδραση της οικογένειας και συναποφασίζοντας τα επόμενα βήματα.

Β) Εάν η κακοποίηση διαπράττεται από ένα μέλος της οικογένειας, με το οποίο ζει το άτομο με νοητική υστέρηση που αποκαλύπτει το έγκλημα, θα υπερισχύσει το καθήκον του επαγγελματία να προστατεύσει το θύμα χωρίς να εμπλακεί ο φερόμενος επιτιθέμενος στις σχετικές αξιολογήσεις και ενέργειες. Ούτε οι συγγενείς των οποίων η ικανότητα διατήρησης του απορρήτου της αξιολόγησης είναι αμφισβητήσιμη, θα συμμετάσχουν στις διαδικασίες (Cirillo, 2013).

Διαφορετικοί τύποι κακοποίησης καθορίζουν διαφορετικές σχεσιακές δυναμικές (Barudy, 1998):

- Σεξουαλική κακοποίηση **εκτός της οικογένειας,** όπου ο δράστης, ανάλογα με το αν είναι γνωστός ή άγνωστος, θα εμφανίσει διαφορετικούς τρόπους συμπεριφοράς):

  i) Ένας άγνωστος δράστης θα ενεργήσει ασκώντας δύναμη και θα απολαύσει την οδύνη του θύματος. Ο βαθμός της ψυχικής οδύνης των θυμάτων θα εξαρτηθεί από το ευρύτερο πλαίσιο και τον βαθμό της επιθετικότητας.

  ii) Από την άλλη πλευρά, ένας δράστης που είναι γνωστός στην οικογένεια, θα κερδίσει την εμπιστοσύνη του οικογενειακού κύκλου και θα ενεργήσει χειραγωγώντας το θύμα, εκμεταλλευόμενος αυτήν την εμπιστοσύνη. Ενεργεί από θέση εξουσίας.

- Σεξουαλική κακοποίηση **εντός της οικογένειας** (αναφέρεται στις περιπτώσεις που ο δράστης είναι συγγενής). Όταν τα άτομα υφίστανται σεξουαλική κακοποίηση από έναν γονέα, δεν είναι μόνο ότι κακοποιούνται από κάποιον από τον οποίο εξαρτώνται ζωτικά, αλλά είναι και δύσκολο για αυτούς να το εκλάβουν ως μορφή βίας ή κατάχρησης εξουσίας από τον ενήλικα. Για παράδειγμα, εάν η σεξουαλική κακοποίηση διαπράττεται από το ίδιο άτομο που φροντίζει την υγιεινή (όπως μπορεί να συμβεί σε άτομα με υψηλότερο επίπεδο εξάρτησης), η ικανότητα διάκρισης των σεξουαλικών πράξεων από τις πράξεις υγιεινής μπορεί να είναι πολύ δύσκολη.

Είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε τη δυναμική που διέπει κάθε είδος έμφυλης βίας η οποία ασκείται από ένα μέλος της οικογένειας ή από ένα άτομο εμπιστοσύνης, γνωστό του θύματος, ή από έναν συγγενή. Αυτό θα μας επιτρέψει να μπορέσουμε στη συνέχεια να προβούμε σε επαρκή ανάλυση της εγκυρότητας της μαρτυρίας του θύματος, και να αναγνωρίσουμε όλες αυτές τις δυναμικές που αποτελούν τη βάση της δημιουργίας μιας καταχρηστικής σχέσης τέτοιου τύπου, την οποία μάλιστα δύσκολα μπορεί να εφεύρει ένα άτομο με νοητική υστέρηση (βλ. πίνακα παρακάτω).

Η αποτυχία αναγνώρισης αυτών των σχεσιακών δυναμικών μπορεί να οδηγήσει τον υπεύθυνο για τη συνέντευξη στο να μειώσει την αξιοπιστία της μαρτυρίας του θύματος, θεωρώντας ότι η ιστορία δεν συνοδεύεται από συναισθηματικότητα.

Υπάρχουν διαφορετικά στάδια στην αναγνώριση και είναι χρήσιμο να προσδιοριστεί σε ποιο από αυτά βρίσκεται το θύμα (Rivera, 2020):

i) Στάδιο αποπλάνησης: χειραγώγηση της εμπιστοσύνης και της εξάρτησης του θύματος. Ενθάρρυνση του θύματος να συμμετάσχει σε ερωτικά παιχνίδια, προετοιμασία του φυσικού χώρου όπου θα λάβει χώρα η κακοποίηση.

ii) Στάδιο κακοποιητικής γενετήσιας αλληλεπίδρασης: σταδιακή και προοδευτική διαδικασία. Επιδεξιομανία, χάδια με σεξουαλικές προθέσεις, αυνανισμός, πεολειχία, διείσδυση, έκθεση σε πορνογραφικό / σεξουαλικό υλικό.

iii) Τα μυστικά: ο δράστης επιβάλλει το νόμο της σιωπής, οι κακοποιημένοι μπορούν μόνο να προσαρμοστούν στην κατάσταση, οι συγγενείς απουσιάζουν ή εμπλέκονται.

iv) Αποκάλυψη: τυχαία ή προμελετημένη.

Εάν το θύμα βρίσκεται σε μια «σεξουαλικά κακοποιητική» οικογένεια, στην οποία οι γονείς γίνονται άμεσοι ή έμμεσοι συνένοχοι του δράστη, μετά την αποκάλυψη της κακοποίησης μπορεί να εμφανιστεί ένα στάδιο κατά το οποίο η οικογένεια προσπαθεί απεγνωσμένα να ισορροπήσει, πείθοντας το θύμα ότι αυτό που συνέβη δεν ήταν πραγματικό, ή ότι δεν είχε σημασία.

Κάτι παρόμοιο μπορεί να συμβεί σε ιδρύματα όπου η σεξουαλική κακοποίηση διαπράττεται από φροντιστή του ατόμου με νοητική υστέρηση. Σε αυτές τις περιπτώσεις:

- το θύμα δεν θέλει να «διακινδυνεύσει» να το καταγγείλει.
- το θύμα δεν θέλει να βιώσει ότι δεν γίνεται πιστευτό από τα θεσμικά μέλη όταν εκμυστηρεύεται την κατάσταση, δημιουργώντας έτσι ένα νέο «σύμφωνο σιωπής».
- το θύμα δεν θέλει να διακινδυνεύσει να ακούσει ότι το έχει ονειρευτεί· αντιθέτως, εάν βρεθεί σε ένα προστατευτικό πλαίσιο, η αποκάλυψη θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε αξιολόγηση μιας πιθανής καταγγελίας.

5.4.2 Ποινικό αδίκημα: έγκλημα προσβολής της γενετήσιας ελευθερίας ή έγκλημα ενδοοικογενειακής ή έμφυλης βίας

Α) Εάν το ποινικό αδίκημα είναι κακοποίηση ή σεξουαλική επίθεση, αντιμετωπίζουμε ένα ημιδημόσιο έγκλημα, επομένως το θύμα είναι το μόνο άτομο που μπορεί να αποφασίσει εάν θα υποβάλει καταγγελία.

Β) Όταν η παραβίαση συμβαίνει στην ιδιωτική σφαίρα του θύματος, εναπόκειται στο άτομο να βρει τη δύναμη να το δημοσιοποιήσει.

Γ) Από την άλλη πλευρά, εάν πρόκειται για πράξη ενδοοικογενειακής ή έμφυλης βίας (που περιλαμβάνει τόσο τη συνήθη επιθετικότητα που ασκείται από τα μέλη του στενού πυρήνα της συνύπαρξης, όσο και από συντρόφους ή πρώην συντρόφους, καθώς και από επαγγελματίες που ασκούν την επιμέλεια του ατόμου), αντιμετωπίζουμε ένα δημόσιο έγκλημα και όποιος γίνει μάρτυρας αυτού, πρέπει να υποβάλει καταγγελία. (Ανατρέξτε στην Ενότητα 3, υποενότητα 3, για περισσότερες πληροφορίες).

5.4.3. Άτομο με ή χωρίς δικαιοπρακτική ικανότητα

Εάν το θύμα δεν έχει δικαιοπρακτική ικανότητα, οι νομικές ενέργειες πρέπει να εκτελούνται σε συνεργασία με τον κηδεμόνα, ο οποίος έχει το δικαίωμα να παρίσταται στις αστυνομικές και δικαστικές ενέργειες που πραγματοποιούνται με το θύμα. Ας σημειωθεί ότι το δικαίωμα παρουσίας του κηδεμόνα κατά τη στιγμή της καταγγελίας δεν συνεπάγεται ότι οποιοδήποτε άτομο με αναπηρία έχει τη ικανότητα να κάνει καταγγελία, ανεξάρτητα από το αν έχει δικαιοπρακτική ικανότητα ή όχι, (βλ. Παρακάτω πίνακα).

Εάν ο κηδεμόνας είναι ο φερόμενος επιπιθέμενος, τότε οποιαδήποτε δικαστική ενέργεια θα ξεκινήσει με την κοινοποίηση της κατάστασης αδυναμίας του ατόμου στον Εισαγγελέα και με αίτημα για εντολή προστασίας με τα απαραίτητα μέτρα.

5.4.4. Χρόνος που παρήλθε από την διάπραξη του εγκλήματος

Εάν η σεξουαλική επίθεση ή κακοποίηση έχει διαπραχθεί τις τελευταίες 72 ώρες:

α) ο ιατροδικαστής έχει τη δυνατότητα να διατηρήσει τα αποδεικτικά στοιχεία·

β) για αυτόν τον λόγο, στα περισσότερα από τα τρέχοντα πρωτόκολλα παρέμβασης κατά της σεξουαλικής κακοποίησης, είναι απαραίτητο να υποβληθεί καταγγελία καθώς οι αναμνήσεις του συμβάντος βρίσκονται υπό διαρκή μεταβολή (Baddeley, Eysenck y Anderson, 2010).

γ) θα επικρατήσει ταχεία παρέμβαση. Αυτό σημαίνει να βοηθηθεί το άτομο να αποφασίσει εάν θέλει να καταγγείλει την υπόθεση και, εάν ναι, να συνοδευτεί άμεσα στην εξειδικευμένη υπηρεσία των Κρατικών Δυνάμεων Ασφαλείας, για να αξιολογηθεί στη συνέχεια από τον ιατροδικαστή.

Εάν η κακοποίηση ή η σεξουαλική επίθεση έχει διαπραχθεί πριν από τις τελευταίες 72 ώρες:

α) δεν θα υπάρχει δυνατότητα συλλογής δειγμάτων·

β) Σε αυτές τις περιπτώσεις, ωστόσο, μπορούν να συλλεχθούν και άλλα ιατρικά στοιχεία (σημεία τραυματισμών, για παράδειγμα), και να ληφθεί μαρτυρία, για την οποία θα είναι απαραίτητη η παρέμβαση εμπειρογνωμόνων στον τομέα.

5.4.5. Ανάγκη επείγουσας παρέμβασης στην υγεία

Όταν απαιτείται επείγουσα παρέμβαση στην υγεία, είναι υποχρέωση του επαγγελματία να μεταφέρει το θύμα στις υπηρεσίες υγείας.

Τα εθνικά πρωτόκολλα δράσης για την υγεία σε περιπτώσεις έμφυλης βίας (2012) του Ισπανικού Υπουργείου Υγείας, Κοινωνικών Υπηρεσιών και Ισότητας, στα οποία υπάρχει πρόνοια και για τις σεξουαλικές επιθέσεις, ορίζουν ότι «οι ψυχολογικές επιπτώσεις που υφίστανται οι γυναίκες πρέπει να μειωθούν στο ελάχιστο δυνατό [ή στον ελάχιστα δυνατό αριθμό θυμάτων] μετά την επίθεση».

→ Για αυτόν τον λόγο, δεν δικαιολογείται απλώς, αλλά συνιστάται να διεξάγεται γυναικολογική και ιατροδικαστική αξιολόγηση ταυτοχρόνως, σε μία μόνο πράξη, ανεξάρτητα από τις ενέργειες που θα γίνουν για την υγεία και την εμπειρογνωμοσύνη, αλλά πάντως να διασφαλιστεί ότι δεν θα απαιτείται νέα εξέταση.

→ Για τον ίδιο λόγο, και επειδή στις περιπτώσεις σεξουαλικών επιθέσεων δεν υπάρχει νομικό ή ηθικό εμπόδιο στο να μην διεξάγονται οι εξετάσεις ταυτόχρονα και με συντονισμένο τρόπο, αντιθέτως μάλιστα, απαιτείται άμεση επικοινωνία μέσω τηλεφώνου με τις αρχές, οι οποίες θα συναινέσουν στη βοήθεια του ιατροδικαστή ή θα αναθέσουν στον ιατρό υπηρεσίας τη συλλογή δειγμάτων νομικού ενδιαφέροντος.

5.4.6. Ικανότητα θύματος να αποφασίσει σχετικά με την καταγγελία

Είναι σημαντικό πριν από την ενεργοποίηση της διαδικασίας της καταγγελίας, να αξιολογείται εάν το άτομο με νοητική υστέρηση μπορεί να αποφασίσει εάν επιθυμεί να υποβάλει καταγγελία ή όχι. Για τη διενέργεια αυτής της αξιολόγησης, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ένα άτομο με νοητική υστέρηση έχει τη δυνατότητα να αποφασίσει να υποβάλει καταγγελία εάν:

- είναι ενήλικας.
- γνωρίζει τις συνέπειες που απορρέουν από την καταγγελία (θετικές και αρνητικές).
- δεν εξαναγκάζεται, δεν πιέζεται ούτε απειλείται για να το πράξει.
- γνωρίζει τι σημαίνει να το καταγγείλει ή καταλαβαίνει όταν ενημερωθεί σχετικά από έναν αρμόδιο·

Σε περίπτωση αδυναμίας να αποφασίσει επί της διαδικασίας της καταγγελίας:

➢ Πρέπει να παρασχεθεί όλη η απαραίτητη υποστήριξη ώστε να μπορεί να αποφασίσει εάν επιθυμεί να υποβάλει καταγγελία. Ανεξάρτητα από τις όποιες αμφιβολίες, οι υποστηρικτικοί φορείς θα στηρίζουν πάντα τα θύματα ώστε να αντιμετωπίσουν την αστυνομική έρευνα (Contreras, 2015)·

➢ Σε περιπτώσεις όπου έχουν εξαντληθεί όλα τα μέσα στήριξης για να μπορούν τα άτομα να αποφασίσουν, τότε θα αποφασίσουν τα μέλη της οικογένειάς τους και οι επαγγελματίες, σύμφωνα πάντα με την αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του θύματος.

Οι συνέπειες που ενδέχεται να προκύψουν από την καταγγελία θα πρέπει να έχουν ληφθεί υπόψη και να έχει διασφαλιστεί ότι το θύμα δεν θα έλθει σε επαφή με τον φερόμενο ως επιτιθέμενο κατά τη στιγμή της καταγγελίας.

Εάν ο φερόμενος ως επιτιθέμενος είναι ο κηδεμόνας ή ο φροντιστής του θύματος και διαμένει μαζί του, πριν από την υποβολή της καταγγελίας, πρέπει να πληρούνται οι προϋποθέσεις που επιτρέπουν την ενεργοποίηση των αναγκαίων μέτρων προστασίας:

1. Μετακίνηση στο σπίτι ενός άλλου συγγενή (αφού ελεγχθεί η δυνατότητα του εν λόγω συγγενούς να διασφαλίσει την προστασία του ατόμου)
2. Προσφορά προσωρινής θέσης σε ένα εξειδικευμένο κέντρο
3. Εύρεση θέσης σε κατάλυμα έκτακτης ανάγκης μέσω της αρμόδιας υπηρεσίας ή ενεργοποίηση μέτρων προσωρινής κηδεμονίας από εισαγγελέα για το διάστημα κατά το οποίο αξιολογούνται τα γεγονότα

Για τα μέτρα προστασίας πρέπει πάντα να υπάρχει συμφωνία με το θιγόμενο άτομο (Contreras et al., 2015), προσφέροντας όλη την απαιτούμενη υποστήριξη, και να μην επισπεύδονται οι επαγγελματικοί χειρισμοί έτσι που να παραβιάζεται το δικαίωμα λήψης αποφάσεων από μέρους του θύματος.

5.5. Υλοποίηση της στήριξης για την καταγγελία και την ποινική διαδικασία.

Σε συνέχεια μιας καταγγελίας κακοποίησης, που διαπράχθηκε εναντίον ατόμου με νοητική υστέρηση, υπάρχει μια ολόκληρη σειρά υποστηρικτικών εργαλείων που μπορούν να παρασχεθούν στο άτομο κατά την πορεία της ποινικής διαδικασίας (Recio, Alemany, Manzanero, 2012):

• Θα πρέπει να προσφερθούν όλες οι απαραίτητες διευκρινίσεις που (1) επιτρέπουν στο άτομο να καταλάβει τι είναι μια καταγγελία, (2) γιατί πρέπει να γίνει, (3) τι πρόκειται να συμβεί στο αστυνομικό τμήμα, (4) γιατί θα ερωτηθούν από την αστυνομία και (5) γιατί είναι σημαντικό να πουν την αλήθεια. Για το σκοπό αυτό, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ευανάγνωστο υλικό για άτομα με νοητική υστέρηση.

• Είναι απολύτως απαραίτητο το άτομο να γνωρίζει τι θα συμβεί και, προτού καταθέσει την καταγγελία, να έχουν αντιμετωπιστεί όλοι οι φόβοι του (για παράδειγμα, ο φόβος ότι δεν θα ξέρει τι να απαντήσει, ο φόβος ότι δεν θα καταλάβει τις ερωτήσεις, ο φόβος ότι θα το μάθει ο δράστης, ο φόβος ότι θα τον

ξαναδεί, ο φόβος ότι δεν θα το πιστέψουν, ο φόβος να επιστρέψουν στο σπίτι αν ομολογήσουν τι συνέβη, ο φόβος για άλλα άτομα που ενδέχεται να διατρέχουν κίνδυνο, κ.λπ.).

→ Η αντιμετώπιση αυτών των φόβων σε καμία περίπτωση δεν περιλαμβάνει την προετοιμασία της κατάθεσης μέσω αναπαράστασης. Η προετοιμασία της κατάθεσης μέσα από πρόβες πιθανών ανακρίσεων θα πρέπει να αποφεύγεται, πρώτον επειδή αποτελούν πηγή δευτερογενούς θυματοποίησης, και δεύτερον επειδή οι αντιδράσεις του ατόμου θα χάσουν τον αυθορμητισμό τους και συνεπώς την αξιοπιστία, με πιθανές επακόλουθες εγκληματολογικές αξιολογήσεις.

• Συνοδεύστε το άτομο τόσο κατά τη στιγμή της καταγγελίας όσο και στην επακόλουθη δικαστική διαδικασία, απαιτώντας να μην μείνει μόνο με την αστυνομία ή τους δικαστικούς υπαλλήλους, εάν δεν το θέλει, και προσφέροντας «συναισθηματική υποστήριξη» σε κάθε στιγμή της διαδικασίας.

• Προσφέρετε υποστήριξη καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, σε συνεργασία με τους δικηγόρους του θύματος, με την Εισαγγελία ή με τους αστυνομικούς και δικαστικούς υπαλλήλους, έτσι ώστε να αποφεύγονται περιπτές επαναλαμβανόμενες καταθέσεις και να υπάρχει η απαιτούμενη υποστήριξη καθ' όλη τη διαδικασία, και σύμφωνα με τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία.

• Συνεργαστείτε με ειδικούς στην παρέμβαση για θύματα με νοητική υστέρηση, οι οποίοι θα βοηθήσουν τους εμπλεκόμενους επαγγελματίες να ενεργοποιήσουν τα απαραίτητα μέτρα προστασίας, να κάνουν τις βέλτιστες προσαρμογές κατά τη δικαστική διαδικασία, μέσω του ενδιάμεσου και να διασφαλίσουν ότι οι εγκληματολογικές αξιολογήσεις θα είναι προσαρμοσμένες στην αναπηρία του ατόμου.

5.6. Η διαχείριση της αποκάλυψης από έναν οργανισμό

Ένα από τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οργανισμοί που προσφέρουν υπηρεσίες υποστήριξης σε άτομα με νοητική υστέρηση, τα οποία έχουν πέσει θύματα κάποιου είδους κακοποίησης, είναι η διαχείριση των σχετικών με κακοποίηση πληροφοριών. (Recio, Alemany, Manzanero, 2012). Η πτυχή αυτή καθίσταται κρίσιμης σημασίας εάν ληφθεί υπόψη ότι από την διαχείριση των πληροφοριών θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό η ευημερία και η ψυχική υγεία του θύματος.

Η ακατάλληλη διαχείριση τέτοιων πληροφοριών μπορεί:

i) να οδηγήσει σε αυξημένο στιγματισμό του θύματος, με επακόλουθη αύξηση των αισθημάτων ντροπής ή ενοχής.

ii) να έχει αρνητική επίδραση στις διαδικασίες της δικαιοσύνης, αυξάνοντας τις αρνητικές συνέπειες για το θύμα.

Πριν την λήψη οποιασδήποτε απόφασης σχετικά με τον τρόπο χειρισμού των πληροφοριών που σχετίζονται με την κακοποίηση, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη ότι πρέπει να υπερισχύει το δικαίωμα του θύματος στην ιδιωτική ζωή. Το δικαίωμα αυτό προβλέπει ότι το θύμα πρέπει να είναι εκείνο που θα αποφασίσει πόσες πληροφορίες θέλει να μοιραστεί και σε ποιο άτομο ή άτομα θα παραχωρηθεί η πρόσβαση στις πληροφορίες αυτές. Πρέπει να σημειωθεί ότι η διαχείριση των πληροφοριών εκ μέρους του ιδρύματος στο οποίο βρίσκεται το θύμα εξαρτάται κυρίως από την σχέση του δράστη με το ίδρυμα. Εξετάζονται δύο υποθέσεις σχετικά:

α) Όταν ο δράστης δεν έχει καμία σχέση με τον οργανισμό-ίδρυμα: Η κοινοποίηση της κακοποίησης στους επαγγελματίες υπόκειται στις επιθυμίες του θύματος ή / και των νόμιμων κηδεμόνων του, οι οποίοι πρέπει να δώσουν τη γραπτή συγκατάθεσή τους. Αυτά θα επιτρέψουν στο θύμα να εκτονωθεί με το άτομο (επαγγελματία ή άλλο χρήστη των υπηρεσιών του οργανισμού) που επιλέγει, ανεξάρτητα από τις εξειδικευμένες υπηρεσίες που προσφέρονται.

Όταν ο δράστης είναι μέλος του επαγγελματικού προσωπικού του οργανισμού ή χρήστης των υπηρεσιών του: Η διαχείριση των σχετικών με την κακοποίηση πληροφοριών πρέπει να σέβεται το δικαίωμα του θύματος στην ιδιωτική ζωή και το δικαίωμα του φερόμενου δράστη στο τεκμήριο της αθωότητας. Οφείλει να διασφαλιστεί, από επαγγελματικό καθήκον προστασίας απέναντι σε ένα πιθανό ποινικό αδίκημα, ότι κατά τη διάρκεια της αστυνομικής διαδικασίας και της δικαστικής έρευνας, ο φερόμενος δράστης της κακοποίησης δεν θα έχει πρόσβαση στο φερόμενο θύμα.

→ Η εμπειρία θα πρέπει να βοηθήσει τον οργανισμό να πραγματοποιήσει μια εκτίμηση και αξιολόγηση των γεγονότων και να ενεργοποιήσει προληπτικά μέτρα κατά πιθανών μελλοντικών κακοποιήσεων. Πρέπει επίσης να αξιολογηθεί η ευθύνη του οργανισμού και η αστυνομική έρευνα πρέπει να εξετάσει το ρόλο του οργανισμού στην υπόθεση.

Σε κάθε περίπτωση, εάν κριθεί απαραίτητο να γνωρίζει ένας επαγγελματίας ορισμένες πληροφορίες που σχετίζονται με την κακοποίηση, θα ζητείται πάντα η γραπτή συγκατάθεση του θύματος ή / και των νόμιμων κηδεμόνων. Όλοι πρέπει να γνωρίζουν τους λόγους για τους οποίους είναι σημαντικό να γίνονται γνωστές κάποιες πτυχές της κακοποίησης σε ορισμένους επαγγελματίες.

Οι επαγγελματίες αυτοί μπορεί να είναι τα άτομα αναφοράς υποστήριξης (εκπαιδευτικοί, εκπαιδευτές, σύμβουλοι εργασίας ή ψυχολόγοι με τους οποίους έχει επαφή το θύμα), οι οποίοι θα πρέπει να είναι σε εγρήγορση για πιθανές εκδηλώσεις ή συμπτώματα που μπορεί να προέρχονται από κακοποίηση και να εφαρμόζουν τις απαραίτητες ενέργειες για τη θεραπεία τους (Estellés, Alemany, Martín) Caro, 2017)

Η διαχείριση όλων αυτών των πληροφοριών, αφού ληφθούν με τη γραπτή συγκατάθεση του θύματος ή/και των νόμιμων κηδεμόνων του, πρέπει να συμμορφώνεται με τις διατάξεις του Νόμου περί Προστασίας Δεδομένων.

5.7. Συμπέρασμα

Για να φτάσει μια φερόμενη κακοποίηση στις ειδικές υπηρεσίες ή στην αστυνομία, συνήθως κάποιος τρίτος (κατά πάσα πιθανότητα μέλος της οικογένειας ή επαγγελματίας κοντά στο θύμα) συνειδητοποιεί ότι το άτομο πάσχει από ένα πρόβλημα υγείας και στη συνέχεια το παρακολουθεί για να κατανοήσει τον λόγο της δυσφορίας του.

Η ανταπόκριση του επαγγελματία ή του μέλους της οικογένειας στις εκδηλώσεις δυσφορίας του ατόμου με νοητική υστέρηση είναι ζωτικής σημασίας. Ενδέχεται να υπάρχουν περιπτώσεις αμέλειας, όπως:

i) περιπτώσεις που προδίδουν αδυναμία παρατήρησης και φροντίδας·

ii) ή άρνηση της δυσφορίας του ατόμου·

iii) ή να αποδίδεται γενικώς η διαφορετική συμπεριφορά του ατόμου στην ίδια την αναπηρία.

→ Αντιθέτως, οι υπεύθυνοι τρόποι ανταπόκρισης στην κατάσταση χαρακτηρίζονται από την ικανότητα και τη γνώση των επαγγελματιών ή των μελών της οικογένειας να ακούνε, να φροντίζουν και να αξιολογούν, αντέχοντας μια πιθανή κακοποίηση, χωρίς ωστόσο να επιδεικνύουν μια άκριτη ευπιστία.

Όταν ερχόμαστε αντιμέτωποι με λεκτική κακοποίηση ή κακομεταχείριση, ακόμη και όταν υπάρχουν ενδείξεις, δυστυχώς, σε πάρα πολλές περιπτώσεις και ανεξάρτητα από την αλήθεια που είναι φανερή, η τάση είναι να αποφασίσουμε να καλύψουμε το γεγονός, όχι να το αναφέρουμε. Σε αυτήν την απόφαση παίζει ρόλο η γενικευμένη πεποίθηση ότι το αστυνομικό και δικαστικό σύστημα είναι επιθετικό και δεν είναι σε θέση να αναπτύξει την απαραίτητη υποστήριξη προς τα ευάλωτα θύματα.

Μετά τη διάπραξη ενός ποινικού αδικήματος, εκτός από τη σωματική, οικονομική, ψυχολογική και κοινωνική ζημία που προκαλείται, το θύμα βιώνει συνήθως μια σοβαρή συναισθηματική επίπτωση, η οποία επιδεινώνεται, σε ορισμένες περιπτώσεις, κατά την επαφή με το γενικά άγνωστο νομικό ποινικό πλαίσιο. Στα θύματα με νοητική υστέρηση σπάνια δίνονται εξηγήσεις σχετικά με αυτό το πλαίσιο. Δεν ρωτούνται καν αν θέλουν να συμμετάσχουν σε αυτό:

α) τα δικαιώματα του ατόμου με νοητική υστέρηση αγνοούνται γενικά επειδή κανείς δεν παρέχει τις νομικές πληροφορίες με τρόπο προσαρμοσμένο έτσι ώστε να τις κατανοήσει.

β) Από την άλλη πλευρά, είναι συχνό φαινόμενο, να μην έχει επαληθευτεί η καταλληλότητα ούτε των κλινικών οργάνων ούτε των εκθέσεων αξιοπιστίας που χρησιμοποιούνται για αυτήν την ομάδα. Όλα αυτά οδηγούν σε αυτό που η θεωρία αποκαλεί «δευτερογενή θυματοποίηση», μια εμπειρία που σε πολλές περιπτώσεις είναι ακόμη πιο επιζήμια από την ίδια την εγκληματική πράξη και προκαλεί ισχυρά συναισθήματα ανημπορίας.

→ Επομένως, είναι ζωτικής σημασίας να γίνουν οι απαραίτητες προσαρμογές έτσι ώστε τα άτομα με αναπηρίες, και ιδιαίτερα τα πιο ευάλωτα, εκείνα με νοητική υστέρηση, να έχουν ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Με ποιο τρόπο;

- ✓ Με την ικανότητα του συστήματος να προσφέρει υποστήριξη και να εφαρμόσει τις απαραίτητες διαδικαστικές προσαρμογές, ξεκινώντας από τους αστυνομικούς, τους ιατροδικαστές και τους ειδικούς.
- ✓ Δεδομένης της ανάγκης προστασίας του ατόμου, λόγω της αδυναμίας κατανόησης και βούλησης από μέρους του, δικαιολογείται η υιοθέτηση συγκεκριμένων μέτρων σύμφωνων με τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Η Σύμβαση επίσης καλεί τα κράτη που την έχουν επικυρώσει:

«Τα Συμβαλλόμενα Κράτη διασφαλίζουν στα άτομα με αναπηρίες αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη, σε ίση βάση με τους άλλους, συμπεριλαμβανόμενης και της παροχής διαδικαστικών και κατάλληλων για την ηλικία διευκολύνσεων, προκειμένου να διευκολυνθεί ο αποτελεσματικός ρόλος τους ως άμεσων και έμμεσων συμμετεχόντων και ως μαρτύρων, σε όλες τις νομικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανόμενων και των ανακριτικών και λοιπών προκαταρκτικών σταδίων». (άρθρο 13.1).

Ενεργώντας υπεύθυνα και απαιτώντας τα κατάλληλα υποστηρικτικά εργαλεία σε κάθε στάδιο της αστυνομικής και δικαστικής διαδικασίας, οι επαγγελματίες και τα μέλη της οικογένειας που καταγγέλλουν μια πιθανή κακοποίηση ή κακομεταχείριση μπορούν να συμβάλουν στο άνοιγμα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, ή, αντιθέτως, να επιτρέψουν να διατηρηθεί κλειστή. Με αυτές τις γραμμές ελπίζω να ενθαρρύνω την πρώτη επιλογή.

6. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΑΧΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΟΥΣ ΘΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

Τα άτομα με νοητική υστέρηση είναι πολύ ευάλωτα σε κάθε είδους κακοποίηση και βία (Verdugo, 2002). Για την ακρίβεια, η συχνότητα περιστατικών κακοποίησης ατόμων με νοητική υστέρηση είναι πολύ υψηλή σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Συνεπώς, τα άτομα με νοητική υστέρηση που έχουν υποστεί κακοποίηση ή κακομεταχείριση, καθώς και οι οικογένειές τους, έχουν να αντιμετωπίσουν μια διπλή πρόκληση:

1ον) πρέπει να αντιμετωπίσουν τις συναισθηματικές επιπτώσεις της κακοποίησης ή της κακομεταχείρισης και

2ον) πρέπει συχνά να αντιμετωπίσουν ένα αστυνομικό και δικαστικό σύστημα ακατάλληλο για την κατάστασή τους, με αποτέλεσμα την άνιση πρόσβαση στην δικαιοσύνη.

Για την αντιμετώπιση αυτού του δίπτυχου αναγκών των θυμάτων με νοητική υστέρηση (αντιμετώπιση της βλάβης που προέρχεται από την κακοποίηση και άνιση πρόσβαση σε δικαστικά και αστυνομικά συστήματα), προτείνεται ένα νέο μοντέλο μεθοδολογικής παρέμβασης τόσο σε θεραπευτικό, αστυνομικό όσο και σε δικαστικό επίπεδο, με την έμφαση στο τελευταίο αυτό επίπεδο να δίνεται στην εισαγωγή ενός ενδιάμεσου (Martorell, Alemany, 2017).

Η παρουσία του ενδιάμεσου βασίζεται στο αγγλικό μοντέλο του ISVA (Ανεξάρτητος Σύμβουλος Σεξουαλικής Βίας), μιας δημόσιας υπηρεσίας που ειδικεύεται σε περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης ευάλωτων θυμάτων και προσαρμόζει ολόκληρη την ποινική διαδικασία στις ανάγκες τους. Για περισσότερες πληροφορίες: https://www.gov.uk/government/publications/the- role-of-the-independent-sexual-violence-adviser-isva

Μέσω της παρουσίας του ενδιάμεσου, επιδιώκεται:

1) η προσαρμογή των διαδικασιών των αστυνομικών και δικαστικών συστημάτων στις ανάγκες των ατόμων με νοητική υστέρηση·

2) η συμβολή στη αποτελεσματικότερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη, δεδομένου ότι ο ενδιάμεσος επιτρέπει να προσαρμοστούν οι διαδικασίες στους περιορισμούς και τις ικανότητες κάθε ατόμου με νοητική υστέρηση που έχει υποστεί κακοποίηση ή κακομεταχείριση και αποφασίζει να υποβάλει καταγγελία.

3) η συμβολή στην ευαισθητοποίηση αναφορικά με την ανάγκη να προσαρμόσουν οι αστυνομικοί και δικαστικοί φορείς τις διαδικασίες τους, εναρμονιζόμενοι με τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες, 2006.

Όσον αφορά τη θεραπευτική παρέμβαση, το πρόγραμμα:

Α) προτείνει ένα νέο μοντέλο παρέμβασης για την αποκατάσταση των βλαβών που προέρχονται από κακοποίηση σε θύματα με νοητική υστέρηση, το οποίο δεν θα περιορίζεται στις στρατηγικές τροποποίησης συμπεριφοράς, που συνήθως χρησιμοποιούνται με αυτόν τον πληθυσμό·

Β) δεν επικεντρώνεται αποκλειστικά στην τραυματική εμπειρία, αλλά στοχεύει στις προερχόμενες από την ίδια την αναπηρία δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία και τα μέλη της οικογένειάς τους.

Γ) προτίθεται να συμπεριλάβει τη δικτύωση όλων των ενδιαφερόμενων μερών που περιβάλλουν τα θύματα, όπως οι συγγενείς ή οι επαγγελματίες που παρέχουν υπηρεσίες στο άτομο (Martorell, Alemany, 2017).

Από τη μία πλευρά, χρειάζεται να εξεταστούν όλοι οι παράγοντες ευπάθειας που ρυθμίζουν, όπως αναφέρεται παραπάνω, την ταυτότητα των ατόμων με νοητική υστέρηση και τη σχέση του συνόλου της κοινωνίας μαζί τους.

Ο παράγοντας ευαλωτότητα έχει σημαντικές συνέπειες στην παρέμβαση, διότι,
(1) μπορεί να καταστήσει την κακοποίηση χρόνια (δεδομένων των δυσκολιών που σχετίζονται με την ανίχνευσή της) και (2) ενισχύει τη σοβαρότητα των συνεπειών της, όταν δεν παρέχονται πόροι για την προστασία ή την θεραπεία των θυμάτων ενώ μπορεί ακόμη και να επιβαρύνει και να θυματοποιεί διπλά τα άτομα που έχουν κακοποιηθεί (Verdugo, 2002).

→ Οι γυναίκες με νοητική υστέρηση που έρχονται αντιμέτωπες με την ποινική διαδικασία είναι πολύ πιο πιθανό να υποστούν αυτό που ονομάζεται «δευτερογενής θυματοποίηση» και η οποία ορίζεται ως η ζημία που προκαλείται από τους θεσμούς ή τους επαγγελματίες που είναι υπεύθυνοι για την παροχή βοήθειας στο κακοποιημένο άτομο με νοητική υστέρηση και στο περιβάλλον του: δικαστές, εμπειρογνώμονες, αστυνομικοί, εισαγγελείς κ.λπ.

Αμφότεροι οι παραπάνω παράγοντες - η ευαλωτότητα των ατόμων με νοητική υστέρηση και οι δυσκολίες των επαγγελματιών στην ανίχνευση, την προστασία και την παρέμβαση - αλληλοσυνδέονται, καθώς από τους παράγοντες ευαλωτότητας εξαρτάται η ανίχνευση, η προστασία και η παρέμβαση (λιγότερη αξιοπιστία, εξάρτηση…). Και ο αντίκτυπος της κακοποίησης όπως και οι συνέπειες που απορρέουν από αυτήν, μπορούν να ενισχύσουν και να εντείνουν αυτούς τους μηχανισμούς ευαλωτότητας.

Η παρέμβαση θα πραγματοποιηθεί συνεπώς σε ένα δίκτυο, με διαρκή συντονισμό, προσαρμοζόμενη στις ανάγκες, στους περιορισμούς και στις ικανότητες του ατόμου και του ευρύτερου πλαισίου.

Ο στόχος αυτής της μεθόδου είναι να διασφαλιστεί πως η ταμπέλα της νοητικής υστέρησης δεν θα επισκιάσει τις ικανότητες που διαθέτει το άτομο ούτε θα παρεμποδίσει τη νέα γνώση που θα μπορούσε να αποκτηθεί και να λειτουργήσει με τη σειρά της ως προστατευτικός παράγοντας έναντι μελλοντικών καταστάσεων κινδύνου.

Οι τρεις μορφές που θα υποστηρίξουν τη διαδικασία είναι οι εξής:

Πολλές ενέργειες των τριών μορφών αλληλεπικαλύπτονται με την πάροδο του χρόνου, έτσι ώστε τόσο το θύμα όσο και το περιβάλλον του να μπορούν να κάνουν χρήση των διαφορετικών πόρων ανάλογα με τις αντίστοιχες ανάγκες.

Ο ρόλος του ενδιάμεσου

1) αποτελεί μία από τις κύριες διαδικαστικές ρυθμίσεις που αποσκοπούν στην προσαρμογή των δικαστικών διαδικασιών σε άτομα με νοητική υστέρηση ·

2) είναι ανεξάρτητος και ουδέτερος επαγγελματίας ψυχικής υγείας, ειδικός στην νοητική υστέρηση και την ιατροδικαστική ψυχολογία (και ειδικά στον τομέα της ψυχολογίας των μαρτύρων).

3) σκοπός του είναι η αξιολόγηση των ικανοτήτων και των περιορισμών των ατόμων με νοητική υστέρηση, που παίρνουν μέρος σε νομικές διαδικασίες, προκειμένου να σχεδιαστεί και να εφαρμοστεί η απαραίτητη υποστήριξη και οι διαδικαστικές ρυθμίσεις που θα επιτρέψουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη επί ίσοις όροις.

Αυτή η προσέγγιση βασίζεται στον ISVA (Ανεξάρτητος Σύμβουλος Σεξουαλικής Βίας) του Ηνωμένου Βασιλείου, ο οποίος από τα τέλη της δεκαετίας του '90 καικατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 άσκησε το ρόλο των επαγγελματιών διαμεσολαβητών. Ήταν παρών τόσο στην αστυνομική έρευνα όσο και στη δίκη για να διευκολύνει την επικοινωνία και να προσφέρει την απαραίτητη υποστήριξη, ώστε τα θύματα με νοητική υστέρηση να μπορούν να προσφέρουν μια κατάθεση με εγγυήσεις. Συγκεκριμένα, τα καθήκοντα του ενδιάμεσου είναι τα εξής:

- Να εφαρμόσει το Πρωτόκολλο Αξιολόγησης των Ικανοτήτων που επηρεάζουν τη μαρτυρία του ατόμου με νοητική υστέρηση (ECAT-DI) (βλ. Κεφάλαιο 8, σελίδα 49). Με την εφαρμογή του πρωτοκόλλου, ο ενδιάμεσος αξιολογεί τις ικανότητες και τους περιορισμούς του ατόμου με νοητική υστέρηση, προκειμένου να γίνει ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των απαραίτητων υποστηρικτικών εργαλείων καθώς και οι ανάλογες διαδικαστικές προσαρμογές, ώστε να μπορεί το άτομο να συμμετέχει στη διαδικασία με όλες τις εγγυήσεις.

- Να συμβουλεύει τους νομικούς φορείς. Μόλις εφαρμοστεί το Πρωτόκολλο Αξιολόγησης, ο ενδιάμεσος προετοιμάζει μια αναφορά που παρουσιάζει τόσο τους περιορισμούς που εντοπίστηκαν όσο και τα υποστηρικτικά εργαλεία που έχουν σχεδιαστεί για την αντιμετώπισή τους. Η αναφορά αυτή ξεκινά να συντάσσεται από την αρχή της διαδικασίας και ο ενδιάμεσος συμπληρώνει το περιεχόμενό της με λεπτομερείς συμβουλές για τον καλύτερο τρόπο εφαρμογής των τεστ/ελέγχων — δίως στην περίπτωση των μαρτύρων — με βάση τα αποτελέσματα της εφαρμογής του Πρωτοκόλλου.

- Να βοηθήσει το άτομο κατά την αποδεικτική διαδικασία. Ο ενδιάμεσος βοηθά να προσαρμοστούν το περιεχόμενο της δικανικής εξέτασης και η ανάπτυξη των διαδικασιών ελέγχου στους περιορισμούς και στις ικανότητες του ατόμου με νοητική υστέρηση, παρεμβαίνοντας όπως απαιτείται, πάντα με ουδέτερο και ανεξάρτητο τρόπο (π.χ.: προσαρμόζοντας τις ερωτήσεις στην ικανότητα των ατόμων να τις κατανοήσουν)

- Να προσαρμόζει την πραγματογνωμοσύνη. Σε περιπτώσεις κατά τις οποίες πραγματοποιείται κάποιου τύπου πραγματογνωμοσύνη σε πλευρές του ατόμου που μπορεί να σχετίζονται με την νοητική υστέρηση (π.χ. εγκληματολογικά ψυχολογικά τεστ), ο ενδιάμεσος, ως ειδικός στην νοητική υστέρηση, συμμετέχει ενεργά στις εν λόγω πραγματογνωμοσύνες, είτε εκτελώντας τες άμεσα ο ίδιος, είτε συμβουλεύοντας τους εμπειρογνώμονες που διορίστηκαν για το σκοπό αυτό.

- Να προσαρμόζει τον τρόπο διατύπωσης των δικαστικών αποφάσεων. Καθ' όλη τη διαδικασία, δημιουργείται μια σειρά εγγράφων που κοινοποιούνται απευθείας στο άτομο με νοητική υστέρηση (π.χ. φύλλα δικαιωμάτων, παραπομπές, αποφάσεις κ.λπ.). Ο ενδιάμεσος είναι υπεύθυνος για την προσαρμογή του περιεχομένου αυτής της τεκμηρίωσης στις δυνατότητες του ατόμου, προκειμένου να διευκολύνει την κατανόησή του και να εγγυηθεί τα δικαιώματά του.

Μέσω της ανάπτυξης αυτών των λειτουργιών, η παρέμβαση του ενδιάμεσου:

1) εγγυάται την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για άτομα με αναπηρία σε δικαστικές διαδικασίες και

2) εναρμονίζεται όχι μόνο με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, αλλά και με άλλα διεθνή και εθνικά νομικά όργανα, όπως οι Διεθνείς Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τα Άτομα με Αναπηρία, οι οποίες ορίζουν και προωθούν τη μορφή των Ενδιάμεσων / ενδιάμεσων επαγγελματιών (Martorell, Alemany, 2017).

Η παρέμβαση μπορεί να ποικίλει ανάλογα με το στάδιο της διαδικασίας κατά το οποίο λαμβάνει χώρα όπως φαίνεται παρακάτω:

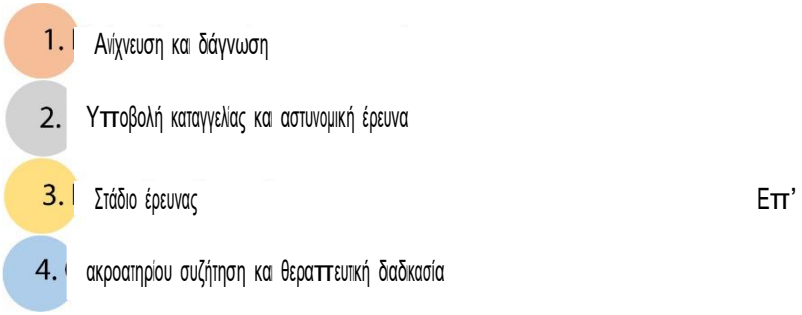

Ρόλοι επαγγελματιών ανά στάδιο:

- Ανίχνευση και διάγνωση: **ψυχολόγος,** υπεύθυνος για την αξιολόγηση των υποψιών κακοποίησης και δικηγόρος ο οποίος, μαζί με τον ψυχολόγο, παρέχει συμβουλές στο άτομο με νοητική υστέρηση, στα μέλη της οικογένειας και στους επαγγελματίες.

- Υποβολή της καταγγελίας, αστυνομική έρευνα, στάδιο έρευνας και επ' ακροατηρίου συζήτηση: **ενδιάμεσος και δικηγόρος**. Ο ενδιάμεσος θα φροντίσει για όλες τις απαραίτητες προσαρμογές ώστε το άτομο με νοητική υστέρηση να αντιμετωπίσει τη δικαστική διαδικασία με όλες τις πιθανές εγγυήσεις. Και από την άλλη πλευρά, ο δικηγόρος μπορεί να επιτελέσει και τα δύο συμβουλευτικά καθήκοντα και να εκπροσωπήσει την υπόθεση στην ποινική διαδικασία.

- Θεραπευτική διαδικασία: **ψυχολόγος.**

Πριν αρχίσει η περιγραφή κάθε σταδίου, πρέπει να σημειωθεί ότι όλες οι παρεμβάσεις που περιγράφονται παρακάτω καταχωρίζονται σε ηλεκτρονικό οπτικοακουστικό μέσο, μετά από τη συγκατάθεση των συμμετεχόντων μερών.

1. Ανίχνευση και διάγνωση

Σε αυτό το στάδιο, επιτελούνται δύο θεμελιώδη καθήκοντα:

→ Παρέχονται συμβουλές σε επαγγελματίες και μέλη της οικογένειας, κυρίως για την ανίχνευση δεικτών και συμπτωμάτων που μπορούν να βοηθήσουν στην ανίχνευση μιας υπόθεσης και στην προστασία και δημιουργία ενός ασφαλούς και απαλλαγμένου από βία περιβάλλοντος

→ Λαμβάνεται κατάθεση στις περιπτώσεις όπου απαιτείται, είτε επειδή με την πρώτη λεκτική διατύπωση του θύματος υπάρχουν αμφιβολίες για το τι έχει συμβεί, είτε επειδή δεν έχει ακόμη λεχθεί τίποτα, αλλά υπάρχουν αρκετοί δείκτες.

Είναι σημαντικό να υπάρχει πάντα σεβασμός στην αυτοδιάθεση του θύματος. Συχνά ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται αυτήν την διαδικασία τα άτομα

με νοητική υστέρηση διαφέρει από τον τρόπο των επαγγελματιών (Giménez García, 2017)

Η λήψη κατάθεσης απαιτεί μια σειρά ενεργειών κατά τις οποίες θα αναπτυχθούν υποστηρικτικά εργαλεία διαφόρων μορφών, με σκοπό να βοηθηθεί το άτομο με νοητική υστέρηση να εκφράσει με λόγια τι έχει συμβεί. Για να γίνει αυτό, καταρχάς, συλλέγονται όλες οι πληροφορίες σχετικά με τους δείκτες και τις προηγούμενες εκμυστηρεύσεις του ατόμου, καθώς και όλες οι αναφορές που υπάρχουν, έτσι ώστε να γίνει γνωστό τόσο το ευρύτερο πλαίσιο όσο και όλες οι μεταβλητές που θα βοηθήσουν σε αυτήν την διαδικασία.

Αφού μελετηθούν όλες τις πληροφορίες και, πριν από τη λήψη της κατάθεσης, πραγματοποιείται Αξιολόγηση των Ικανοτήτων που επηρεάζουν τη μαρτυρία των ατόμων με νοητική υστέρηση μέσω του Πρωτοκόλλου Αξιολόγησης των Ικανοτήτων που επηρεάζουν τη μαρτυρία του ατόμου με νοητική υστέρηση (Recio, Alemany, 2014).

Ο στόχος αυτής της αξιολόγησης είναι να ανιχνευτούν οι περιορισμοί του ατόμου αναφορικά με τις διάφορες ικανότητες που το επηρεάζουν κατά την κατάθεση (έκφραση, κατανόηση, μνήμη, προσοχή …). Το επόμενο βήμα είναι να μπουν σε εφαρμογή τα απαραίτητα υποστηρικτικά εργαλεία για τις ικανότητες που έχουν επηρεαστεί, προκειμένου να βοηθηθεί το άτομο, να εξηγήσει και να εκφράσει λεκτικά όλα όσα ενδέχεται να έχουν συμβεί. Μετά από αυτήν την αξιολόγηση, πραγματοποιείται συνέντευξη για τη λήψη της κατάθεσης.

Στο τέλος, εκπονείται μια έκθεση που αντικατοπτρίζει τα συμπεράσματα από τη λήψη της κατάθεσης και αναλύονται οι περιορισμοί που εντοπίστηκαν μέσω του πρωτοκόλλου, τα υποστηρικτικά εργαλεία που χρειάζονται και οι ανάγκες του ατόμου για μια κατάλληλη συνέντευξη ή κατάθεση.

Σε αυτό το στάδιο, η συμβουλευτική προσαρμόζεται στο άτομο και στο άμεσο περιβάλλον του, κάνοντας χρήση των καταλληλότερων πόρων βάσει του γεγονότος που έχει συμβεί. Εάν το άτομο με νοητική υστέρηση ή η οικογένειά του (σε περίπτωση που είναι ανήλικος ή χωρίς δικαιοπρακτική ικανότητα) αποφασίσει να υποβάλει καταγγελία, ο ενδιάμεσος μπορεί να τους ενημερώσει σχετικά με τα διάφορα στάδια της καταγγελίας και την ποινική διαδικασία (π.χ., τι είναι καταγγελία, στάδια της ποινικής διαδικασίας, λειτουργίες των διαφόρων νομικών φορέων, κ.λπ.).

Για το σκοπό αυτό, έχουν δημιουργηθεί αρκετά ειδικά εργαλεία, τόσο για άτομα με νοητική υστέρηση, όσο και για επαγγελματίες και οικογένειες.

Διαγνωστικές εκτιμήσεις αναπηρίας πρέπει επίσης να διενεργούνται σε εκείνα τα άτομα που υποπίπτουν στην αντίληψή μας από οργανισμούς που ασχολούνται με θύματα εμπορίας ανθρώπων και υπάρχει υποψία ότι μπορεί να έχουν νοητική υστέρηση, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις κάτι τέτοιο δεν αξιολογείται.

Σε πολλές περιπτώσεις, μιλάμε για άτομα που δεν είχαν την ευκαιρία να αναπτυχθούν ούτε ακαδημαϊκά ούτε προσωπικά και κοινωνικά, γεγονός που προκαλεί πολλές δυσκολίες όταν μετέχουν σε μια διαδικασία εκμάθησης κάποιου αντικειμένου και δεν έχουν αποκτήσει προσαρμοστικές και κοινωνικές δεξιότητες.

Οι προαναφερθέντες συνεργαζόμενοι οργανισμοί μπορούν να επικοινωνούν με την ATHENA, ή κάποιον από τους φορείς που θα βρουν σε αυτό το έγγραφο, για να αναφέρουν την υπόθεση και να πραγματοποιηθεί μια εκτίμηση για τις προσωπικές, γνωστικές και συναισθηματικές όψεις του θύματος.

Η παρέμβαση μπορεί να υλοποιηθεί σε διάφορα στάδια.

- ✓ Οι επαγγελματίες πραγματοποιούν, μέσω διαφόρων τεστ, αφενός μια αξιολόγηση της νοητική υστέρησης και αφετέρου μια αξολόγηση της συναισθηματικής κατάστασης, κατά την οποία γίνεται μια εκτίμηση της ψυχικής υγείας του ατόμου και της πιθανής παρουσίας μιας μετατραυματικής διαταραχής στρες, άγχους, κατάθλιψης ή άλλων. Για την αξολόγηση χρησιμοποιούνται συγκεκριμένα τεστ για τη νοητική υστέρηση και διενεργείται σύμφωνα με τα κριτήρια του Διαγνωστικού και Στατιστικού Εγχειριδίου Ψυχικών Διαταραχών ή με τα διαγνωστικά κριτήρια για τις ψυχιατρικές διαταραχές ενηλίκων με νοητική υστέρηση.
- ✓ Μετά την αξιολόγηση του θύματος, συντάσσεται έκθεση στην οποία συλλέγονται τα αποτελέσματα της αξιολόγησης της νοητικής υστέρησης, και η οποία αποστέλλεται στον οργανισμό που απήθηκε την αξιολόγηση.

2. Υποβολή καταγγελίας και αστυνομική έρευνα

Μερικές φορές, η παραπομπή των υποθέσεων πραγματοποιείται μόλις υποβληθεί η καταγγελία από τις αρχές δημόσιας ασφάλειας και όχι από το ίδιο το άτομο με νοητική υστέρηση. Τέτοιες αρχές μπορεί να είναι (οι Υπηρεσίες Αντιμετώπισης Ενδοοικογενειακής Βίας της Αστυνομίας, τα Τοπικά Αστυνομικά Τμήματα, η Δημοτική Αστυνομία, κ.λπ.)

Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο στόχος της παραπομπής θα είναι η λήψη της κατάθεσης υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες. Υπεύθυνος για την υλοποίηση αυτού του στόχου θα είναι ο ενδιάμεσος (Alemany, Quintana. 2012).

Για να επιτευχθεί αυτό, σε συντονισμό με την υπηρεσία από την οποία προέρχεται η υπόθεση, οι ενέργειες που απαιτούνται είναι οι εξής:

→ Κατ' αρχάς να μελετηθούν όλα τα διαθέσιμα έγγραφα (προηγούμενες αναφορές, προηγούμενες περιγραφές του γεγονότος που πρέπει να διερευνηθεί …).

→ Στη συνέχεια, πραγματοποιείται μια αρχική συνέντευξη στην οποία συμμετέχουν το φερόμενο θύμα και το πλησιέστερο περιβάλλον του, με

σκοπό να εξηγηθούν οι στόχοι και η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί για τη λήψη της κατάθεσης.

Όπως γίνεται και στο στάδιο της ανίχνευσης, πριν από τη λήψη της κατάθεσης εφαρμόζεται το Πρωτόκολλο Αξιολόγησης Ικανοτήτων που επηρεάζουν τη μαρτυρία του ατόμου με νοητική υστέρηση για να προσαρμοστεί συγκεκριμένα ο τρόπος λήψης της κατάθεσης στο άτομο που αξιολογείται, πραγματοποιείται η κατάθεση και, τέλος, συντάσσεται έκθεση της διαδικασίας η οποία επισυνάπτεται, μαζί με τις ηχογραφήσεις, στις εκθέσεις της αστυνομίας.

3. Στάδιο έρευνας

Οι ενέργειες που πραγματοποιούνται σε αυτό το στάδιο είναι παρόμοιες με αυτές που περιγράφονται παραπάνω. Σε αυτό το στάδιο, μπορεί να υπάρχουν δικαστές, δικηγόροι ή εισαγγελείς.

→ Η παρέμβαση αυτή συνίσταται αφενός στην προετοιμασία μιας έκθεσης με βάση το Πρωτόκολλο Αξιολόγησης των Ικανοτήτων που επηρεάζουν τη μαρτυρία του ατόμου με νοητική υστέρηση[3], προκειμένου να διευκολυνθεί η κατάθεση του φερόμενου θύματος κατά το στάδιο της έρευνας και αφετέρου στην συμμετοχή κατά τη διάρκεια της κατάθεσης στην επ' ακροατηρίου συζήτηση, ως εμπειρογνώμων.

Η συμμετοχή του ενδιάμεσου σε αυτό το στάδιο είναι ζωτικής σημασίας. Θα προσφέρει μεγαλύτερη εγγύηση για τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων του ατόμου με αναπηρία και ως εκ τούτου θα είναι ένα χρήσιμο μέσο για την πρόληψη της δευτερογενούς θυματοποίησης. Τα ακόλουθα θα εγγυηθούν την απόκτηση μαρτυρίας κάτω από τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις

i) τα διαθέσιμα εργαλεία·

ii) η γνώση στο πεδίο της θεραπείας ατόμων με νοητική υστέρηση·

iii) η εμπειρία στον ιατροδικαστικό και κλινικό τομέα.

Τέλος, ο ενδιάμεσος προσαρμόζει την κατάθεση, ανάλογα με τους περιορισμούς και τις ικανότητες του ατόμου με νοητική υστέρηση, επιτρέποντας έτσι καλύτερη κατανόηση των όρων και του περιεχομένου.

4. Επ' ακροατηρίου συζήτηση και θεραπευτική διαδικασία

[3] εφεξής Πρωτόκολλο Αξιολόγησης Ικανοτήτων ΝΥ

Ο στόχος της θεραπείας είναι η αποκατάσταση της βλάβης ή ο μετριασμός του αντίκτυπου των διαφόρων τραυμάτων με τα οποία πρέπει να ζήσει το άτομο με νοητική υστέρηση.

Το εννοιολογικό πλαίσιο, όπως αναφέρεται παραπάνω, είναι ένα μοντέλο ψυχοθεραπευτικής παρέμβασης προσαρμοσμένο στα θύματα με νοητική υστέρηση, στις οικογένειές τους και το άμεσο περιβάλλον τους.

Υπάρχουν αρκετοί τρόποι παρέμβασης, ανάλογα με τον αντίκτυπο:

- ✓ Η ατομική θεραπεία προσφέρεται όταν οι επιπτώσεις αφορούν κυρίως το θύμα. Η οικογενειακή θεραπεία όταν οι επιπτώσεις επιδρούν και στο πλησιέστερο περιβάλλον, το οποίο επηρεάζεται από την εν λόγω κακοποίηση, και διαμέσου αυτού κυκλικά επιστρέφουν στο ίδιο το θύμα.
- ✓ Τόσο στους παράγοντες ευαλωτότητας όσο και στο δευτερογενές τραύμα, εμπλέκονται στοιχεία που θα ρυθμίσουν τον αντίκτυπο που έχει στο άτομο τόσο η νοητική υστέρηση όσο και η κατάσταση της εγκληματικής θυματοποίησης.
- ✓ Επομένως, η θεραπευτική παρέμβαση που προτείνεται σε αυτό το υπόβαθρο δεν μπορεί να επικεντρωθεί μόνο στην κακοποίηση αλλά και σε εκείνους τους παράγοντες που έχουν συμβάλει στην άσκηση αυτής της κακοποίησης (εξάρτηση, υποταγή, ευπείθεια του ατόμου με αναπηρία, αυτοεκτίμηση .. .).

Με άλλα λόγια, είναι ο τρόπος με τον οποίο η ταμπέλα που μεταφέρεται από τα παλαιά επεξηγηματικά μοντέλα της νοητικής υστέρησης και οι πατριαρχικές αξίες της κοινωνίας μας, που έχουν επηρεάσει τόσο την ταυτότητα του ατόμου με νοητική υστέρηση όσο και το περιβάλλον του. Το τελευταίο είναι συχνά πολύ πιο επιζήμιο από την ίδια τη βία.

7. ΘΥΜΑΤΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ/ΕΜΦΥΛΗ ΒΙΑ: ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ.

7.1. Αντιμετώπιση των περιορισμών του θύματος με νοητική υστέρηση πριν την υποβολή καταγγελίας

Ένα από τα πιο σημαντικά υποστηρικτικά εργαλεία που θα χρησιμοποιήσουμε για να αντιμετωπίσουμε μια ποινική διαδικασία τηρώντας όλες τις εγγυήσεις για το θύμα με νοητική υστέρηση είναι:

→ η έκθεση αξιολόγησης των ικανοτήτων τους. (Contreras, Silva, Manzanero, 2015):

Δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια ανάλυση των περιορισμών που μπορεί, λόγω της αναπηρίας του, να έχει κάθε θύμα όταν δίνει μια κατάθεση. Σε αυτήν

την έκθεση προσφέρονται ένα ή περισσότερα υποστηρικτικά εργαλεία, τα οποία θα βοηθήσουν τις αστυνομικές και τις νομικές υπηρεσίες να ξεπεράσουν κάθε έναν από αυτούς τους περιορισμούς, έτσι ώστε η επικοινωνία με το θύμα να είναι όσο το δυνατόν πιο ανεμπόδιστη και οι πληροφορίες πιο ακριβείς και λεπτομερείς.

Κατ 'αρχήν, οποιοσδήποτε επαγγελματίας γνωρίζει το θύμα, τους περιορισμούς του και τι υποστηρικτικά εργαλεία χρειάζονται για να ξεπεραστούν, είναι σε θέση να προετοιμάσει αυτό το έγγραφο. Ωστόσο, για να διασφαλιστεί καλύτερη ποιότητα στην έκθεση, συνιστάται να γίνεται από επαγγελματίες που είναι ειδικοί σε αυτόν τον τομέα.

7.2. Υποστηρικτικά εργαλεία που πρέπει να περιλαμβάνονται στη υποβολή της καταγγελίας

Σε αυτό το στάδιο, η κύρια δυσκολία είναι να διασφαλιστεί ότι η αναφορά αντικατοπτρίζει σωστά το τι έχει συμβεί στο θύμα με νοητική υστέρηση και ότι η περιγραφή των συμβάντων είναι όσο το δυνατόν ακριβέστερη, συνεκτική και λεπτομερής.

Παρά τα παραπάνω, και παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί από την πλευρά της αστυνομίας όσον αφορά τη φροντίδα και την παρέμβαση σε ιδιαίτερα ευάλωτα θύματα, εξακολουθούν να υπάρχουν εξωτερικοί παράγοντες:

- αντίληψη εχθρότητας και ψυχρότητας που μπορεί να εκπέμπεται από αστυνομικές μονάδες.
- ακούσιος εκφοβισμός που μπορεί να ασκούν οι αστυνομικοί ή / και οι στολές τους.
- ελλιπής εκπαίδευση των φορέων στη νοητική υστέρηση κ.λπ.

Και παράγοντες εγγενείς στην αναπηρία που καθιστούν εξαιρετικά δύσκολη την υποβολή μιας επαρκούς καταγγελίας (Giménez García, 2017):

- προβλήματα επικοινωνίας
- κακός χωροχρονικός προσανατολισμός
- επεισοδιακά προβλήματα μνήμης
- φαινόμενα επιδίωξης κοινωνικής αποδοχής και συναίνεσης

Επομένως, και δεδομένου ότι το θύμα με νοητική υστέρηση ενδέχεται να χρειαστεί να επαναλάβει την κατάθεση στο δικαστήριο — πιθανότατα αρκετές φορές, θα ήταν προτιμότερο να αποφευχθεί η παρουσία του κατά τη υποβολή της καταγγελίας.

Ο στόχος είναι διπλός:

1) η αποφυγή της υποβάθμισης της μαρτυρίας που προκαλείται από τη συνεχή επανάληψη του γεγονότος,

2) η προστασία από την επίδραση της εκ νέου θυματοποίησης.

Για να αποφύγουμε την παρουσία του θύματος στα αστυνομικά τμήματα, μπορούμε να παρέχουμε – αν έχουμε – οπτικοακουστική υποστήριξη ή να αντικαταστήσουμε την κατάθεση με την κατάθεση ενός μάρτυρα (του πρώτου προσώπου στο οποίο μίλησε το θύμα). Δεδομένου ότι δεν είναι ασυνήθιστο να μην μπορούμε να βασιστούμε σε καμία από αυτές τις δύο εναλλακτικές ή, ακόμη και όταν υπάρχουν, ο υπάλληλος ενδέχεται να ζητήσει την παρουσία ή / και την υπογραφή του ίδιου του θύματος για να υποβάλει την καταγγελία, θα ήταν προτιμότερο να παρουσιαστεί μια έκθεση αξιολόγησης ικανότητας και να ζητηθεί η λήψη κατάθεσης με τη βοήθεια ενός ενδιάμεσου.

7.3. Τι είναι ο ενδιάμεσος;

Το έργο και η ιδέα του ενδιάμεσου βρίσκονται στο κεφάλαιο 8 με περισσότερες λεπτομέρειες. Ως εισαγωγικό σημείωμα, ο ενδιάμεσος:

I) είναι ένας ανεξάρτητος και ουδέτερος επαγγελματίας ψυχικής υγείας·

II) είναι ένας ειδικός στην νοητική υστέρηση και στην αξιολόγηση των γνωστικών ικανοτήτων που επηρεάζουν τη δικαστική διαδικασία·

III) βοηθά το άτομο με νοητική υστέρηση στην επικοινωνία του κατά τη διάρκεια της αστυνομικής και δικαστικής διαδικασίας·

IV) προσφέρει την απαραίτητη υποστήριξη που θα εγγυηθεί μια έγκυρη και αξιόπιστη μαρτυρία (Martorell, Alemany. 2017).

Οι βασικές λειτουργίες του ενδιάμεσου είναι οι εξής:

- να συμπαραστέκεται συναισθηματικά στο θύμα με νοητική υστέρηση, έτσι ώστε να είναι όσο το δυνατόν πιο ήρεμο, μειώνοντας το αποτέλεσμα της δευτερογενούς θυματοποίησης ·
- να ενημερώνει το θύμα με νοητική υστέρηση σχετικά με τη λειτουργία του αστυνομικού και δικαστικού συστήματος (τι είναι καταγγελία, ποιοι είναι η αστυνομία, γιατί πρέπει να του πάρει συνέντευξη κ.λπ.) ·
- να συμβουλεύει αστυνομικούς και νομικούς φορείς για τις σχετικές προσαρμογές που πρέπει να πραγματοποιούνται κατά τις συνεντεύξεις με τα θύματα με νοητική υστέρηση βάσει της αξιολόγησης ικανότητας που έχει προηγηθεί.
- να σχεδιάσει τα υποστηρικτικά εργαλεία που απαιτούνται για τη λήψη μιας κατάθεσης (λειτουργώντας ως μεταφραστής σε αστυνομικές συνεντεύξεις και δικαστικές καταθέσεις, αναδατυπώνοντας τις ερωτήσεις και δίνοντας εξηγήσεις που τις προσαρμόζουν στο επίπεδο κατανόησης του θύματος κ.λπ.).

Σε ορισμένες περιπτώσεις, για παράδειγμα σε απουσία ή μη διαθεσιμότητα των ενδιαμέσων, σε μεγάλες δυσκολίες επικοινωνίας, κ.λπ. ο ρόλος του ενδιάμεσου μπορεί επίσης να επιτελεστεί από ένα άτομο που βρίσκεται κοντά στο θύμα, με

το οποίο το θύμα αισθάνεται ασφαλές και με το οποίο έχει καθιερωθεί ένα ανοιχτό κανάλι επικοινωνίας.

8. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ: ΕΝΔΙΑΜΕΣΟΣ

Κατά τη διάρκεια της δικαστικής ή αστυνομικής διαδικασίας, ορισμένα άτομα με νοητική υστέρηση μπορεί να έχουν ιδιαίτερες δυσκολίες να κατανοήσουν και να αφηγηθούν ορισμένα γεγονότα λόγω των πολλών περιορισμών και προβλημάτων επικοινωνίας (Giménez García, 2017).

Το γεγονός αυτό δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση δεν μπορούν να καταθέσουν ή ακόμη και να συμμετάσχουν στην διεξαγωγή μιας έρευνας. Παρόλα αυτά, εξακολουθούν να θεωρούνται από πάρα πολλούς επαγγελματίες ως λιγότερο έγκυροι μάρτυρες ή ακόμη λιγότερο αξιόπιστοι.

Πίσω από αυτό το σκεπτικό κρύβεται ένα χαμηλό επίπεδο γνώσεων σχετικά με την αναπηρία και αυτό είναι το κύριο εμπόδιο για την επίτευξη της γενικής αρχής της μη διάκρισης, της ισότητας ευκαιριών και της προσβασιμότητας στο δικαστικό σύστημα (Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, 2006).

Η επίτευξη των αρχών της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία προϋποθέτει την ενσωμάτωση υποστηρικτικών εργαλείων και προσαρμογών, τόσο στο στάδιο της αστυνομικής έρευνας όσο και στη δικαστική διαδικασία.

Ένα μέτρο προτεραιότητας για την εξάλειψη των εμποδίων που αντιμετωπίζουν τα θύματα και οι μάρτυρες με νοητική υστέρηση είναι η παρουσία της μορφής του ενδιάμεσου, ενός ψυχολόγου ειδικού στην νοητική υστέρηση και στην ψυχολογία της μαρτυρίας. Η αποδοχή και η εισαγωγή του ενδιάμεσου στα πρωτόκολλα δικαστικής δράσης, θα αποτελούσε θεμελιώδες ορόσημο για τη εναρμόνιση των χωρών-εταίρων με τις κατευθυντήριες γραμμές που ορίζει η Σύμβαση.

Σήμερα, στις αστυνομικές αρχές του Λονδίνου, για παράδειγμα, η ανάκριση ενός θύματος σεξουαλικής κακοποίησης με νοητική υστέρηση πραγματοποιείται σε συνεργασία με τον «ISVA» (ανεξάρτητο σύμβουλο σεξουαλικής βίας), ενός ανεξάρτητου ενδιάμεσου που παρεμβαίνει σε περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης ατόμων, ειδικά των ευάλωτων. Επισήμως, η εισαγωγή των ενδιαμέσων και οι απαραίτητες προσαρμογές στην ανάκριση των θυμάτων με νοητική υστέρηση υλοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια.

Η αποδοχή του ενδιάμεσου γίνεται φανερή από πολυάριθμες έρευνες (Contreras, Silva, Manzanero. 2015) που δείχνουν ότι οι ευάλωτοι άνθρωποι δεν εξετάζονται επαρκώς και ότι στις περιπτώσεις στις οποίες λαμβάνονται

ανεπαρκείς συνεντεύξεις, ειδικά με υποδηλωτικό τρόπο, η μαρτυρία τους μπορεί να αλλοιωθεί.

Ο συντονισμός μεταξύ των ενδιαμέσων, της αστυνομίας και των δικαστικών φορέων επιδιώκει να διασφαλίσει ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη για το άτομο με νοητική υστέρηση και να ελαχιστοποιήσει τον συναισθηματικό αντίκτυπο πάνω του, κατά τη διέλευση του από το δικαστικό σύστημα. Αποτρέπεται έτσι η δευτερογενής θυματοποίηση και διασφαλίζεται η ποιοτική απόκτηση των μαρτυρικών αποδεικτικών στοιχείων υπό τις καλύτερες συνθήκες.

8.1 Ο ρόλος του ενδιάμεσου

Ο ενδιάμεσος είναι ένας ανεξάρτητος και ουδέτερος επαγγελματίας. Μπορεί να είναι ψυχολόγος, επαγγελματίας ψυχικής υγείας, κοινωνικός λειτουργός ή ειδικός στην νοητική υστέρηση, και μπορεί να συμβάλει στην εκτίμηση των ικανοτήτων που θα μπορούσαν να επηρεάσουν μια δικαστική διαδικασία και στην εφαρμογή των απαραίτητων για τα άτομα με νοητική υστέρηση υποστηρικτών εργαλείων κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας.

Μπορεί να παρέχει βοήθεια στα άτομα με νοητική υστέρηση κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Ο ενδάμεσος εγγυάται μια έγκυρη αξόπιστη μαρτυρία.

Βοηθά στην επικοινωνία των ατόμων με νοητική υστέρηση κατά τη διάρκεια της αστυνομικής και δικαστικής διαδικασίας, καθώς και τους αστυνομικούς και τους δικαστικούς υπαλλήλους, υποστηρίζοντάς τους ώστε να είναι εγγυημένη μια έγκυρη και αξιόπιστη μαρτυρία.

Έτσι, ο ενδιάμεσος διασφαλίζει ότι παρέχονται τα αποδεικτικά στοιχεία του μάρτυρα στους αστυνομικούς και τους δικαστικούς υπαλλήλους υπό τις καλύτερες συνθήκες (Martorell, Alemany. 2017). Πιο συγκεκριμένα, οι λειτουργίες του είναι οι εξής:

• Να ενημερώνει το θύμα με νοητική υστέρηση σχετικά με τη λειτουργία του αστυνομικού και δικαστικού συστήματος (τι σημαίνει καταγγελία, ποια είναι η αστυνομία, γιατί πρέπει να πάρουν συνέντευξη, κλπ …). Για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, η συμμετοχή στα επιμέρους στάδια της ποινικής διαδικασίας είναι μια εμπειρία που συνοδεύεται από ιδιαίτερο άγχος.

• Για τα άτομα με νοητική υστέρηση, τα οποία δυσκολεύονται να κατανοήσουν τις πολυπλοκότητες του συστήματος, είναι απαραίτητο να εισαχθούν υποστηρικτικά εργαλεία που θα τους επιτρέψουν να κατανοήσουν, για παράδειγμα, τους λόγους για τους οποίους πρέπει να ενημερώσουν τόσα πολλά άτομα για την εμπειρία που είχαν ή τον ρόλο των διαφόρων φορέων που εμφανίζονται κατά τη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας.

• Να βοηθήσει το θύμα με νοητική υστέρηση να αποφασίσει εάν θέλει να υποβάλει αναφορά (σε περιπτώσεις όπου το θύμα είναι ενήλικας). Συνήθως, οι αποφάσεις που αφορούν άτομα με νοητική υστέρηση λαμβάνονται από τρίτα

μέρη, ακυρώνοντας έτσι το δικαίωμα αυτών των ανθρώπων να αποφασίζουν για τη ζωή τους.

Το να μην λαμβάνεται υπόψη το άτομο στην απόφαση που το αφορά δεν παραβιάζει μόνο τα δικαιώματά του, αλλά έχει επίσης σημαντικές συναισθηματικές συνέπειες, καθώς το αφήνει τρωτό και αδύναμο σε μια κατάσταση που αδυνατεί να κατανοήσει. Υπό αυτήν την έννοια, τα υποστηρικτικά εργαλεία που επιτρέπουν στο άτομο με νοητική υστέρηση να κατανοήσει τις επιπτώσεις και τις συνέπειες της υποβολής μιας καταγγελίας είναι ουσιώδη και νομικά απαραίτητα.

• Να αξιολογήσει όλες τις ικανότητες που ενδέχεται να επηρεάσουν την αστυνομική και δικαστική έρευνα, με ιδιαίτερη έμφαση σε όσους εμπλέκονται στην κατάθεση. Παρακάτω στην παρούσα ενότητα εξηγείται λεπτομερώς η σημασία της αξιολόγησης των ικανοτήτων του ατόμου με νοητική υστέρηση. Η αποτυχία διεξαγωγής αυτής της αξιολόγησης θα θέσει σημαντικούς περιορισμούς στην ποιότητα του έργου των αστυνομικών και δικαστικών φορέων και θα εμποδίσει την ισότιμη πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τα άτομα με νοητική υστέρηση.

• Να αξιολογήσει την δυνατότητα συναίνεσης του ατόμου με νοητική υστέρηση σε πράξεις γενετήσιου χαρακτήρα, καθώς σε πολλές περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης η αξιολόγηση αυτή είναι απαραίτητη για τη δικαστική έρευνα και πρέπει να προσαρμοστεί στις ικανότητες που έχουν ήδη εξεταστεί.

• Να συμβουλεύει τους αστυνομικούς και δικαστικούς λειτουργούς σχετικά με τα υποστηρικτικά εργαλεία που πρέπει να εφαρμόζονται και τις αντίστοιχες προσαρμογές που πρέπει να γίνονται με βάση την αξιολόγηση που έχει διενεργηθεί. Υπό το φως της προαναφερθείσας αξιολόγησης ικανοτήτων, πρέπει να αναπτυχθούν υποστηρικτικά εργαλεία που να επιτρέπουν στους εμπλεκόμενους υπαλλήλους να επικοινωνούν επαρκώς με το άτομο και να λαμβάνουν ποιοτική μαρτυρική κατάθεση. Γίνεται κατανοητό λοιπόν ότι το έργο αυτού του ειδικού δεν είναι μόνο να διευκολύνει το άτομο με νοητική υστέρηση στο πέρασμα του μέσα από την ποινική διαδικασία, αλλά και να ξεμπλοκάρει το έργο των δικαστικών λειτουργών.

• Να συνοδεύει το θύμα και τους συγγενείς καθ' όλη την διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, εξηγώντας κατάλληλα κάθε στάδιο στο άτομο με νοητική υστέρηση, καθώς και τις εντολές και τις ποινές.

• Να χρησιμεύσει ως εμπειρογνώμονας κατά τη διάρκεια των μαρτυρικών καταθέσεων, των διαδικασιών αναγνώρισης του υπόπτου ή των προδομημένων τεστ, διασφαλίζοντας ότι οι διαδικασίες προσαρμόζονται στην προηγηθείσα αξιολόγηση ικανοτήτων και ότι γίνεται χρήση των απαραίτητων υποστηρικτικών εργαλείων.

Το προδομημένο τεστ στοχεύει στην εγγυημένη απόκτηση της μαρτυρικής κατάθεσης και τη διατήρησή της. Εγγυάται την προστασία των θυμάτων και αποφεύγει τη δημόσια έκθεσή τους, φροντίζοντας να έρχονται σε επαφή μόνο

με ειδικούς, αποφεύγοντας όσο το δυνατόν περισσότερο νέες τραυματικές κωδικοποιήσεις του εγκλήματος.

Τα ίδια τα χαρακτηριστικά αυτού του τεστ φροντίζουν για την αποφυγή της επανάληψης των καταθέσεων και εγγυώνται την αρχή της αντίφασης, καθώς τα μέρη δύνανται να παρέμβουν μέσω των ενδιάμεσων ειδικών.

Η ύπαρξη ειδικού ενδιάμεσου σε όλη την αστυνομική και δικαστική διαδικασία εγγυάται:

• Τη συμμόρφωση με το δικαίωμα του ατόμου με νοητική υστέρηση στη συμμετοχή και ενημέρωση (Οδηγία 2012/29 / ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Οκτωβρίου 2012, η οποία θεσπίζει τα ελάχιστα πρότυπα για τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία των θυμάτων εγκληματικών πράξεων) .

Την πρόσβαση στην δικαιοσύνη επί ίσος όροις, μέσω των απαραίτητων διαδικαστικών προσαρμογών (άρθρο 13.1 Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία).

8.2 Τα εργαλεία του ενδιάμεσου.

8.2.1. Συνέντευξη για τη Λήψη Κατάθεσης σε Στάδια Προσαρμοσμένα σε Άτομα με Νοητική Υστέρηση.

Η Συνέντευξη για τη λήψη της μαρτυρικής κατάθεσης σε στάδια προσαρμοσμένα σε άτομα με νοητική υστέρηση αποτελεί ένα εργαλείο που πρέπει να προσαρμοστεί σε κάθε υπόθεση, λαμβάνοντας υπόψη τον βαθμό αναπηρίας και τους περιορισμούς στην επικοινωνία του ατόμου. Προσαρμοσμένο από ειδικούς στη νοητική υστέρηση, οφείλει να εφαρμοστεί σε άτομα με ήπια, μέτρια, βαριά νοητική υστέρηση και σε άτομα με διαταραχή του φάσματος του αυτισμού. Θεωρείται ως υποχρεωτική προεργασία πριν από την λήψη της κατάθεσης.

Η εφαρμογή του εν λόγω εργαλείου απαιτεί γνώσεις και εμπειρία στη συνεργασία με άτομα με νοητική υστέρηση. Πρέπει να εφαρμοστεί από επαγγελματίες που έχουν παρακολουθήσει μια εξειδικευμένη κατάρτιση διαμεσολάβησης, όπως είναι η παρούσα, και έχουν εκτιμήσει απερίφραστα την χρήση του ως θεμελιώδους σημασίας στο έργο των ειδικών για άτομα με νοητική υστέρηση.

8.2.3 Το πρωτόκολλο Αξιολόγησης Ικανοτήτων ΝΥ (ECAT-DI)

Το Πρωτόκολλο Αξιολόγησης Ικανοτήτων ΝΥ πλαισιώνεται από μια ημι- δομημένη μορφή συνέντευξης, μέσω της οποίας ο ενδιάμεσος καταφέρνει να αξιολογήσει όλες τις ικανότητες που επηρεάζουν τον τρόπο ανάμνησης και

αφήγησης των γεγονότων που διερευνώνται από το αστυνομικό και δικαστικό σύστημα.

Πρόκειται για μια πρόταση για την αξιολόγηση των ικανοτήτων που επηρεάζουν τη μαρτυρία του ατόμου με νοητική υστέρηση, όπου ο κύριος στόχος δεν είναι η αξιολόγηση της νοητική υστέρησης (για την οποία υπάρχουν ήδη επιστημονικά επικυρωμένα εργαλεία που χρησιμοποιούνται από τεχνικούς ειδικούς που εργάζονται σε δημόσιες υπηρεσίες αξιολόγησης αναπηρίας) αλλά κυρίως ο σχεδιασμός των υποστηρικτικών εργαλείων που πρέπει να εφαρμοστούν για την πρόσβασή τους στο αστυνομικό και δικαστικό σύστημα.

Το Πρωτόκολλο Αξιολόγησης Ικανοτήτων ΝΥ είναι ιδιαίτερα χρήσιμο στο πλαίσιο μιας αστυνομικής, ποινικής ή εγκληματολογικής έρευνας, πριν από τη λήψη της κατάθεσης. Αποτελεί μάλιστα το πρώτο στάδιο της Συνέντευξης για τη λήψη της κατάθεσης, η οποία έχει χωριστεί σε στάδια προσαρμοσμένα στο άτομο με νοητική υστέρηση. Έχει δημιουργηθεί στην Ισπανία από τη Μονάδα Βοήθειας για τα Θύματα με Νοητική Υστέρηση και χρησιμοποιείται ήδη από την αστυνομία, τους δικαστικούς ψυχολόγους και τους εγκληματολόγους σε όλη τη χώρα.

Η βέλτιστη γνώση του Πρωτοκόλλου και της Συνέντευξης μπορεί να επιτευχθεί μόνο μετά από εξειδικευμένη εκπαίδευση. Ωστόσο, η παρουσίαση των διαφόρων φάσεων που τη συνθέτουν, θα επιτρέψει στον αναγνώστη μια πρώτη προσέγγιση στο μόνο έργο που, μέχρι σήμερα, επιτυγχάνει την προσαρμογή των αστυνομικών και δικαστικών διαδικασιών στα δικαιώματα των ατόμων με νοητική υστέρηση, ενώ ταυτόχρονα διευκολύνει το έργο των αστυνομικών και δικαστικών υπαλλήλων και των ιατροδικαστικών ψυχολόγων, όταν πρέπει να παρέμβουν σε άτομα με νοητική υστέρηση.

Όπως σημειώθηκε ήδη, το Πρωτόκολλο Αξιολόγησης Ικανοτήτων ΝΥ στοχεύει στην εφαρμογή των υποστηρικτικών εργαλείων που μπορεί να απαιτούνται καθ' όλη την αστυνομική και δικαστική διαδικασία. Επιτελεί μια διπλή λειτουργία: πρώτον, παρέχει στο άτομο με νοητική υστέρηση την υποστήριξη που απαιτείται για να είναι εγγυημένη η πρόσβασή του στη δικαιοσύνη (είτε είναι θύμα, είτε μάρτυρας είτε κατηγορούμενος), και δεύτερον, παρέχει την υποστήριξη που ενδέχεται να χρειάζονται οι αστυνομικοί και δικαστικοί φορείς όταν εργάζονται με έναν πληθυσμό του οποίου οι σχέσεις και οι τρόποι επικοινωνίας είναι συχνά άγνωστοι.

Για παράδειγμα, μπορεί να ζητηθεί από τον ενδιάμεσο να αξιολογήσει εάν το άτομο με νοητική υστέρηση έχει τη ικανότητα να αποφασίσει, αν μπορεί χρόνια αργότερα να ανακαλέσει στη μνήμη του την κατάθεσή του, στην επ' ακροατηρίου συζήτηση (και, κατά συνέπεια, να καθοριστεί εάν πρέπει να εφαρμοστούν μέτρα για τη διαφύλαξη της κατάθεσης, όπως προκαταρκτικά αποδεικτικά στοιχεία). Επίσης, να εκτιμήσει εάν το άτομο είναι σε θέση να αναγνωρίσει έναν ύποπτο σε μια διαδικασία αναγνώρισης ή, όπως είναι περισσότερο σύνηθες, να λάβει μια έγκυρη κατάθεση (στην περίπτωση αυτή εφαρμόζεται πλαισιωμένη με τη Συνέντευξη λήψης κατάθεσης μέσα από τα προσαρμοσμένα στα άτομα με νοητική υστέρηση στάδια).

Καθ 'όλη τη διάρκεια του Πρωτοκόλλου, οι ικανότητες που ενδέχεται να επηρεάσουν την κατάθεση του ατόμου με νοητική υστέρηση θα αξιολογηθούν ως απαραίτητο βήμα για την επίτευξη της εφαρμογής της απαραίτητης υποστήριξης κατά τη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας (Recio, Alemany. 2014). Οι ικανότητες που αξιολογούνται είναι οι εξής:

• Η επικοινωνία, η οποία περιλαμβάνει την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο το άτομο μπορεί να εκφραστεί (λεκτική και εξωλεκτική γλώσσα) καθώς και τους περιορισμούς του, την ορολογία που χρησιμοποιεί και το λεξιλόγιό του. Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το άτομο με νοητική υστέρηση χρησιμοποιεί άλλες μεθόδους επικοινωνίας, όπως είναι η χρήση εικονογραμμάτων ή νοηματικής γλώσσας, θα πρέπει να αξιολογείται η χρήση και η δεξιότητά τους.

• Η αντίληψη, οπτική και ακουστική.

• Η μνήμη, επεισοδιακή-αυτοβιογραφική και σημασιολογική.

• Ο χωροχρονικός εντοπισμός, ο οποίος θα αποσαφηνίσει εάν το άτομο θα μπορέσει να απαντήσει σε ερωτήσεις σχετικά με τον τόπο και την ώρα των γεγονότων.

• Η χρήση ποσοδεικτών, που θα αποσαφηνίσουν εάν το άτομο θα είναι σε θέση να απαντήσει σε ερωτήσεις που απαιτούν την ικανότητα μέτρησης ή απαρίθμησης συμβάντων, αντικειμένων ή ενεργειών.

• Η προσοχή, επιλεκτική (για την πρόβλεψη της ικανότητας να θυμάται δευτερεύουσες λεπτομέρειες) και διαρκής (για την οργάνωση του χρόνου κατά τη λήψη της κατάθεσης).

• Οι σκέψεις και οι μετα-γνωστικές διαδικασίες, οι οποίες περιλαμβάνουν τη συλλογιστική, τη λήψη αποφάσεων και την στοχαστική λειτουργία, που θα επιτρέψουν την αξιολόγηση του τρόπου με τον οποίο αποδίδονται τα γεγονότα, καθώς και τον τύπο των διατυπώσεων, των εννοιών και των ερωτήσεων που θα μπορεί να κατανοήσει το άτομο.

• Η ευπείθεια, στην περίπτωση της οποίας γνωστικοί και οι κοινωνικοί παράγοντες όπως είναι η αυτοεκτίμηση, η συναισθηματική εξάρτηση και η αυτοπεποίθηση παρεμβαίνουν πάνω απ' όλα. Η αξιολόγηση της ικανότητας αυτής θα καταστήσει δυνατή την εκτίμηση των πληροφοριών που το άτομο με νοητική υστέρηση κατάφερε ενδεχομένως να προσθέσει στην ιστορία του, συμμορφούμενο με τον τρόπο που έγιναν οι ερωτήσεις για το τι συνέβη, από τους διάφορους φορείς.

• Η επιθυμία για κοινωνική αποδοχή ή η τάση να δίνει απαντήσεις αποκλειστικά για να ικανοποιήσει τη συνθήκη της συνέντευξης, ανεξάρτητα από το αν η απάντηση είναι αληθινή ή όχι.

• Η συγκατάθεση ή η τάση να απαντά «ναι» ή να συντονίζεται με τον τρόπο με τον οποίο διατυπώνεται η ερώτηση. Συσχετίζεται με τις ικανότητες IQ και επικοινωνίας, καθώς και με τη γλώσσα και τη μνήμη.

Τα πέντε στάδια που συνθέτουν το πρωτόκολλο Αξιολόγησης Ικανοτήτων συνοψίζονται στον ακόλουθο πίνακα και στη συνέχεια αναλύονται λεπτομερώς.

I	Συλλογή πληροφοριών από τους κύριους φροντιστές του ατόμου μενοητική υστέρηση
II	Στάδιο καλής επαφής και έμμεση αξιολόγηση δυνατοτήτων
III	Άμεση αξιολόγηση των ικανοτήτων
IV	Καταγραφή της αξιολόγησης των ικανοτήτων και σχεδιασμός τωνυποστηρικτικών εργαλείων
V	Έκθεση για την αξιολόγηση των ικανοτήτων που επηρεάζουν τημαρτυρία του ατόμου με νοητική υστέρηση

I. Συλλογή πληροφοριών από τους κύριους φροντιστές του ατόμου με νοητική υστέρηση

Πριν την συνάντηση με το θύμα, μάρτυρα ή κατηγορούμενο με νοητική υστέρηση, πραγματοποιείται προσεκτική καταγραφή των πληροφοριών με τους πρωτοβάθμιους φροντιστές ή επαγγελματίες άμεσης φροντίδας που γνωρίζουν καλύτερα το άτομο. Σε συνεργασία μαζί τους, θα πρέπει να γίνει μια καταγραφή στις ακόλουθες πτυχές:

• Προσωπικές και επαγγελματικές (ηλικία, οικογενειακή σύνθεση, οικογενειακή κατάσταση, σχολείο, εργαστήριο ή κέντρο που παρακολουθεί, προγράμματα και ρουτίνες που ακολουθούνται καθημερινά).

• Πτυχές που σχετίζονται με την αναπηρία (τύπος αναπηρίας, σύνδρομο ή ασθένειες που σχετίζονται με την αναπηρία, χρόνος διάγνωσης, επίγνωση της αναπηρίας, φαρμακευτική αγωγή και συναφείς παρενέργειες).

• Σωματικές ασθένειες που μπορούν να επηρεάσουν τη μνήμη ή τη μαρτυρία (διαταραχές της όρασης ή διαταραχές της ακοής).

• Πρώτη προσέγγιση στις βασικές ικανότητες που επηρεάζουν τη μαρτυρία: γλώσσα, μνήμη, προσοχή, χωροχρονικός εντοπισμός.

• Πρώτη προσέγγιση στις κοινωνικές δεξιότητες: επιθετικότητα, υποταγή, εξάρτηση, κοινωνική επιθυμία.

• Γνώση της σεξουαλικότητας και των βασικών στοιχείων που εμπλέκονται.

Εκτός από αυτές τις πτυχές, πρέπει να συλλεχθούν και οι βασικές πληροφορίες που θα επιτρέψουν την αντιπαραβολή της καταγραφής των πληροφοριών στο επόμενο στάδιο, με το άτομο με νοητική υστέρηση που αξιολογείται, προκειμένου να ληφθούν αντικειμενικά και έγκυρα δεδομένα για την άμεσηαξιολόγηση των ικανοτήτων του. Οι πληροφορίες που πρέπει να συλλεχθούν είναι:

• Η διεύθυνση του χρήστη.

• Το δρομολόγιο από το σπίτι στο κέντρο, το εργαστήριο, το σχολείο ή τον φορέα που πηγαίνει κάθε μέρα, καθώς και τον εκτιμώμενο χρόνο που

χρειάζεται (εάν δεν πηγαίνει σε κανένα πόρο, θα πρέπει να επιλεγεί ένα μέρος όπου πηγαίνει τακτικά).

• Εάν η διαδρομή γίνεται με συνοδό ή όχι.

• Πώς ήταν η μέρα στη δουλειά ή στο κοινοτικό κατάστημα ή στο σπίτι / στηΔομή ψυχικής υγείας.

• Τι εργασίες εκτελούνται κατά τη διάρκεια της ημέρας.

• Τι κάνει συνήθως με φίλους στον ελεύθερο χρόνο.

• Καταγραφή συγκεκριμένων προηγούμενων επεισοδίων, με τα οποία μπορεί να αξιολογηθεί η αυτοβιογραφική μνήμη του ατόμου.

Για παράδειγμα, θα επιλεγεί ένα σημαντικό επεισόδιο που έχει βιώσει το άτομο σε χρόνο κοντινό στα γεγονότα που αποτελούν αντικείμενο της ποιοτικής έρευνας. Ο φροντιστής θα κληθεί να αναφέρει όσο το δυνατόν λεπτομερέστερα όλα όσα συνέβησαν εκείνη την ημέρα, όπως φερ' ειπείν μια εκδρομή, μια επίσκεψη στο γιατρό, ένα ατύχημα, ένα ξεχωριστό γεγονός και αργότερα, στο δεύτερο στάδιο, το άτομο θα ερωτηθεί άμεσα για αυτό το περιστατικό.

Με αυτή τη μικρή άσκηση, ο ενδιάμεσος θα έχει μια πρώτη προσέγγιση στον αριθμό των λεπτομερειών με τις οποίες μπορεί το άτομο να εκφράσει τις αναμνήσεις του. Επιπλέον, από αυτήν την αξιολόγηση, μπορεί να εκτιμηθεί ο αριθμός των λεπτομερειών και ο πλούτος της μαρτυρίας χωρίς ή με την εισαγωγή υποστηρικτικού εργαλείου.

Με αυτήν την πρώτη καταγραφή, ο αξιολογητής θα έχει αρκετές πληροφορίες για να προβλέψει τις κύριες προσαρμογές που πρέπει να γίνουν στην επικοινωνία με το άτομο, καθώς και την υποστήριξη που μπορεί να χρειαστεί εάν απαιτηθεί ανάκριση στην αστυνομία ή στη δικαστική έδρα.

Τέλος, αυτή η πρώτη συνέντευξη με τον πρωτοβάθμιο φροντιστή ή τον επαγγελματία άμεσης φροντίδας, θα χρησιμεύσει για να διευκρινιστεί η ανάγκη καταγραφής των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν με το άτομο και να ληφθεί η εν επιγνώσει συναίνεση για το σκοπό αυτό (η οποία πρέπει να υπογραφεί από τον εκπαιδευτή στις περιπτώσεις που το θύμα είναι ανήλικο ή χωρίς δικαιοπρακτική ικανότητα).

Συνιστάται ανεπιφύλακτα η οπτικοακουστική καταγραφή κάθε συνέντευξης που πραγματοποιείται τόσο με το άτομο με νοητική υστέρηση όσο και με την οικογένειά της. Για την καταγραφή απαιτείται η εν επιγνώσει συναίνεση όλων κατόπιν ενημέρωσης. Θα πρέπει να υπάρχει μια ευανάγνωστη εκδοχή της για το άτομο με νοητική υστέρηση.

II. Στάδιο οικοδόμησης σχέσης εμπιστοσύνης και αξιολόγηση έμμεσης ικανότητας

Αυτό το στάδιο θα επιτρέψει στον αξιολογητή να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο το άτομο επικοινωνεί, να δημιουργήσει μια σχέση εμπιστοσύνης, να εξοικειώσει το άτομο με νοητική υστέρηση με τους «μεγάλους κανόνες»

οποιασδήποτε συνέντευξης ειδικών και να αξιολογήσει συγκεκριμένα τις ικανότητες που επηρεάζουν τη μαρτυρία και την ποινική διαδικασία.

Αφού συστήσει την/τον ανακρίτρια/ή, εξηγεί τον λόγο της συνέντευξης (να τους γνωρίσει, να μάθει να επικοινωνεί μαζί τους και να τους βοηθά σε όλη την αστυνομική ή δικαστική διαδικασία) και ζητώντας την συναίνεσή τους για την καταγραφή της συνέντευξης, ο ανακριτής ξεκινά εξηγώντας τους «μεγάλους κανόνες της συνέντευξης», οι οποίοι είναι:

• «Λέμε την αλήθεια». Για παράδειγμα, μπορείτε να πείτε: είναι πολύ σημαντικό όλα όσα λέμε εσύ κι εγώ να είναι μόνο η αλήθεια. Αν πω κάποιο ψέμα, πες μου. Για παράδειγμα, αν σου πω ότι το πουλόβερ μου είναι κόκκινο, (ο ανακριτής φορά πουλόβερ διαφορετικού χρώματος) είναι αλήθεια ή ψέμα; Είναι πολύ σημαντικό όσα μου λες να είναι μόνο η αλήθεια. Ο ανακριτής πρέπει να επαληθεύσει ότι το άτομο που ερωτάται γνωρίζει τις διαφορές μεταξύ της αλήθειας και του ψεύδους με όσα παραδείγματα χρειάζεται.

• «Δείξε τις αμφιβολίες σου ελεύθερα» Άτομα με νοητική υστέρηση, λόγω της υψηλής τους επιθυμίας για κοινωνική αποδοχή και της ανασφάλειας τους σε άγνωστα περιβάλλοντα, όταν δεν καταλαβαίνουν κάτι, συνήθως δεν το εκφράζουν. Γι 'αυτόν τον λόγο, είναι πολύ σημαντικό να αξολογηθεί το συγκεκριμένο στοιχείο και να μπορούν να εξασκηθούν τα άτομα, από την πρώτη στιγμή, ώστε να δείχνουν αποφασιστικότητα όταν δεν καταλαβαίνουν μια ερώτηση. Η αποτυχία εξάσκησης αυτών των σημείων πριν από οποιαδήποτε ανάκριση αυξάνει σημαντικά τον κίνδυνο λήψης απαντήσεων που υπόκεινται σε ευπείθεια.

Για παράδειγμα, μπορείτε να πείτε: μερικές φορές δεν εκφράζομαι καλά ή χρησιμοποιώ περίεργες λέξεις. Είναι λοιπόν σημαντικό να με διορθώσεις και να μου πεις «Μαρία, δεν σε καταλαβαίνω.» Όπως και με τον πρώτο κανόνα, θα γίνει εξάσκηση με την ερωτώμενη με όσα παραδείγματα χρειαστούν, έως ότου μπορέσει να πει ευθέως ότι δεν κατανοεί ή δεν ξέρει πώς να απαντήσει.

• «Μη διστάσεις να διακόψεις την συνέντευξη.» Λόγω της επιθυμίας τους για κοινωνική αποδοχή, είναι επίσης απαραίτητο να καταστεί σαφές ότι μπορούν να σταματήσουν τη συνέντευξη όποτε θέλουν. Τους το λέτε με συγκεκριμένο τρόπο (για παράδειγμα, λέγοντας: εάν είσαι κουρασμένη, βαριέσαι, θέλεις να πάς στο μπάνιο, ή θέλεις να σταματήσεις, παρακαλώ να μου το πεις).

• «Μη διστάσεις να μου πεις ότι δεν ξέρεις ή ότι δεν θυμάσαι» Ομοίως με τα παραπάνω, λόγω της μεγάλης επιθυμίας τους για κοινωνική αποδοχή, πολλά άτομα με νοητική υστέρηση μπορεί να έχουν δυσκολίες στο να εκφράσουν άγνοια ή έλλειψη μνήμης σε ορισμένες από τις ερωτήσεις που θα τεθούν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Γι 'αυτό, είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί η δυνατότητα να μην απαντήσουν σε ερωτήσεις που δεν ξέρουν ή δεν θυμούνται. (Για παράδειγμα, λέγοντας: μερικές φορές κάνω δύσκολες ερωτήσεις, αν δεν γνωρίζεις την απάντηση ή δεν θυμάσαι, είναι σημαντικό να μου το πεις. Είναι προτιμότερο να πεις «δεν ξέρω» ή «δεν θυμάμαι» από να ψάχνεις να βρεις τις απαντήσεις).

• «Μη διστάσεις να με διορθώσεις» Δεν είναι ασυνήθιστο για τον ανακριτή να συγχέει έννοιες ή όρους που χρησιμοποιεί το άτομο με νοητική υστέρηση καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης.

Η ενθάρρυνση της δυνατότητας του ερωτώμενου να διορθώσει τον ερωτώντα, θα μειώσει την επίδραση της ευπείθειας (για παράδειγμα, λέγοντας: εάν δεν κατάλαβα κάτι από αυτά που είπες, είναι σημαντικό να μου το πεις. Μερικές φορές κάνω λάθος. Είπες ότι σήμερα είναι Τρίτη (ενώ έχει περάσει Δευτέρα), σωστά; Βλέπεις; Έκανα λάθος. Είναι σημαντικό να μου το πεις: «Μαρία, είπα Δευτέρα, όχι Τρίτη.»

Αφού έχουν καθοριστεί οι μεγάλοι κανόνες και έχει γίνει εξάσκηση σε αυτούς, στη συνέχεια γίνονται ερωτήσεις σχετικές με ουδέτερες πτυχές της ζωής τους, προκειμένου να αρχίσει να δημιουργείται μια σχέση εμπιστοσύνης με το άτομο ταυτόχρονα με την αξιολόγηση των ικανοτήτων του.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει παραδείγματα ερωτήσεων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε αυτό το στάδιο, και πώς με κάθε μία από αυτές ο αξιολογητής λαμβάνει μια έμμεση αξιολόγηση των ερωτήσεων, ενώ ταυτόχρονα δημιουργεί μια καλή σχέση ή κερδίζει την εμπιστοσύνη του ατόμου. Δυνατότητες που μπορεί στη συνέχεια να επηρεάσουν τη λήψη της κατάθεσης.

Ερωτήσεις	**Αξιολογούμενες Ικανότητες**
Μπορείς να μου πείς τι μέρα είναι; Σε ποιο μήνα είμαστε; Σε ποιό έτος; Πότε είναι τα γενέθλιά σου; Λοιπόν, αφού μου λες ότι ήταν … πόσος καιρός πέρασε; Που μένεις; Σου πήρε πολλή ώρα να φτάσεις εδώ;	Γλώσσα Χρονικός προσανατολισμός Χωρικός προσανατολισμός
Τι δουλειά κάνεις;/ Τι σπουδάζεις Μπορείς να μου πεις πως είναι μια συνηθισμένη μέρα στη δουλειά σου;/στο σχολείο σου; Από την αρχή μέχρι το τέλος, πες μου όσο περισσότερες λεπτομέρειες μπορείς, ακόμα κι αν νομίζεις ότι δεν είναι σημαντικές. Τι σου αρέσει περισσότερο στην εργασία / το σχολείο σου; Γιατί; Δεν σου αρέσει πιο πολύ να….; Τι είναι αυτό που σου αρέσει λιγότερο;	Γλώσσα (το σύνολο των λεπτομερειών που δίνει, τη δομή του περιεχομένου) Σημασολογική μνήμη Συλλογισμός Κοινωνική αποδοχή Θάρρος γνώμης/αυτοπεποίθηση Συναίνεση

Οι γονείς σου μου είπαν ότι πριν το καλοκαίρι πήγατε … Μπορείς να μου πεις όλα όσα έκανες εκείνη τη μέρα; Από τη στιγμή που ξυπνήσατε μέχρι να πάτε για ύπνο. Παρακαλώ, δώσε μου όσες λεπτομέρειες μπορείς, ακόμα και αν δεν σου φαίνονται σημαντικές.	Επεισοδιακή μνήμη

III. ΣΤΑΔΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΑΜΕΣΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ.

Σε αυτό το στάδιο, η αξιολόγηση εκείνων των ικανοτήτων που μπορούν να επηρεάσουν την κατάθεση, συνεχίζεται με πιο άμεσο τρόπο.

Διεξάγεται με μια σειρά ασκήσεων μέσω των οποίων διενεργείται αυστηρή αξιολόγηση των αναγκών στήριξης. Χρησιμοποιούνται διάφορες φωτογραφίες τις οποίες πρέπει να περιγράψει το άτομο, να απαντήσει σε συγκεκριμένες ερωτήσεις και να τις θυμηθεί όταν δεν τις βλέπει πια.

Εάν σε αυτό το στάδιο εντοπιστούν συγκεκριμένα ελλείμματα σε σημαντικούς τομείς (τα οποία διαπιστωμένα απαιτούν σημαντικές προσαρμογές της δικαστικής διαδικασίας) μπορεί επίσης να αξιολογηθεί η χρήση ψυχομετρικών κλιμάκων που έχουν σχεδιαστεί ειδικά για το σκοπό αυτό. Για παράδειγμα, εάν παρατηρηθούν ελλείμματα στο στάδιο της εδραίωσης της καλής σχέσης, σε έναν ενήλικα με σύνδρομο Down, ο οποίος έχει μια ειδική διαταραχή της μνήμης, θα είναι απαραίτητο να προωθηθεί στο εκπαιδευτικό στάδιο η εφαρμογή του προδομημένου τεστ.

Αυτό είναι το μόνο μέτρο που μπορούμε να πάρουμε για να διατηρηθεί η κατάθεση και έτσι να αποτραπεί το ενδεχόμενο να υποχρεωθεί το άτομο να καταθέσει χρόνια αργότερα. Επομένως, η πρόταση για το προδομημένο τεστ μπορεί να βασιστεί στην έκθεση των εμπειρογνωμόνων που έχει συνταχθεί με βάση το Πρωτόκολλο Αξιολόγησης Ικανοτήτων.

Ο αξιολογητής πρέπει να διαθέτει επαρκή εμπειρία ώστε αν κατά τη διάρκεια αυτών των σταδίων ανιχνεύσει προφανείς περιορισμούς στο άτομο, να επιλέξει εκείνα τα υποστηρικτικά εργαλεία που γνωρίζουμε ότι συμβάλλουν στο μετριασμό τους.

Για παράδειγμα, εάν διαπιστωθεί ότι το άτομο δεν έχει την ικανότητα να εντοπίσει χρονικά τα συμβάντα, μπορεί να σχεδιαστεί ένα γράφημα μαζί του, στο οποίο θα εμφανίζονται τα κύρια επεισόδια του τελευταίου έτους που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον εντοπισμό του χρόνου κατά τον οποίο συνέβησαν τα γεγονότα για τα οποία συζήτησαν στις συνεντεύξεις. Αυτό το ίδιο γράφημα θα μπορούσε, αργότερα, στο πλαίσιο της αστυνομίας, να χρησιμεύσει ως υποστηρικτικό εργαλείο για τον εντοπισμό των εγκληματικών πράξεων που ερευνούνται.

IV. Καταγραφή της αξιολόγησης.

Δεδομένου ότι η αξιολόγηση των ικανοτήτων έχει καταγραφεί σε οπτικοακουστικό μέσο, μόλις ολοκληρωθεί η αξιολόγηση του ατόμου, καταγράφονται οι απαντήσεις και προσδιορίζεται ο βαθμός επιρροής των ικανοτήτων που ενδέχεται να συντελέσουν στην διαμόρφωση της κατάθεσης, καθώς και τα υποστηρικτικά εργαλεία που πρέπει να εφαρμοστούν κατά τη διάρκεια τη δικαστικής διαδικασίας.

Εάν η αξιολόγηση των ικανοτήτων πρόκειται να χρησιμοποιηθεί για εξειδικευμένους σκοπούς, η μεθοδολογία που πρέπει να ακολουθηθεί περιλαμβάνει τη συνεξέταση της αξιολόγησης από δύο αξιολογητές, με εμπειρία στο θέμα, οι οποίοι θα πρέπει να κρίνουν την αξιολόγηση ο καθένας ξεχωριστά και να προσδιορίσουν τον πιθανό αντίκτυπο των ικανοτήτων.

Μετά τη συμφωνία μεταξύ των αξιολογητών, θα καθοριστούν όλα τα υποστηρικτικά εργαλεία που εκτιμάται ότι είναι απαραίτητα κατά τη διάρκεια της αστυνομικής και δικαστικής παρέμβασης με το συγκεκριμένο άτομο.

V. Έκθεση αξιολόγησης ικανότητας.

Η αξιολόγηση των ικανοτήτων, καθώς και η υποστήριξη που κρίνεται απαραίτητη κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, θα καθοριστούν με σαφήνεια σε μια έκθεση. Η εν λόγω έκθεση θα πρέπει να παραδοθεί στους αρμόδιους αστυνομικούς ή δικαστικούς φορείς (δικαστές, εισαγγελείς, δικηγόρους ή ιατροδικαστικούς ψυχολόγους). Προορίζεται να βοηθήσει να διεκπεραιωθεί η έρευνα, για την οποία είναι απαραίτητη μια έγκυρη κατάθεση. Και μια έγκυρη κατάθεση μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τον προγραμματισμό μιας συνέντευξης κατά την οποία θα *συλλέγεται* η μαρτυρία, που είναι αυτό ακριβώς που συμβαίνει στην περίπτωση των ατόμων με νοητική υστέρηση, για να ολοκληρωθεί όλο το παραπάνω έργο.

Η Συνέντευξη για την λήψη της κατάθεσης σε στάδια προσαρμοσμένα σε άτομα με νοητική υστέρηση, η οποία παρουσιάζεται στην ακόλουθη ενότητα, ενσωματώνει το Πρωτόκολλο Αξιολόγησης Ικανοτήτων Ατόμων με Νοητική Υστέρηση ως μια θεμελιώδη δράση που προηγείται της απόκτησης της κατάθεσης.

8.2.3 Η προσαρμοσμένη συνέντευξη

Είναι αναμενόμενο να προκύψουν διάφορα προβλήματα επικοινωνίας κατά τη διάρκεια της συνέντευξης με ένα άτομο με νοητική υστέρηση (Contreas, Silva, Manzanero. 2015). Μερικές από τις πιο συχνές ιδιαιτερότητες της ομιλίας του ατόμου με νοητική υστέρηση είναι οι αντιφάσεις, οι σιωπές, ο βραδύτερος ρυθμός της, η σύγχυση και η ανασφάλεια.

Τα προβλήματα που ίσως προκύψουν με την κατανόηση του ατόμου με νοητική υστέρηση δεν προκαλούνται ούτε από τον ερωτώντα ούτε από τον ερωτώμενο, αλλά οφείλονται σε διαφορές στις δεξιότητες επικοινωνίας. Μπορούν να

διορθωθούν μόνο πραγματοποιώντας τις σχετικές προσαρμογές και εφαρμόζοντας τα απαραίτητα υποστηρικτικά εργαλεία (AAIDD, 2011).

Η Συνέντευξη για την σταδιακή λήψη κατάθεσης σε προσαρμοσμένα σε άτομα με νοητική υστέρηση στάδια αποτελεί πρόταση που εγγυάται τις προσαρμογές και τα υποστηρικτικά εργαλεία που αναφέρθηκαν πιο πάνω και επιδιώκει να αποκτηθεί μια κατάθεση με τον μεγαλύτερο αριθμό λεπτομερειών που μπορεί να προσφέρει το άτομο και χωρίς να υπάρχει αλλοίωση από τον ερευνητή. Για το λόγο αυτό, η συνέντευξη έχει, με τη σειρά της, τρία στάδια:

• Το πρώτο στάδιο αποτελείται από το Πρωτόκολλο για την αξιολόγηση των ικανοτήτων που επηρεάζουν τη μαρτυρία του ατόμου με νοητική υστέρηση, και στόχος του είναι ο προγραμματισμός της συνέντευξης και ο σχεδιασμός των υποστηρικτικών εργαλείων που πρέπει να εφαρμοστούν κατά τη διάρκεια αυτής.

• Το δεύτερο στάδιο κατά το οποίο γίνεται ο χειρισμός του συμβάντος προς διερεύνηση ή η λήψη κατάθεσης (με τις σχετικές προσαρμογές που βασίζονται στην εφαρμογή των προηγουμένως σχεδιασμένων υποστηρικτικών εργαλείων).

• Το τρίτο στάδιο, του κλεισίματος

Συνιστάται ιδιαίτερα η οπτικοακουστική καταγραφή της συνέντευξης, προκειμένου να αποκτηθεί πιστή καταγραφή των λεγομένων του ερωτώμενου και του τρόπου με τον οποίον τα λέει, καθώς αυτό θα διασφαλίσει την κατάθεσή του στην πάροδο του χρόνου. Η ηχογράφηση μπορεί να μελετηθεί σε μεταγενέστερο χρόνο (από τους ίδιους τους ερευνητές, και από άλλους ιατροδικαστικούς εμπειρογνώμονες), και θα μπορούσε να προστατεύσει το άτομο με νοητική υστέρηση από την υποχρέωση να καταθέτει ξανά και ξανά ενώπιον διαφορετικών φορέων κατά την ποινική διαδικασία.

<u>Στάδιο 1: Πρωτόκολλο αξιολόγησης των ικανοτήτων που επηρεάζουν τη μαρτυρία του ατόμου με νοητική υστέρηση και προγραμματισμός συνεντεύξεων</u>

Αφού εφαρμοστεί το Πρωτόκολλο αξιολόγησης ικανοτήτων, θα επιτραπεί στο άτομο να ξεκουραστεί και θα κληθεί σε άλλη στιγμή για να προχωρήσει στο δεύτερο στάδιο της λήψης της κατάθεσης με την απαραίτητη υποστήριξη. Η εκτέλεση του Πρωτοκόλλου Αξιολόγησης Ικανοτήτων και η λήψη της κατάθεσης την ίδια ημέρα, λόγω της πολυπλοκότητας και της κόπωσης που μπορεί να προκαλέσει τόσο στο ερωτώμενο άτομο όσο και στο άτομο που ερωτά, θα πρέπει να περιορίζεται αποκλειστικά στις απολύτως απαραίτητες περιπτώσεις.

Σε κάθε περίπτωση, είναι απαραίτητο να υπάρχει παύση μεταξύ του Πρωτοκόλλου Αξιολόγησης Ικανοτήτων και της λήψης της κατάθεσης. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να αποφευχθεί ο αυτοσχεδιασμός στην στήριξη και να μπορεί η συνέντευξη να προγραμματιστεί σωστά.

Κατά τη διάρκεια αυτής της παύσης, ο ερωτών πρέπει να καθορίσει την έκταση της επιρροής των κύριων ικανοτήτων που θα μπορούσαν να χρωματίσουν την αφήγηση των γεγονότων (και έτσι να είναι σε θέση να προβλέψει εάν θα ειπωθούν πολλές ή λίγες λεπτομέρειες, βασικές ή μόνο περιφερειακές,

συγκεκριμένες ή αφηρημένες· με υψηλό / μέτριο / χαμηλό κίνδυνο επιθυμίας κοινωνικής αποδοχής και, ως εκ τούτου, ευπείθεια, κ.λπ.), καθώς και τα υποστηρικτικά εργαλεία που πρέπει να αναπτυχθούν έτσι ώστε να αποκτηθεί η πιο ακριβής και αξιόπιστη μαρτυρία

Εάν παρατηρηθεί μεγάλη ανάγκη στήριξης, συνιστάται η αναζήτηση συνδρομής από έναν ψυχολόγο ενδιάμεσο ή, αν δεν γίνεται αυτό, από έναν ειδικό στη νοητική υστέρηση, εξοικειωμένο με τον σχεδιασμό ατομο-κεντρικών συστημάτων στήριξης.

Στάδιο 2: Αντιμετώπιση του επεισοδίου και Λήψη Κατάθεσης

Το δεύτερο στάδιο της συνέντευξης είναι εκείνο κατά το οποίο το διερευνώμενο γεγονός αντιμετωπίζεται ήδη με τα υποστηρικτικά εργαλεία που είχαν εκ των προτέρων σχεδιαστεί για αυτόν τον σκοπό. Η προσέγγιση του γεγονότος είναι ζωτικής σημασίας για την λήψη μιας καλής μαρτυρικής κατάθεσης και απαιτεί, για άλλη μια φορά, την εφαρμογή μιας σειράς βημάτων:

- Βήμα 1: Εισαγωγή και μεγάλοι κανόνες

Παρά το γεγονός ότι ο κανόνας σε εγκληματολογικά πλαίσια δεν είναι να ανακοινώνεται το θέμα για το οποίο θα γίνει η ανάκριση, στην περίπτωση του ατόμου με νοητική υστέρηση ίσως να χρειαστεί αφού είναι πιθανό να μην γνωρίζει εντελώς τον λόγο για τον οποίο πρέπει να μιλήσει με έναν ξένο.

Επομένως, το πρώτο βήμα πριν ρωτήσετε για το γεγονός θα είναι να ρωτήσετε αν γνωρίζει τους λόγους για τους οποίους βρίσκεστε στην ανάκριση και, στη συνέχεια, κλείστε την ερώτηση (για παράδειγμα, «Ξέρετε γιατί είμαστε εδώ;», «Υπάρχει κάτι που θέλεις να μας/μου πείς;», «ήρθα/με να σου μιλήσουμε για να μας πεις κάτι που σου έχει συμβεί», «έχουμε έρθει να μιλήσουμε για κάτι που έχεις πει…»).

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο πρωταρχικός ρόλος του αξιολογητή είναι να διευκολύνει, όχι να ανακρίνει. Είναι σημαντικό να μην γίνονται πάρα πολλές ερωτήσεις στο αρχικό μέρος του σταδίου συλλογής κατάθεσης, καθώς είναι πολύ καλύτερο να λαμβάνονται οι πληροφορίες όσο το δυνατόν πιο αυθόρμητα και χωρίς αλλοίωση.

Πριν γίνει η σύνδεση με αυτό που συνέβη, είναι σημαντικό να υπενθυμίσετε στο άτομο τους «μεγάλους κανόνες» της ανάκρισης, για τους οποίους έγινε εξάσκηση στο στάδιο του Πρωτοκόλλου Αξιολόγησης Ικανοτήτων. Η υπενθύμιση των μεγάλων κανόνων είναι χρήσιμη όχι μόνο για την αποτροπή της ευπείθειας και προβλημάτων επιθετικότητας που είναι συνήθη σε άτομα με νοητική υστέρηση, αλλά και για να συνεχιστεί η δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης πριν προχωρήσετε στην ανάκληση του δυνητικά τραυματικού συμβάντος.

- Βήμα 2: Ελεύθερη αφήγηση

Τα άτομα με νοητική υστέρηση συχνά αρχίζουν να αναφέρουν περιφερειακές πτυχές στην αρχή και δεν θα ασχοληθούν με κεντρικά θέματα των γεγονότων

έως ότου αισθανθούν έτοιμα ή άνετα. Είναι πολύ σημαντικό να μην αρχίσετε αμέσως να ρωτάτε για αυτά τα κεντρικά θέματα, αλλά να υπομείνετε και να ανεχτείτε τον ρυθμό τους, τις παύσεις, ακόμη και αυτές που είναι μακρές, και τις σιωπές.

Επομένως, ακόμη και αν εργάζεστε με ένα άτομο με νοητική υστέρηση, και ανεξάρτητα από τις δυσκολίες έκφρασης και κατανόησης, η προσέγγιση του υπό διερεύνηση θέματος θα πραγματοποιηθεί μέσω ελεύθερης αφήγησης. Ωστόσο, η ελεύθερη αφήγηση μπορεί να αποτελεί κάτι εντελώς καινούργιο για τα άτομα αυτά, καθώς έχουν συνηθίσει να είναι οι συνομιλητές τους αυτοί που ελέγχουν και διευθύνουν τις συνομιλίες.

Γνωρίζοντας ότι οι μαρτυρίες που μπορούν να αναλυθούν καλύτερα είναι αυτές στις οποίες η ελεύθερη αφήγηση είναι εκτεταμένη, πρέπει κατά κύριο λόγο να γίνονται ανοιχτές ερωτήσεις στις συνεντεύξεις, οι οποίες θα κλείνουν όταν θα θέλετε να διερευνήσετε ορισμένες λεπτομέρειες. Οι ανοιχτές ερωτήσεις είναι αυτές που λαμβάνουν τις ακριβέστερες και λεπτομερέστερες απαντήσεις. Αντιθέτως, υπάρχουν ερωτήσεις που έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στις απαντήσεις των ατόμων με νοητική υστέρηση.

Σε γενικές γραμμές, όσο πιο κλειστή είναι η ερώτηση τόσο λιγότερο ακριβής θα είναι η απάντηση, δεδομένου ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση είναι πιο ευαίσθητα στην επιθυμία για κοινωνική αποδοχή, που τα οδηγεί στην ευπείθεια σε μεγαλύτερο ποσοστό από ότι τον πληθυσμό χωρίς νοητική υστέρηση (AAIDD, 2011).

ΑΦΗΓΗΣΗ ΑΝΟΙΧΤΟΥ ΤΥΠΟΥ	Προσπαθούμε να αντλήσουμε πληροφορίες χωρίς να πιέζουμε ή να διευθύνουμε τις απαντήσεις *«Θα μπορούσες να μου πεις, με όσες λεπτομέρειες θέλεις, τι έχει συμβεί;»*
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΟΙΧΤΟΥ ΤΥΠΟΥ	Προσπαθούμε να διευκρινίσουμε τις πληροφορίες που έδωσε το άτομο *«Είπες ότι μιλούσε μαζί σου στο πάρκο. Θα μπορούσες να μου πεις περισσότερα για αυτό;»*
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΛΕΙΣΤΟΥ ΤΥΠΟΥ	Πρέπει να γίνουν, αν είναι δυνατόν, προσφέροντας περισσότερες από δύο επιλογές απάντησης *«Όταν είπες ότι αγγίζει με «αυτό», θέλεις να πεις με το χέρι του; με ένα μολύβι, με έναν χάρακα …;»* Αυτή η ερώτηση πρέπει να είναι ισορροπημένη, επαναλαμβάνοντας τις ερωτήσεις και εναλλάσσοντας τις επιλογές απάντησης, προκειμένου να εκτιμήσετε εάν η απάντηση βρίσκεται υπό την επίδραση της ευπείθειας.

Δεδομένου ότι η ελεύθερη αφήγηση ενός ατόμου με νοητική υστέρηση είναι πάντα εκτεταμένη και δεν συνίσταται μόνο σε απαντήσεις στις ερωτήσεις που γίνονται, υπάρχει ο κίνδυνος ο ερωτών να παραβλέψει την ελεύθερη και αυθόρμητη αφήγηση των γεγονότων και να επικεντρωθεί περισσότερο στις ερωτήσεις παρά στην αφήγηση του ατόμου. Σε αυτήν την περίπτωση, οι απαντήσεις που θα δίνει το άτομο με νοητική υστέρηση θα είναι ευκολότερα κατανοητές. Ωστόσο, η μεγάλη πλειονότητα των ατόμων με νοητική υστέρηση έχει τη ικανότητα να κάνει ελεύθερη αφήγηση ενός γεγονότος. Σε περίπτωση που ο ερωτών αμφιβάλει για το νόημα των λεγομένων, πρέπει πάντα να εξαντλούνται τα μέσα για να υπάρξει ελεύθερη αφήγηση από το άτομο με νοητική υστέρηση ακόμα κι αν η ικανότητά του να εκφραστεί είναι περιορισμένη.

- Βήμα 3: Ερωτήσεις κλειστού τύπου

Μόνο μετά τη λήψη της ελεύθερης αφήγησης (ανεξάρτητα από τον αριθμό των διαθέσιμων λεπτομερειών) και αφού εξαντληθούν οι ανοιχτές ερωτήσεις, θα διατυπωθεί κλειστή ερώτηση. Οι διχοτόμες ερωτήσεις, του τύπου «ναι / όχι», θα πρέπει να περιορίζονται σε άτομα με νοητική υστέρηση με σοβαρές δυσκολίες έκφρασης.

<u>Στάδιο 3: Κλείσιμο της συνέντευξης</u>

Για τη λήξη της συνέντευξης, προχωρήστε στο τρίτο και τελευταίο στάδιο, το οποίο είναι το κλείσιμο της συνέντευξης και έχει τρεις στόχους:

• Να διορθώσετε πιθανές διαστρεβλώσεις στη μαρτυρία, λόγω αποτυχίας στην επικοινωνία που μπορεί να έχει σημειωθεί σε διάφορα σημεία της διαδικασίας μεταξύ του ερωτώντα και του ερωτώμενου. Η μαρτυρία που αποκτήθηκε πρέπει να επανεξεταστεί, δίνοντας στο άτομο με νοητική υστέρηση την ευκαιρία να διορθώσει, να επεκτείνει ή να διαγράψει τις πληροφορίες που κρίνει. Γι 'αυτό, είναι σημαντικό, δεδομένων των συχνών προβλημάτων που προέρχονται από την επιθυμία για κοινωνική αποδοχή, να υποβληθεί ρητό αίτημα για τη διόρθωση των δεδομένων που είναι λανθασμένα και να προσθέσει το άτομο αυτό που θεωρεί κατάλληλο.

• Να απαντήσετε σε αμφιβολίες που μπορεί να έχει ο ερωτώμενος. Δεδομένου ότι στις περισσότερες περιπτώσεις τα άτομα με νοητική υστέρηση δύσκολα μπορούν να εκφράσουν τις αμφιβολίες τους, θα πρέπει ο ερευνητής να ρωτήσει προληπτικά εάν έχουν αμφιβολίες για το τι έχει συζητηθεί.

• Να απαλύνετε τον πιθανό αντίκτυπο που μπορεί να άφησε η ανάκριση στο άτομο, ευχαριστώντας τους για την προσπάθεια (ανεξάρτητα από το τι έχει επιτευχθεί) και τελειώνοντας με ένα ουδέτερο και ευχάριστο θέμα που βοηθά στη μείωση της έντασης πριν αποχαιρετιστείτε.

Συμπερασματικά, η συνέντευξη για την απόκτηση της κατάθεσης ενός ατόμου με νοητική υστέρηση δεν πρέπει να πραγματοποιείται χωρίς να γνωρίζουμε το υποστηρικτικό εργαλείο που θα χρειαστεί κατά τη διάρκειά της, και για αυτόν τον λόγο, συνιστάται η εφαρμογή του πρωτοκόλλου για την αξιολόγηση των ικανοτήτων που επηρεάζονται από τη μαρτυρία του ατόμου με νοητική

υστέρηση, η οποία πρέπει να γίνεται πριν από την προσέγγιση του υπό διερεύνηση γεγονότος.

Μόλις εφαρμοστεί, μπορούν να αναζητηθούν τα πιθανά υποστηρικτικά εργαλεία που πρέπει να αναπτύξει ο ερωτών από την αρχή της ανάκρισης. Ο ερωτών πρέπει να είναι υπομονετικός και να εξαντλήσει όλους τους διαθέσιμους πόρους για να έχει μια ελεύθερη αφήγηση των γεγονότων, ώστε να χρησιμοποιήσει αργότερα τις ερωτήσεις που του επιτρέπουν να έχει έγκυρη μαρτυρία. Η συνέντευξη πρέπει να κλείσει ανταποκρινόμενη στις αμφιβολίες του ανακρινόμενου ατόμου και με ένα ζεστό κλίμα που μετριάζει τον αντίκτυπο της μνήμης των γεγονότων.

8.2.4. Αξιολόγηση ικανότητας ατόμων με νοητική υστέρηση να συναινέσουν σεσεξουαλικές σχέσεις.

Ιστορικά, υπήρχε η πεποίθηση ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση, ανεξάρτητα από την ηλικία τους, δεν είχαν το δικαίωμα να έχουν γενετήσια ζωή και ότι οποιαδήποτε σεξουαλική σχέση συνιστούσε κακοποίηση. Ευτυχώς, η κοινωνία συνειδητοποιεί όλο και περισσότερο το δικαίωμα αυτών των ανθρώπων να έχουν πρόσβαση στη σεξουαλικότητά τους με έναν υγιή και ελεύθερο τρόπο. Η συναίνεση είναι ζωτικής σημασίας στην περίπτωση ενός ενήλικου ατόμου με νοητική υστέρηση για να καθοριστεί εάν μια συγκεκριμένη σεξουαλική σχέση ή σεξουαλική πράξη είναι κακοποιητική.

Ο καθορισμός, λόγω της πολυπλοκότητάς του, απαιτεί γνώση που θα μας επιτρέπει να καταλήξουμε σε ένα απολύτως αυστηρό συμπέρασμα και έχοντας πάντα υπόψη ότι δεν μπορούν καθόλου να συναχθούν γενικά συμπεράσματα σχετικά με μια γενικευμένη ικανότητα συναίνεσης, καθώς ένα άτομο ίσως να μην μπορεί να λάβει κάποιες συγκεκριμένες αποφάσεις στη ζωή του αλλά ίσως να μπορεί να λάβει άλλες.

Το ερώτημα αν το άτομο είναι σε θέση να συναινέσει σε σεξουαλική σχέση δεν είναι εύκολο να απαντηθεί με σιγουριά, αλλά οι ενδιάμεσοι μπορούν να βοηθήσουν στην αποσαφήνιση αυτή παρέχοντας πολύτιμες πληροφορίες μέσω μιας αυστηρής αξιολόγησης και του σχεδιασμού των κατάλληλων υποστηρικτικών εργαλείων που προορίζονται για αυτό το σκοπό.

Είναι αυτονόητο ότι δεν απαιτείται αξιολόγηση της ικανότητας ενός ατόμου με νοητική υστέρηση να συναινεί σε σεξουαλική επαφή, σε όλες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες υπάρχει κακοποίηση. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου είναι προφανές εάν υπάρχει συναίνεση ή όχι, αλλά υπάρχουν πολλές περιπτώσεις για τις οποίες μπορεί να προκύψουν αμφιβολίες και σε αυτές ακριβώς πρέπει να γίνει αξιολόγηση από επαγγελματίες ειδικευμένους στο θέμα.

Η ισχύουσα νομοθεσία δεν τιμωρεί κάθε σεξουαλική επαφή μεταξύ ενός ενήλικα και ενός ατόμου με νοητική υστέρηση, καθώς εάν συνέβαινε αυτό, είναι ευνόητο ότι οι ενήλικες με νοητική υστέρηση δεν θα μπορούσαν να έχουν σεξουαλικές

σχέσεις. Λαμβάνοντας υπόψη αυτό που προβλέπεται από τη νομολογία, πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ δύο τύπων σεναρίων:

α) Περιπτώσεις στις οποίες υπάρχει τέτοιος βαθμός αναπηρίας που κάθε σεξουαλική επαφή με το θύμα οφείλει να θεωρείται μη συναινετική. Σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι κατανοητό ότι το ενεργό άτομο επωφελείται από την αναπηρία του θύματος, καθώς το άτομο με νοητική υστέρηση δεν έχει ιδέα τι είναι η σεξουαλικότητα, ούτε οι επιπτώσεις της, οπότε δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να συναινέσει σε μια σχετική πράξη.

β) Υποθέσεις στις οποίες το θύμα πάσχει από μια όχι τόσο σοβαρή αναπηρία, η οποία πάντως επιτρέπει να υπάρχει μια ορισμένη αντίληψη της έννοιας της σεξουαλικότητας και μια έστω στοιχειώδης ιδέα για τις επιπτώσεις της.

«Πρόκειται για περιπτώσεις όπου συνήθως υπάρχει χειραγώγηση από το ενεργό υποκείμενο μέσω αβάσιμων απειλών που δεν έχουν τη σοβαρότητα του εκφοβισμού ή των δεσμευτικών υποσχέσεων, αλλά μπορούν να κάμψουν τη θέληση του θύματος ακριβώς λόγω των λιγοστών πνευματικών πόρων του» (Núñez, 2011). Σε αυτές τις περιπτώσεις, είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί συγκεκριμένη αξιολόγηση της ικανότητας συναίνεσης σε σεξουαλική σχέση.

Η αξιολόγηση της ικανότητας συναίνεσης για μια συγκεκριμένη σεξουαλική σχέση πρέπει να στοχεύει ακριβώς στις ικανότητες που απαιτούνται για την κατανόηση της συγκεκριμένης σεξουαλικής και διαπροσωπικής σχέσης που βίωσε το άτομο.

Επομένως, αυτό που πρέπει να αξιολογηθεί είναι εάν υπάρχει η ικανότητα συναίνεσης για μια δεδομένη σεξουαλική σχέση και εάν η συναίνεση δόθηκε πραγματικά. Είναι σημαντικό να σημειωθεί, λοιπόν, ότι ένα άτομο με νοητική υστέρηση μπορεί να έχει την ικανότητα να συναινεί σε μια συγκεκριμένη σεξουαλική σχέση και εντός ενός συγκεκριμένου πλαισίου αλλά όχι άλλη σχέση και σε άλλο πλαίσιο.

Ως εκ τούτου, η αξιολόγηση υπό αυτή την έννοια πρέπει να είναι μοναδική και να βασίζεται στα στοιχεία που έχουν παίξει ρόλο σε μια συγκεκριμένη σεξουαλική σχέση. Συνιστάται οποιαδήποτε αξιολόγηση της ικανότητας συναίνεσης σε σεξουαλική επαφή να βασίζεται στις ακόλουθες προϋποθέσεις:

- Το άτομο πρέπει να έχει ορισμένες γνώσεις σχετικά με τη σεξουαλικότητα προκειμένου να συναινέσει στη σεξουαλική δραστηριότητα.
- Το άτομο πρέπει να κατανοεί τα κύρια συστατικά στοιχεία της σεξουαλικής συμπεριφοράς και πρέπει να είναι σε θέση να διακρίνει τις γενετήσιες πράξεις από άλλες πράξεις φροντίδας, όπως είναι η βοήθεια με τη σωματική υγιεινή ή μια ιατρική εξέταση.
- Το άτομο πρέπει να κατανοεί ότι το σεξ μπορεί να έχει προβλέψιμες συνέπειες, όπως είναι η εγκυμοσύνη ή οι σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες.
- Το άτομο πρέπει να κατανοεί ότι οι σεξουαλικές σχέσεις πρέπει να είναι ελεύθερες και συναινετικές, και σε καμία περίπτωση υποχρεωτικές.

• Το άτομο πρέπει να κατανοεί ότι οι σεξουαλικές σχέσεις δεν μπορούν και δεν πρέπει να διατηρούνται με τον οποιονδήποτε.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις προϋποθέσεις, γίνεται φανερό ότι υπάρχουν σαφείς καταστάσεις στις οποίες η συναίνεση για σεξουαλικές σχέσεις δεν μπορεί να θεωρείται έγκυρη:

• Εάν το άτομο δεν καταλαβαίνει τι του ζητούν.

• Εάν το άτομο δεν γνωρίζει τις συνέπειες που μπορεί να προκύψουν από μια σεξουαλική σχέση.

• Εάν το άτομο δεν γνωρίζει ότι έχει το δικαίωμα να αρνηθεί να κάνει σεξ με το άλλο άτομο.

• Εάν το άτομο δεν ξέρει πώς να εκφράσει την απόρριψή του για μια σεξουαλική σχέση.

• Εάν το άτομο δεν γνωρίζει ότι το σεξ δεν πρέπει να είναι άβολο ή επώδυνο.

• Εάν το άτομο δεν γνωρίζει ότι το χρησιμοποιούν όταν λαμβάνει ένα δώρο με αντάλλαγμα το σεξ.

• Εάν το άτομο δεν γνωρίζει ότι ορισμένες σεξουαλικές σχέσεις δεν είναι κοινωνικά αποδεκτές, όπως αυτές με τους γονείς ή μεταξύ υφισταμένων και αφεντικών.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα ανωτέρω, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η συναίνεση δύναται να θεωρηθεί έγκυρη εάν το άτομο γνωρίζει σε τι συναινεί και έχει πραγματικά επιλογή να γνωστοποιήσει την εν λόγω συναίνεση. Όσον αφορά το τελευταίο, υπάρχει περίπτωση να συναχθεί λανθασμένα το συμπέρασμα ότι εάν ένα άτομο με νοητική υστέρηση εμφανίζει σημαντικούς περιορισμούς στη λεκτική του έκφραση, τότε μπορεί να μην έχει την ικανότητα να συναινέσει σε σεξουαλικές σχέσεις.

Λόγω αυτού, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις μεταξύ ατόμων με νοητική υστέρηση όπου, αφού γίνει γνωστό ότι έχουν σεξουαλικές σχέσεις, τίθεται το ερώτημα εάν υπήρχε συναίνεση ή όχι, ακριβώς λόγω των δυσκολιών της λεκτικής έκφρασης του φερόμενου θύματος.

Για το λόγο αυτό, οι επαγγελματίες που είναι υπεύθυνοι για τη διευκόλυνση της αξιολόγησης της ικανότητας συναίνεσης σε σεξουαλικές σχέσεις των ατόμων με νοητική υστέρηση, πρέπει να έχουν δικλείδες προσαρμογής στα άτομα που παρουσιάζουν σημαντικούς περιορισμούς στην επικοινωνία τους. Οι εν λόγω εκτιμήσεις πρέπει να πραγματοποιούνται μόνο όταν υπάρχει υποψία ότι μπορεί να έχουν συναινέσει λόγω της οικειότητας που έχουν με το άλλο άτομο, ή όταν μπορούσαν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους και υπήρχε μια κάποια σχέση εμπιστοσύνης (για παράδειγμα, μεταξύ συναδέλφων από το επαγγελματικό κέντρο), όχι όμως όταν υπάρχει ιεραρχική διαφορά μεταξύ τους.

Εάν η σεξουαλική σχέση αφορά άτομο με το οποίο δεν υπάρχει τακτική σχέση και, ως εκ τούτου, δεν υπάρχει τρόπος να γνωρίζει το άτομο με νοητική

υστέρηση πώς να επικοινωνήσει μαζί του, είναι ευνόητο ότι δεν υπάρχει δυνατότητα συναίνεσης λόγω της αδυναμίας να εκφράσει την απόφασή του.

Σε περιπτώσεις κατά τις οποίες το άτομο παρουσιάζει σοβαρούς και εξαιρετικά περίπλοκους περιορισμούς επικοινωνίας, είναι απαραίτητο να υπάρχει ειδικά προσαρμοσμένο υλικό για να γνωρίζουμε τι συνέβη και για να αξιολογηθεί η ικανότητα συναίνεσης σε σεξουαλικές σχέσεις στο άτομο με νοητική υστέρηση. Σε αυτές τις περιπτώσεις συνιστάται ιδιαίτερα το υλικό του Βρετανικού Ινστιτούτου για τις Μαθησιακές Δυσκολίες. (https://www.gov.uk/government/publications/the-role-of-the-independent- sexual-violence-adviser-isva)

Εάν ο ενδιάμεσος έχει εκ των προτέρων αξιολογήσει τις ικανότητες που επηρεάζουν τη μαρτυρία του ατόμου με νοητική υστέρηση, η αξιολόγηση αυτή θα του παράσχει την απαραίτητη υποστήριξη για τη συνέντευξη που αποσκοπεί αποκλειστικά στην αξιολόγηση της ικανότητας του ατόμου να συναινέσει στα υπό διερεύνηση γεγονότα.

Εάν η αξιολόγηση διενεργείται από επαγγελματία διαφορετικό από τον ενδιάμεσο, για να είναι έγκυρη η αξιολόγηση, πρέπει να πραγματοποιηθεί εκ των προτέρων από τον ενδιάμεσο η αξιολόγηση των ικανοτήτων που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο με το άτομο αφηγείται τα γεγονότα.

Πριν την αξιολόγηση της ικανότητας συναίνεσης σε σεξουαλική σχέση, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί στο άτομο με νοητική υστέρηση τι πρόκειται να συζητηθεί.

Είναι σημαντικό να μην υποθέσουμε ότι ξέρει για ποιο πράγμα μιλάει όταν αναφέρει το «σεξ» ή την «σεξουαλική επαφή». Μπορεί να τα αναφέρει και να μην γνωρίζει τι σημαίνουν ή να πιστεύει ότι σημαίνουν κάτι που δεν είναι (για παράδειγμα, για ένα άτομο με νοητική υστέρηση, το «σεξ» μπορεί να σημαίνει αποκλειστικά φιλί). Το ίδιο ισχύει και με άλλους όρους όπως «πεολειχία»,
«αυνανισμός» ή «βιασμός».

Κάθε φορά που αναφέρει μια έκφραση αυτού του τύπου για πρώτη φορά, ρωτήστε το άτομο τι εννοεί με τη λέξη που ανέφερε, χρησιμοποιώντας δηλαδή ακριβώς τον όρο που χρησιμοποίησε το άτομο που αξιολογείται. («Τι εννοείς … και χρησιμοποιήστε τις ίδιες λέξεις»).

Στη συνέχεια, η παρουσία των προαναφερθέντων παραγόντων που επηρεάζουν την ικανότητα συναίνεσης σε μια συγκεκριμένη σεξουαλική σχέση θα αξιολογηθεί με την προσαρμογή των ερωτήσεων στο προηγουμένως αξιολογημένο επίπεδο κατανόησης. Αυτή η αξιολόγηση πρέπει να αποτελείται από δύο μέρη:

Μέρος α (γενική συναίνεση): χρησιμοποιείται για να αξιολογηθεί εάν υπήρξαν σαφείς καταστάσεις για τις οποίες η συναίνεση σε σεξουαλική επαφή δεν μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη, συγκεκριμένα αν τα άτομα:

- δεν είναι σε θέση να καταλάβουν τι τους ζητούν να κάνουν

- δεν γνωρίζουν ότι μπορούν να αρνηθούν αυτά που τους ζητούν να κάνουν,
- δεν γνωρίζουν πώς να εκφράσουν την απόρριψή τους,
- δεν καταλαβαίνουν τις συνέπειες των σεξουαλικών επαφών ή δεν γνωρίζουν με ποιον μπορεί ή δεν μπορεί κανείς να έχει επαφή.

Εάν παρατηρηθεί ανικανότητα ή σοβαρές δυσκολίες σε οποιοδήποτε από τα προαναφερθέντα τέσσερα σημεία, το άτομο δεν έχει την ικανότητα να συναινέσει στις εν λόγω σχέσεις.

Μέρος β (συναίνεση σε συγκεκριμένη κατάσταση): το άτομο μπορεί να έχει κάποια ικανότητα συναίνεσης, επειδή κατέχει τις βασικές έννοιες για το τι είναι οι σεξουαλικές σχέσεις και οι συνέπειές τους, ξέρει ότι μπορεί να τις απορρίψει και ξέρει με ποιον δεν μπορεί να έχει σχέσεις, αλλά εκτιμάται ότι αυτή η γνώση είναι πολύ περιορισμένη, ώστε να μην έχει την ικανότητα να συναινέσει σε αυτό που ζητήθηκε ή εκτελέστηκε με συγκεκριμένο τρόπο (για παράδειγμα, πρωκτική διείσδυση ή πεολειχία).

8.3. Συμπεράσματα.

Μετά τη διάπραξη μιας εγκληματικής πράξης, πέρα από την σωματική, οικονομική, ψυχολογική και κοινωνική ζημία που προκαλείται, το θύμα βιώνει συνήθως μια σοβαρή συναισθηματική επίπτωση, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις επιδεινώνεται όταν το άτομο έρχεται σε επαφή με το γενικά άγνωστο νομικό-ποινικό πλαίσιο.

Είναι, επομένως, ζωτικής σημασίας να γίνουν οι απαραίτητες προσαρμογές έτσι ώστε τα άτομα με αναπηρίες και ιδιαίτερα τα πιο ευάλωτα, εκείνα με νοητική υστέρηση, να έχουν ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Αυτό εξαρτάται από την ικανότητα του συστήματος, ξεκινώντας από τους αστυνομικούς, τους ιατροδικαστές και τους ειδικούς, να προσφέρει στήριξη και να εφαρμόσει τις απαραίτητες διαδικαστικές προσαρμογές.

→ Η επιτυχής στήριξη μπορεί να υλοποιηθεί μόνον εάν οι εν λόγω επαγγελματίες επιδεξουν την σεμνότητα που απαιτείται για να αναγνωρίσουν τους περιορισμούς τους όταν πρόκειται να ασχοληθούν με άτομα με νοητική υστέρηση.

Η ετερογένεια που χαρακτηρίζει την ομάδα ατόμων με νοητική υστέρηση είναι τεράστια και η γνώση του τρόπου με τον οποίο επηρεάζονται οι ικανότητες ενός ατόμου με νοητική υστέρηση θα μπορούσε να επιτευχθεί καλύτερα με εξειδικευμένη εκπαίδευση και εμπειρία.

Δεδομένης της ανάγκης προστασίας των ατόμων με νοητική υστέρηση, είναι δικαιολογημένη η υιοθέτηση συγκεκριμένων μέτρων, όπως είναι για παράδειγμα η συμμετοχή του ενδιάμεσου. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, το 2006, ορίζει επίσης:

«Τα Κράτη Μέρη διασφαλίζουν στα άτομα με αναπηρία την αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη, σε ίση βάση με τους άλλους, συμπεριλαμβανομένης και της πρόβλεψης της κατάλληλης διαδικαστικής και ηλικιακής προσαρμογής, για να διευκολύνουν τον αποτελεσματικό ρόλο τους ως άμεσων και έμμεσων συμμετεχόντων, συμπεριλαμβανομένων και ως μαρτύρων, σε όλες τις νομικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων και των ανακριτικών και άλλων προκαταρκτικών σταδίων.» (άρθρο 13.1).

Λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες που σχετίζονται με τη συνεργασία με άτομα με νοητική υστέρηση, όταν συμμετέχουν σε αστυνομική και δικαστική διαδικασία, είναι απαραίτητο να συνοδεύονται από εξειδικευμένους επαγγελματίες ή ενδιάμεσους της απαραίτητης υποστήριξης.

8.4. ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ.

Μέσω αυτού του προγράμματος, τα θύματα με νοητική υστέρηση συνοδεύονται και υποστηρίζονται κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας ενώ υποστηρίζεται επίσης η ικανότητά τους να συμμετάσχουν στη διαδικασία με τους ίδιους όρους που συμμετέχουν οι υπόλοιποι. Επιπλέον, οι επαγγελματίες που εμπλέκονται άμεσα σε αυτές τις περιπτώσεις (δικαστές, εισαγγελείς, ιατροδικαστές και κλινικοί ψυχολόγοι), κ.λπ.) εκπαιδεύονται ώστε να επικοινωνούν και να αλληλεπιδρούν με τα ευάλωτα θύματα ή μάρτυρες, με τον πιο κατάλληλο τρόπο.

Επί του παρόντος, ένα σημαντικό μέρος του έργου προγραμμάτων όπως το ATHENA συνίσταται στην προώθηση της ολοκληρωμένης εφαρμογής αυτής της Οδηγίας της ΕΕ και της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Για την προώθηση αυτής της προσπάθειας, πολλοί οργανισμοί προσχώρησαν στο TrustLaw με σκοπό να πραγματοποιήσουν μια συγκριτική μελέτη μεταξύ διαφόρων κρατών μελών της ΕΕ (Βέλγιο, Φινλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Κάτω Χώρες, Πορτογαλία, Αγγλία και Ουαλία και Ισπανία) σχετικά με τα δικαιώματα και την προστασία που παρέχει σε ιδιαίτερα ευάλωτα θύματα κάθε εθνική νομοθεσία, όλοι με σκοπό να επισημάνουν και να μοιραστούν τις καλές πρακτικές που εντοπίστηκαν. Δύο διεθνώς γνωστές δικηγορικές εταιρείες συμμετείχαν ενεργά σε αυτή τη μελέτη: White & Case and WilmerHale

Αυτή η έρευνα ολοκληρώθηκε με μια έκθεση που δημοσιεύθηκε το 2017 και αναλύει καθένα από τα κράτη μέλη που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο. Στην έκθεση:

1) κάθε σχετικός με τα θύματα εθνικός νόμος και κανονισμός, ο οποίος έχει υιοθετηθεί κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, αφού προσδιοριστεί συγκρίνεται με την οδηγία της ΕΕ·

2) γίνεται λεπτομερής περιγραφή των ειδικών μέτρων και διαδικασιών που υιοθετούνται για την προστασία των θυμάτων με ειδικές ανάγκες προστασίας σε

ποινικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων που εφαρμόζονται από δικαστές, εισαγγελείς, δικαστικούς υπαλλήλους, αστυνομικούς κ.λπ. ·

3) γίνεται περίληψη της νομολογίας και όλων των δεδομένων που δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται αυτή η νομοθεσία και η Οδηγία της ΕΕ και τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζονται στην πράξη τα συγκεκριμένα ειδικά μέτρα και οι διαδικασίες.

Οι πιο αξιοσημείωτες όψεις καθεμιάς από τις αναλυόμενες καταστάσεις παρατίθενται παρακάτω:

- **Πορτογαλία**

Για να εναρμονιστεί με τις εγγυήσεις της Οδηγίας, τέθηκε σε ισχύ στις 4 Οκτωβρίου 2015, ο Νόμος 130/2015. Πρόκειται για μια σχεδόν κυριολεκτική μεταφορά της οδηγίας, η οποία σε ορισμένους τομείς προχωρά ακόμη περισσότερο από αυτήν, επιτρέποντας στο θύμα την πρόσβαση σε κέντρα φροντίδας και υποστήριξης, εάν μετά από αξιολόγηση χαρακτηριστεί ως ευρισκόμενο σε ανάγκη συγκεκριμένων μέτρων προστασίας.

Ωστόσο, στους εγκριθέντες κανονισμούς εντοπίστηκαν επίσης ορισμένοι τομείς που χρήζουν βελτίωσης, όπως:

- ✓ Παρόλο που υπάρχει πρόβλεψη για την αποφυγή επαφής μεταξύ θύματος και δράστη, αυτή είναι πολύ γενική και επομένως η εφαρμογή της είναι δύσκολη. Ειδικότερα, δεν προβλέπεται να υπάρχουν ξεχωριστές αίθουσες αναμονής για το κάθε πρόσωπο.
- ✓ Αν και η νέα νομοθεσία αναφέρει την κατάρτιση που πρέπει να λαμβάνει ο υπάλληλος που έρχεται σε επαφή με τα θύματα, το κάνει με πολύ γενικό τρόπο και δεν αναπτύσσει πρωτόκολλα για την εφαρμογή της.

Μεταξύ των ομάδων υποστήριξης για τα θύματα που παρέχουν υπηρεσίες στο πορτογαλικό κράτος, ξεχωρίζουν οι ακόλουθες:

- ✓ Η Εθνική Επιτροπή για την Προστασία των Παιδιών και των Νέων σε Κίνδυνο: εποπτεύει και συντονίζει οργανισμούς που ειδικεύονται στην παροχή βοήθειας σε παιδιά και εφήβους σε κίνδυνο. Δημιουργεί επίσης ασφαλείς χώρους για την προστασία τους και προωθεί τα δικαιώματα αυτών των ομάδων σε κίνδυνο.
- ✓ Η Γενική Διεύθυνση Κοινωνικών Υποθέσεων: παρακολουθεί έρευνες ανηλίκων που συμμετέχουν σε ποινικές διαδικασίες και βοηθά και προστατεύει τα παιδιά θύματα εγκλημάτων.
- ✓ Η APAV (Πορτογαλική Ένωση για την Υποστήριξη των Θυμάτων): ενημερώνει, προστατεύει και υποστηρίζει τα θύματα.
- ✓ Το Πρόγραμμα CARE: εξειδικευμένο κανάλι για την υποστήριξη παιδιών και νέων που είναι θύματα σεξουαλικής βίας.
- ✓ Το IAC (Ινστιτούτο Υποστήριξης Παιδιών): υπεύθυνο για την υπεράσπιση και την προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών.

- **Ισπανία**.

Η Οδηγία υιοθετήθηκε στην Ισπανία με τον νόμο 4/2015, της 27ης Απριλίου, με το Καταστατικό του θύματος εγκλήματος, το οποίο τέθηκε σε ισχύ στις 28 Οκτωβρίου 2015. Όπως και στην Πορτογαλία, ο νόμος αυτός μεταφέρεται σχεδόν πανομοότυπος με το σώμα της οδηγίας, θεσπίζοντας μια σειρά μέτρων και δικαιωμάτων που αφορούν όλα τα θύματα ανεξάρτητα από την κατάστασή τους και το έγκλημα που υπέστησαν, και προσθέτει ένα κεφάλαιο σχετικά με επιπλέον μέτρα προστασίας για ιδιαιτέρως ευάλωτα θύματα.

Ως ευνοϊκές πλευρές των ρυθμίσεων, αξίζει να επισημανθούν τα ακόλουθα:

- Ο νόμος 4/2015 περιλαμβάνει όλα τα δικαιώματα και τα μέτρα που προβλέπονται στην Οδηγία, και μάλιστα επεκτείνει ορισμένα από αυτά και σε υποθέσεις που δεν προβλέπονται σε αυτήν, όπως είναι, σε ορισμένες περιπτώσεις, η προκαταρκτική σύνταξη της κατάθεσης του θύματος, παρόλο που δεν είναι ανήλικο, ή διορίζει νομική υπεράσπιση όταν τα συμφέροντα του ανηλίκου ή του θύματος με αναπηρία έρχονται σε σύγκρουση με εκείνα των νόμιμων εκπροσώπων του.

- Οι νέοι κανονισμοί προβλέπουν τη δημιουργία Γραφείων Παροχής Βοήθειας στα θύματα, καθώς και την κατάρτιση όλου του προσωπικού (Κρατικές δυνάμεις ασφαλείας, διοικητικό προσωπικό δικαιοσύνης, δικηγόροι, προσωπικό υγείας, επαγγελματίες της κοινωνικής υπηρεσίας κ.λπ.) που θα έρθουν σε επαφή με θύματα.

- Εγκρίθηκε επίσης κανονισμός για την ανάπτυξη του νόμου που, μεταξύ άλλων, ορίζει τη διαδικασία για την αξιολόγηση των θυμάτων προκειμένου να εντοπίζονται οι ειδικές ανάγκες προστασίας τους.

- Οι Κρατικές Δυνάμεις Ασφαλείας και τα Σώματα έχουν συγκεκριμένα πρωτόκολλα για τη φροντίδα ευάλωτων θυμάτων.

Ωστόσο, εντοπίστηκαν επίσης ορισμένοι τομείς που χρήζουν βελτίωσης, δύο εκ των οποίων ξεχωρίζουν κυρίως:

- Δεν έχει θεσπιστεί πρωτόκολλο για τη φροντίδα ευάλωτων θυμάτων στα δικαστήρια.

- Δεν έχει προσδιοριστεί ο τύπος εκπαίδευσης που θα λάβουν οι αστυνομικοί και οι νομικοί φορείς για την καλύτερη δυνατή μεταχείριση των θυμάτων, ιδίως εκείνων με ειδικές ανάγκες προστασίας.

Όπως συμβαίνει και στη Γερμανία, η διοικητική διαίρεση της Ισπανίας και το σύστημα που αποδίδει αρμοδιότητες στις Αυτόνομες Κοινότητες προκαλούν σημαντικές διαφορές σε ορισμένα θέματα που περιλαμβάνονται στον Νόμο, όπως είναι για παράδειγμα η λειτουργία των Γραφείων Παροχής Βοήθειας στα Θύματα.

Στο πλαίσιο των ιδρυμάτων φροντίδας και υποστήριξης για τα θύματα, η Ισπανία διαθέτει ένα αρκετά ευρύ και εξειδικευμένο δίκτυο φροντίδας:

- Σε κρατικό επίπεδο, ξεχωρίζουν τα γραφεία παροχής βοήθειας σε θύματα βίαιων εγκλημάτων και εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, αντίστοιχα των οποίων υπάρχουν και σε ορισμένες Αυτόνομες Κοινότητες που διατηρούν δικαιοδοσία για την απονομή δικαιοσύνης.
- Σε περιφερειακό επίπεδο, υπάρχουν και άλλες ιδιωτικές οντότητες που εξυπηρετούν θύματα εγκλημάτων, όπως το CAVAS, το FAVIDE ή το AMUVI.
- Στο επίπεδο των θυμάτων με ειδικές ανάγκες προστασίας, ξεχωρίζουν τα ακόλουθα:

  - Το FAPMI στην Ισπανία (Ομοσπονδία Ενώσεων για την Πρόληψη της Κακοποίησης των Παιδιών): ασχολείται με την πρόληψη, την κράτηση, τη φροντίδα και την παρέμβαση παιδιών θυμάτων κακοποίησης ή σεξουαλικών εγκλημάτων, των οικογενειών τους και του περιβάλλοντός τους.

  - Το CIASI (Εξειδικευμένο Κέντρο Παρέμβασης για την Παιδική Κακοποίηση) στη Μαδρίτη.

  - Το REVELAS M, το οποίο εξυπηρετεί ανήλικα θύματα στην Καστίγια- Λα Μάντσα.

  - Το KEEP ME SAFE: επιδιώκει να αποτρέψει τη βία και τη σεξουαλική κακοποίηση εναντίον νέων με αναπηρία.

  - Η Μονάδα Παροχής Βοήθειας στα Θύματα με Νοητική Υστέρηση: προσφέρει ψυχοθεραπευτική, ιατροδικαστική και νομική υποστήριξη σε θύματα με νοητική υστέρηση κατά τη διέλευσή τους από την ποινική διαδικασία.

Τα συμπεράσματα της μελέτης περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

1) Οι περισσότερες χώρες που αναλύθηκαν, εκτός από το Βέλγιο και τις Κάτω Χώρες, συμμορφώθηκαν με την προθεσμία εναρμόνισης που ορίζεται στην Οδηγία, υιοθετώντας σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό τα μέτρα προστασίας των δικαιωμάτων των θυμάτων που επιβάλλονται από τους ευρωπαϊκούς κανονισμούς·

2) Πολλές από τις χώρες που αποτελούν αντικείμενο αυτής της μελέτης έχουν αναπτύξει συγκεκριμένες διατάξεις και πρωτόκολλα για την φροντίδα των θυμάτων με ειδικές ανάγκες προστασίας (η πλειονότητα, ωστόσο, επικεντρώνεται σε ανηλίκους, αγνοώντας τις υπόλοιπες ευάλωτες ομάδες).

3) Δεδομένου ότι έχει περάσει σχετικά λίγος καιρός — λίγο παραπάνω από ένας χρόνος — από τη στιγμή που τέθηκε σε ισχύ η υποχρέωση των κρατών μελών να προσαρμόσουν το εθνικό τους δίκαιο στην Οδηγία, υπάρχουν πολύ λίγα ή καθόλου δεδομένα σχετικά με την εφαρμογή της. Θετικό πρόσημο από αυτήν την άποψη παίρνουν χώρες όπως η Ιταλία, η Αγγλία και η Ουαλία ή η Ισπανία, οι οποίες κατάφεραν να αναφέρουν τη νομολογία ή / και στατιστικά στοιχεία για το θέμα.

4) Σχεδόν όλα τα κράτη μέλη έχουν λάβει πρωτοβουλίες – και το είχαν ήδη κάνει πριν από την έγκριση της Οδηγίας, τόσο δημόσιες όσο και ιδιωτικές, για την αντιμετώπιση των αναγκών των θυμάτων ποινικών αδικημάτων (ειδικά όταν πρόκειται για ευάλωτα θύματα), Οι πρωτοβουλίες αυτές εξακολουθούν να πρωταγωνιστούν εμφανώς στην υπεράσπιση της προστασίας και των δικαιωμάτων των θυμάτων.

9. ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΓΙΑ ΝΑ ΣΠΑΣΕΙ Ο ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

9.1 Εισαγωγή στην έννοια του τραύματος στο άτομο με νοητική υστέρηση

Οι όροι «αντίκτυπος», «βλάβη» ή «τραύμα» χρησιμοποιούνται συνήθως αδιακρίτως, για την αναφορά στις συνέπειες, είτε είναι σωματικές είτε ψυχολογικές, που προκαλεί ένα συγκεκριμένο αρνητικό γεγονός στο άτομο. Μετά από ένα τροχαίο ατύχημα, για παράδειγμα, μπορεί να λέει κανείς ότι είναι «σοκαρισμένος», «πληγωμένος» ή «τραυματισμένος». Η χρήση της λέξης «τραύμα» βασίζεται στην αιτιολογία της λέξης (προέρχεται από την ελληνική λέξη που σημαίνει «πλήγμα»), επομένως νοείται, στο κοινό λεξιλόγιο, ως τραυματισμός που δημιουργείται από εξωτερικό παράγοντα, περίσταση ή εμπειρία.

Ένα σωματικό τραύμα συνδέεται με έναν τραυματισμό ή βλάβη που υπέστη το σώμα και μεταβάλλει τη φυσιολογική πορεία της σωματικής υγείας. Από την άλλη πλευρά ένα ψυχολογικό τραύμα σχετίζεται με έναν τραυματισμό ή βλάβη που μεταβάλλει την ψυχική υγεία του ατόμου (Σαλβαδόρ, 2019).

Οι αιτίες μιας τέτοιας αλλοίωσης μπορεί να ποικίλλουν πάρα πολύ. Ωστόσο, υπάρχει γενική συμφωνία ως προς τις δύο διαστάσεις που σχετίζονται με το τραύμα:

I) η διάσταση αρνητικού σθένους, όταν δηλαδή τα τραυματικά συμβάντα κωδικοποιούνται ως αρνητικές εμπειρίες, και

II) η διάσταση της έντασης, η οποία αναφέρεται στη σημαντική μεταβολή της σωματικής ή ψυχικής υγείας ή στο υπερβολικό στρες. Επίσης, έχει περιγραφεί η σύνδεση μεταξύ αναπαραστάσεων του τραυματικού συμβάντος και συναισθηματικών αντιδράσεων (Foa, Steketee, Rothbaum. 1989).

Ως εκ τούτου, ο όρος «τραύμα» χρησιμοποιείται συνήθως για να αναφερθούμε σε εκείνα τα αρνητικά γεγονότα που έχουν προκαλέσει έντονο αντίκτυπο ή αλλοίωση στο άτομο.

Σε σχέση με τη δεύτερη διάσταση, της έντασης, στο πλαίσιο των εκτιμήσεων των ειδικών για την ψυχική βλάβη, χρησιμοποιούνται άλλοι σχετικοί όροι που συμβάλλουν στον περίπλοκο ιστό εννοιών που σχετίζονται με το τραύμα.

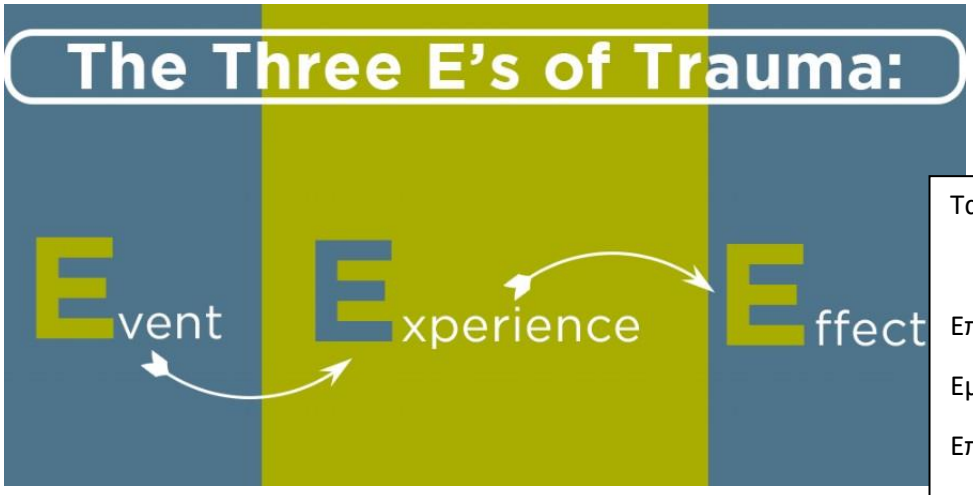

Τα Τρία Ε του Τραύματος

Επεισόδιο

Εμπειρία

Επίδραση

Πηγή: Η εικόνα ανακτήθηκε από το Zebra Child Protection Centre

«Ψυχολογική βλάβη»:

- χρησιμοποιείται για να αναφερθούμε σε όλες αυτές τις ψυχολογικές ανισορροπίες που προκύπτουν από την έκθεση του ατόμου σε μια κατάσταση εγκληματικής θυματοποίησης. Από την άλλη πλευρά, ο όρος «ψυχικό τραύμα» αναφέρεται σε μια κλινικά σημαντική μεταβολή, που επηρεάζει το άτομο ως συνέπεια του ότι υπέστη ένα βίαιο έγκλημα, και του αφαιρεί τη δύναμη να αντιμετωπίσει τις απαιτήσεις της καθημερινότητας.

Παραδείγματα συχνών ψυχικών τραυμάτων μετά από ένα τραυματικό συμβάν είναι οι προσαρμοστικές διαταραχές ή η διαταραχή μετατραυματικού στρες. Τέλος, το «ψυχικό επακόλουθο» αναφέρεται στη σταθεροποίηση και την εδραίωση των ψυχικών βλαβών, όπως είναι οι μόνιμες τροποποιήσεις της προσωπικότητας.

Όταν εφαρμόσουμε αυτές τις έννοιες στο κλινικό και εγκληματολογικό πλαίσιο σε άτομα με νοητική υστέρηση, αρχίζουμε να διαισθανόμαστε την πολυπλοκότητα που μπορεί να χαρακτηρίζει την αξιολόγηση της ψυχολογικής βλάβης σε άτομα που έχουν ήδη προηγούμενο τραυματισμό ή τραύμα λόγω της ίδιας της νοητική υστέρησης. Αποκαλείται πρωτογενές τραύμα και θεωρούμε ότι όλα τα άτομα με νοητική υστέρηση είναι ανίκανα σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος.

Είναι σημαντικό να υπενθυμίσουμε ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση παρουσιάζουν υψηλότερο ποσοστό ψυχικών ασθενειών από τα άτομα με φυσιολογική πνευματική λειτουργία (Cooper & Bailey, 2007)

Σε οποιοδήποτε πλαίσιο κλινικής ή εγκληματολογικής αξιολόγησης θυμάτων με νοητική υστέρηση, τόσο για τη διάγνωση της βλάβης που προέρχεται από μια κατάσταση εγκληματικής θυματοποίησης, όσο και για τον επαρκή καθορισμό των στόχων της ψυχοθεραπείας, την πρόληψη ψυχικών επακόλουθων και την

επίτευξη ψυχικής, συναισθηματικής και σχεσιακής σταθερότητας, είναι απαραίτητο να υπάρχει εξοικείωση με δύο έννοιες:

1) Την έννοια της παθοπλαστικής σε άτομα με νοητική υστέρηση, η οποία αναφέρεται στις μορφές που παίρνει η συμπτωματολογία των ατόμων με νοητική υστέρηση. Οι κλινικές εκδηλώσεις διαφέρουν σημαντικά στα άτομα με νοητική υστέρηση συγκριτικά με τον γενικό πληθυσμό (Novel, Rueda, Salvador, 1990), οπότε είναι απαραίτητο για τους επαγγελματίες άμεσης φροντίδας, τους ιατροδικαστές και τους επαγγελματίες ψυχοθεραπείας, να γνωρίζουν τη βλάβη ή την παθοπλαστική του τραύματος στο άτομο με νοητική υστέρηση.

2) Η διάκριση μεταξύ πρωτογενούς τραύματος και δευτερογενούς τραύματος. Το άτομο με νοητική υστέρηση (και η οικογένεια) έχει ήδη μια πληγή που προέρχεται από τη θλίψη για την αναπηρία και τις αντιξοότητες που πρέπει να υποστούν καθ' όλη τη διάρκεια του οικογενειακού κύκλου ζωής.

Στην αξιολόγηση και παρέμβαση στα θύματα με νοητική υστέρηση αυτός ο αντίκτυπος ονομάζεται πρωτογενές τραύμα. Οι εκδηλώσεις που προέρχονται από αυτό το τραύμα πρέπει να διακρίνονται από την ψυχολογική βλάβη που προέρχεται από την εμπειρία σεξουαλικής κακοποίησης, βίας ή κατάστασης εγκληματικής θυματοποίησης, την οποία αποκαλούμε «δευτερογενές τραύμα».

Τόσο στο πρωτογενές όσο και στο δευτερογενές τραύμα, παρεμβαίνουν παράγοντες που θα διαμορφώσουν τον αντίστοιχο αντίκτυπο που αφήνει στο άτομο η νοητική υστέρηση και η κατάσταση της εγκληματικής θυματοποίησης.

Στην ομάδα των ατόμων με νοητική υστέρηση, η αξιολόγηση των παραγόντων προστασίας και ευαλωτότητας στον αντίκτυπο αποκτά μια πρόσθετη πολυπλοκότητα, στην κατανόηση της οποίας φιλοδοξεί να συμβάλει ολόκληρο το παρόν κεφάλαιο.

Τα άτομα με νοητική υστέρηση βρίσκονται σε μια ειδική κατάσταση ευαλωτότητας (Hawking, 2014).

Το πρωτογενές τραύμα πρέπει να εξετάζεται μεταξύ των παραγόντων ευαλωτότητας που επηρεάζουν την ψυχολογική βλάβη στο άτομο με νοητική υστέρηση μετά από ένα βίαιο συμβάν. Η ίδια η νοητική υστέρηση θα αναγκάσει το άτομο όχι μόνο να αντιμετωπίσει μια εξειδικευμένη ή δικαστική διαδικασία με μια προηγηθείσα ευαλωτότητα που προέρχεται από τη δική του αναπηρία, αλλά έχει επίσης πολύ μεγαλύτερη πιθανότητα να υποφέρει από αυτό που η θεωρία ονομάζει «δευτερεύουσα θυματοποίηση», στην οποία θα δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή.

Για την αποκατάσταση της βλάβης ή τον μετριασμό του αντίκτυπου των διαφόρων τραυμάτων με τα οποία μπορεί να χρειαστεί να ζήσει το άτομο με νοητική υστέρηση, που υπέστη σεξουαλική κακοποίηση ή μια κατάσταση βίας, μια τραυματική κατάσταση με άλλα λόγια, θα παρουσιαστεί ένα μοντέλο ψυχοθεραπευτικής παρέμβασης προσαρμοσμένο στα θύματα με νοητική υστέρηση και στις οικογένειές τους.

9.2. Παθοπλαστική των ατόμων με νοητική υστέρηση

Η έννοια της παθοπλαστικής αναφέρεται στις ατομικές διαφορές της συμπτωματικής έκφρασης της ίδιας ψυχικής ασθένειας. Είναι, συνεπώς, κατανοητό ότι η έκφραση των προβλημάτων ψυχικής υγείας σε κάθε άτομο είναι μοναδική.

Όσον αφορά τη σύγκριση των συμπτωμάτων μιας συγκεκριμένης ψυχικής ασθένειας μεταξύ ατόμων με νοητική υστέρηση και του υπόλοιπου πληθυσμού, οι διαφορές είναι ακόμη μεγαλύτερες. Τόσο, που είναι απαραίτητο να αναπτυχθούν κριτήρια προσαρμοσμένα σε αυτόν τον πληθυσμό, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία συγκεκριμένων διαγνωστικών εγχειριδίων όπως το DC-LD (Διαγνωστικά κριτήρια για μαθησιακές δυσκολίες) (Royal College of Psychiatrists, 2001) ή το DM-ID (Εγχειρίδιο διαγνωστικής – Νοητική Υστέρηση) (Fletcher, R., Loschen E ., Stavrakaki, C., First, M., 2010).

→ Η κύρια διαφορά στην έκφραση προβλημάτων ψυχικής υγείας μεταξύ του πληθυσμού με νοητική υστέρηση και εκείνου χωρίς αυτήν, έγκειται στη μεγαλύτερη χρήση της συμπεριφοράς ως μεθόδου έκφρασης ψυχιατρικών συμπτωμάτων από άτομα με νοητική υστέρηση. Η έννοια του «ισοδύναμου συμπεριφοράς» αναφέρεται στην έκφραση ψυχιατρικών συμπτωμάτων μέσω της συμπεριφοράς. Η συχνότερη έκφραση «ισοδυνάμων συμπεριφοράς» μεταξύ ατόμων με νοητική υστέρηση οφείλεται αναμφίβολα στα προβλήματα επικοινωνίας τους (May, Kennedy. 2010).

Οι περιορισμοί των ατόμων με νοητική υστέρηση ως προς τις γνωστικές δεξιότητες μπορούν να οδηγήσουν σε δυσκολίες στην ενδοσκόπηση (AAIDD, 2011). Αυτός ο περιορισμός θα καταστήσει δύσκολη την ανίχνευση προβλημάτων ψυχικής υγείας, δεδομένου ότι σε πολλές περιπτώσεις οι κλινικοί γιατροί χρησιμοποιούν αυτήν την ικανότητα για να κάνουν την κλινική τους αξιολόγηση

Για να κατανοήσουμε τις δυσκολίες στη σωστή διάγνωση ατόμων με νοητική υστέρηση:

- ✓ το λεγόμενο «φαινόμενο επισκίασης» πρέπει να προστεθεί στους περιορισμούς στην επικοινωνία, στη γνωστική λειτουργία και στην παθοπλαστική.
- ✓ Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το πλαίσιο που περιστρέφεται γύρω από ένα άτομο με νοητική υστέρηση.

Το φαινόμενο αυτό περιορίζει την εφαρμογή των συστημάτων διάγνωσης και παρέμβασης για τα προβλήματα ψυχικής υγείας αυτών των ανθρώπων. Επιπλέον, η νοητική υστέρηση προκαλεί παραμόρφωση στην κλινική αξιολόγηση του επαγγελματία, πράγμα που σημαίνει ότι ελαχιστοποιείται η συνάφεια της ψυχικής ασθένειας και η βαρύτητα και η σημασία της για την ευημερία του ασθενούς.

Για παράδειγμα, εάν ένας ενήλικος χωρίς νοητική υστέρηση χτυπούσε δυνατά το κεφάλι του με κάποιο αντικείμενο, κανένας κλινικός γιατρός δεν θα αμφισβητούσε την ταλαιπωρία του ασθενή και, κατά συνέπεια, θα εφαρμόζονταν οι σχετικές θεραπευτικές παρεμβάσεις. Εάν η ίδια αυτοτραυματική συμπεριφορά εμφανιστεί σε έναν ενήλικα με νοητική υστέρηση, ο γιατρός τείνει να υποθέσει ότι μια τέτοια συμπεριφορά ανταποκρίνεται στην ίδια την νοητική υστέρηση και ότι δεν είναι τόσο ανησυχητική όσο στην περίπτωση του ενήλικα χωρίς νοητική υστέρηση (Martorell et al. 2009).

Επομένως, λόγω προβλημάτων επικοινωνίας, δυσκολιών στην ενδοσκόπηση, της παθοπλαστικής και των επιπτώσεων της επισκίασης, οι ψυχιατρικές διαταραχές είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστούν σε άτομα με νοητική υστέρηση. Ακόμα και όταν ο επαγγελματίας εντοπίσει σημαντική δυσφορία στην ψυχική υγεία ενός ατόμου με νοητική υστέρηση, μπορεί να είναι εξαιρετικά δύσκολο να γίνει μια επαρκής διαφορική διάγνωση. Στο πλαίσιο των ειδικών για την αξιολόγηση της βλάβης, των τραυματισμών ή των ψυχολογικών συνεπειών, αυτή η άγνοια είναι σοβαρή λόγω των σίγουρων συνεπειών που θα έχει, συμβάλλοντας στη δευτερογενή θυματοποίηση, η οποία αναλύεται παρακάτω.

Βλέποντας την υψηλή συχνότητα εμφάνισης αυτών των διαταραχών και την επίδραση του τραύματος στην εμφάνισή τους σε άτομα με νοητική υστέρηση (Discapacidad intelectual y salud mental: evaluación e intervención psicológica. Plena Inclusión. 2014), είναι σημαντικό να γνωρίζουμε:

- τι μορφή παίρνουν
- πώς εμφανίζονται αυτές οι διαταραχές στον πληθυσμό με νοητική υστέρηση.

Η κύρια δυσκολία στην ανίχνευση αυτών των διαταραχών σε άτομα με νοητική υστέρηση έγκειται ουσιαστικά στην δυσκολία ορισμένων ατόμων με νοητική υστέρηση να εντοπίζουν και να εκφράζουν σύνθετα γνωστικά φαινόμενα που ενυπάρχουν σε οποιαδήποτε από αυτές τις διαταραχές, όπως η αποπροσωποποίηση, η απελευθέρωση ή οι επαναλαμβανόμενες σκέψεις θανάτου (APA, 2013) .

Ένα από τα διαγνωστικά κριτήρια που υπάρχουν σε πολλές από τις διαταραχές άγχους, όπως φοβίες ή αγοραφοβία, είναι η αποφυγή ορισμένων καταστάσεων ή αντικειμένων. Σε άτομα με νοητική υστέρηση που εξαρτώνται από τρίτους, αυτή η αποφυγή συχνά δεν υφίσταται καθώς η αυτονομία του ατόμου καθορίζεται από άλλα άτομα.

→ Στις διαταραχές της διάθεσης, είναι συχνή η μείωση του ενδιαφέροντος και της άσκησης δραστηριοτήτων. Όταν μιλάμε για άτομα με νοητική υστέρηση, είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου ότι σε πολλές περιπτώσεις, δεν έχουν τη δυνατότητα να μειώσουν τον αριθμό των δραστηριοτήτων τους, δεδομένου ότι δεν τους επιτρέπεται η επιλογή. Η διαταραχή μετα-τραυματικού άγχους αξίζει μια ειδική αναφορά σε αυτήν την ενότητα. Το βασικό κριτήριο αυτής της διαταραχής είναι ότι το άτομο έχει εκτεθεί σε ένα τραυματικό συμβάν στο οποίο η ακεραιότητα του

εαυτού του ή των άλλων έχει κινδυνεύσει. **Λόγω του χαμηλότερου γνωστικού αποθεματικού και άλλων ελλείψεων, στο σύστημα προσκόλλησης, για παράδειγμα, που θα εξηγηθούν παρακάτω, η εμπειρία που μπορεί να είναι τραυματική για ένα άτομο με νοητική υστέρηση μερικές φορές δεν είναι εξίσου τραυματική στα μάτια του περιβάλλοντός του.**

Η μη εξέταση αυτής της πιθανότητας μπορεί να οδηγήσει στην υπόθεση ότι μια συγκεκριμένη εμπειρία ενός ατόμου με νοητική υστέρηση, όπως ο θάνατος ενός κατοικίδιου ζώου σε ένα ατύχημα, δεν μπορεί να είναι τραυματική για το άτομο. Ωστόσο, μια εμπειρία αυτού του τύπου μπορεί να είναι πολύ σοκαριστική για ένα άτομο με νοητική υστέρηση. Επιπλέον, ορισμένα διαγνωστικά κριτήρια αυτής της διαταραχής, όπως η επανεμφάνιση και το αυξημένο επίπεδο ενεργοποίησης, μπορεί να συγχέονται με ορισμένες διαταραχές συμπεριφοράς.

Η περιγραφή καθεμιάς από τις προσαρμογές των διαγνωστικών κριτηρίων για τις ψυχιατρικές διαταραχές υπερβαίνει τους στόχους αυτής της Ενότητας. Γι' αυτές συνιστάται η προσεκτική ανάγνωση και εφαρμογή των προαναφερθέντων εγχειριδίων, DM ID (Fletcher et al., 2010) ή DC LD (Royal College of Psychiatrists, 2001).

Η κατανόηση της πολυπλοκότητας και της δυσκολίας στην ανίχνευση και διάγνωση προβλημάτων ψυχικής υγείας σε άτομα με νοητική υστέρηση είναι ήδη ένα μεγάλο βήμα. Είναι σημαντικό ο επαγγελματίας να συνειδητοποιήσει τη σημασία της συμπεριφοράς ως μεθόδου συμπτωματικής έκφρασης και όχι ως προβλήματος αυτής καθεαυτής. Όπως αναφέρθηκε, **μια αλλαγή συμπεριφοράς σε ένα άτομο με νοητική υστέρηση αποκαλύπτει πάντα συναισθηματική δυσφορία.**

→ Για να καταλάβει ο επαγγελματίας ποιο σύμπτωμα εξηγεί μια συγκεκριμένη διαταραχή της συμπεριφοράς, είναι απαραίτητη μια επιμελής και σχολαστική καταγραφή της συμπεριφοράς, καθώς η ίδια διαταραχή συμπεριφοράς μπορεί να φέρει διαφορετικά ψυχιατρικά συμπτώματα. Όσο δημιουργούνται διεξοδικά και λεπτομερή αρχεία συμπεριφοράς μέσω πηγών συγκυριακών στοιχείων, η αξιοπιστία και το επίπεδο αναγνώρισης των συμπτωμάτων θα βελτιωθεί.

Έτσι, για παράδειγμα, το ξέσπασμα της οργής ενός ενήλικου ατόμου με νοητική υστέρηση σε μια συγκεκριμένη δραστηριότητα μπορεί να «σηματοδοτήσει» διάφορα συμπτώματα. Στην υπό εξέταση υπόθεση, το ίδιο ξέσπασμα μπορεί να συνεπάγεται «ισχυρό και επίμονο φόβο που είναι υπερβολικός και παράλογος, και προκαλείται από την παρουσία (…) ενός συγκεκριμένου αντικειμένου ή κατάστασης».

Ωστόσο, μπορεί επίσης να συνεπάγεται «μια σημαντική μείωση του ενδιαφέροντος ή της ικανότητας να αντλείται ευχαρίστηση από όλες ή σχεδόν όλες τις δραστηριότητες (...)», που στην περίπτωση ατόμων με νοητική υστέρηση μπορεί να εκδηλωθεί μέσω επιθετικότητας όταν κάποιος ζητήσει από το άτομο να συμμετάσχει σε μια συγκεκριμένη δραστηριότητα. Σε περίπτωση

που η οργή εξηγείται μέσω της πρώτης υπόθεσης, θα αντιμετωπίζαμε ένα σύμπτωμα που ανήκει σε συγκεκριμένες φοβίες και εάν εξηγηθεί μέσω της δεύτερης υπόθεσης, θα μπορούσαμε να αντιμετωπίζουμε ένα σύμπτωμα ενός Μείζονος Καταθλιπτικού Επεισοδίου.

Για να βρεθεί ποιο σύμπτωμα φέρνει την έκρηξη οργής και για να είναι σε θέση ο κλινικός ιατρός να κάνει μια αποτελεσματική διάγνωση, είναι σημαντικό να μπορεί να κάνει μια διεξοδική καταγραφή της συμπεριφοράς του ατόμου με νοητική υστέρηση και να το παραπέμψει σε θεραπευτικούς χώρους που προσφέρουν τη δυνατότητα εξήγησης των εμπειριών και των συμπεριφορών του και ως εκ τούτου να αναγνωριστεί ποιο ψυχιατρικό σύμπτωμα αντιστοιχεί στην εν λόγω αλλαγή συμπεριφοράς.

→ Εν κατακλείδι: οι επαγγελματίες που εργάζονται γύρω από άτομα με νοητική υστέρηση θα πρέπει να εκπαιδευτούν για να γνωρίζουν τις ιδιαιτερότητες στην έκφραση και την παρουσίαση των προβλημάτων ψυχικής υγείας αυτών των ανθρώπων (NICE, 2016). Επιπλέον, είναι σημαντικό για τον κλινικό ιατρό να κατανοήσει ότι η νοητική υστέρηση από μόνη της δεν ευσταθεί για να εξηγήσει τις διάφορες αλλαγές συμπεριφοράς και ότι εάν αυτές εμφανιστούν, θα αποτελούν έκφραση εσωτερικού πόνου.

9.3. Το πρωτογενές τραύμα που προέρχεται από την νοητική υστέρηση

9.3.1. Πρωτογενές τραύμα και οικογενειακό πένθος

Εάν επανεξετάσουμε την έννοια του όρου «τραύμα», γίνεται κατανοητό ότι η ίδια η νοητική υστέρηση αποτελεί το πρώτο τραύμα στο άτομο, ως ένα πρώτο χτύπημα που μεταβάλλει την ισορροπία του ιδίου και όλων των μελών της οικογένειας στην οποία ανήκει. Είναι επίσης σημαντικό να υπενθυμίσουμε ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση είναι πιο ευάλωτα στην ανάπτυξη τραυματικής θλίψης (Brickell, Munir. 2008).

Στο πλαίσιο οποιασδήποτε κλινικής ή εγκληματολογικής αξιολόγησης, είναι απαραίτητο να γίνει διάκριση:

- του πρωτογενούς τραύματος (που προέρχεται από την ίδια αναπηρία)
  έναντι
- του δευτερογενούς τραύματος (που προκύπτει από την θυματοποίηση)

Τα νέα μιας εγκυμοσύνης πυροδοτούν ένα κύμα συναισθημάτων σε όλη την οικογένεια, αλλά ειδικά στους γονείς. Είτε το εκφράζουν λεκτικά είτε όχι, ονειροπολούν για το παιδί που θα έρθει και για το πώς θα είναι σαν γονείς. Μια ολόκληρη σειρά επιθυμιών και προσδοκιών δημιουργούνται γύρω από το παιδί που θα γεννηθεί (θα είναι υγιής, επιτυχημένος, όμορφος, θα μοιάζει με ...). Οι ανάγκες υποστήριξης αυτών των οικογενειών είναι διαφορετικές (Giné, Balcels. 2011).

Εάν κάθε γέννηση συνεπάγεται ματαίωση, όταν οι επιθυμίες έρχονται αντιμέτωπες με την πραγματικότητα, τότε η είδηση για την αναπηρία του παιδιού προοιωνίζει ακόμη μεγαλύτερη απώλεια, καθώς μεταξύ άλλων δυσκολιών, η απόσταση μεταξύ επιθυμίας και πραγματικότητας είναι μεγαλύτερη. Όλα αυτά τα συναισθήματα θεωρούνται μέρος της ταυτότητας των ατόμων με νοητική υστέρηση (Sorrentino, 1990).

Αυτό το γεγονός δημιουργεί συναισθήματα όπως απογοήτευση, θλίψη ή ματαίωση, τα οποία θέτουν την οικογένεια σε κατάσταση πένθους. Το να μιλάμε για αναπηρία, επομένως, σημαίνει να μιλάμε για θλίψη: θλίψη για τους γονείς, θλίψη για το παιδί με αναπηρία, θλίψη για το ιδανικό της οικογένειας ή θλίψη για το ιδανικό του οικογενειακού τρόπου ζωής.

Έτσι, αν και κάθε οικογένεια είναι μοναδική, και βιώνει και αντιμετωπίζει τις εμπειρίες και τις αντιδόσεις με τον δικό της τρόπο, όλοι όσοι λαμβάνουν τη διάγνωση νοητική υστέρησης για ένα παιδί, βρίσκονται αντιμέτωποι με το ίδιο γεγονός: η θλίψη για το παιδί (ή τον αδελφό, τον ανιψιό), εγγονό ...) που δεν απέκτησαν.

→ Η διαδικασία του πένθους και οι απαιτήσεις, τόσο εξωτερικές όσο και εσωτερικές, που πρέπει να αντιμετωπίσουν οι οικογένειες για την φροντίδα τόσο τη δική τους όσο και του παιδιού με αναπηρία, μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο την ατομική ευημερία των μελών της οικογένειας και τον δεσμό με το παιδί, και επομένως, τη βασική φροντίδα που χρειάζεται το μωρό για την ανάπτυξη της ψυχικής του δομής (Dominguez, Vasques, 2017).

Η δημιουργία δεσμού σε οικογένειες με παιδί με νοητική υστέρηση γίνεται πιο δύσκολο να επιτευχθεί (Pérez Salas, Santalices. 2009), όχι μόνο λόγω:

α) της θλίψης των γονέων ·

β) αλλά και η ίδια η νοητική υστέρηση επιφέρει ειδικές περιστάσεις για τις οικογένειες, όπως η εισαγωγή σε αυτές ατόμων εκτός οικογένειας στους οποίους ανατίθενται λειτουργίες φροντίδας από πολύ νωρίς (από τον εντοπισμό της αναπηρίας)· ή το γεγονός ότι το μωρό ενδέχεται να προσφέρει λίγα ερεθίσματα στους γονείς του λόγω των περιορισμών του, γεγονός που μειώνει τις στιγμές επαφής και αλληλεπίδρασης μεταξύ των γονέων και του παιδιού.

Είναι σύνηθες σε ένα παιδί με νοητική υστέρηση να μην εντοπίζονται ομοιότητες με τους γονείς ή την εκτεταμένη οικογένεια (δεν «έχει τη μύτη του πατέρα του»). Ο κίνδυνος είναι να περιοριστεί η αναπηρία του ατόμου σε μια διάγνωση και να μην αντιμετωπίζεται ως ένα σύνολο, το οποίο αποτελεί το άθροισμα των περιορισμών και των ικανοτήτων που συνεπάγεται η αναπηρία.

→ Το άτομο με νοητική υστέρηση θα ταυτιστεί μόνο με τους περιορισμούς της αναπηρίας του και όχι με τις ικανότητες και τα δυνατά του σημεία. Αυτό συνεπάγεται πως ο ναρκισσισμός ή η ακεραιότητά του, η σταθερότητα και η ορθή αναπαράσταση του εαυτού του θα υποστούν

βλάβη. Ο δείκτης αυτής της βλάβης θα μας δείξει το έλλειμμα στην αυτοεκτίμηση του ατόμου με νοητική υστέρηση (Rubio, 2016).

Για την ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης, δεν βοηθά ούτε το βλέμμα της συνεχούς ανησυχίας για το παιδί, το οποίο βλέπουμε τόσο πολύ σε αυτές τις οικογένειες. **Ένας από τους πιο συχνούς φόβους που μας αναφέρουν οι γονείς είναι ο φόβος ότι το παιδί τους θα υποφέρει.**

Είναι σημαντικό να κάνετε το παιδί να νοιώθει:

Με αγαπώ

Είμαι μοναδικός

Είμαι ξεχωριστός

Είμαι καλά

Ο υπερβολικός φόβος των γονέων θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε υπερπροστασία και έλεγχο. Τόσο η υπερπροστασία όσο και το πλαίσιο ελέγχου είναι γνωστό ότι έχουν πολύ αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη της ταυτότητας του ατόμου και στις προσαρμοστικές δεξιότητες (Domínguez, Vasques, 2016).

i. στην εξερεύνηση του κόσμου,
ii. στη διαφοροποίηση του εαυτού από τον άλλο (ταυτότητα, επιθυμίες κ.λπ.),

iii. στην ανάληψη ευθυνών,
iv. στη συναισθηματική ρύθμιση,
v. στο αίσθημα οικειότητας (χωρικής και ενδοψυχικής),
vi. στην αντίληψη του κόσμου ως ασφαλούς

- **Η υπερπροστασία και ο έλεγχος σταματούν την ανάπτυξη του ατόμου, διατηρώντας το σε μια αιώνια παιδική ηλικία. (Torres, López. 2015)**
- Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι **οι δυσλειτουργίες δεν προκύπτουν σε οικογενειακό επίπεδο ως συνέπεια της αναπηρίας, αλλά κυρίως εξαρτώνται από τις δυνατότητες των οικογενειών να χρησιμοποιήσουν πόρους για να προσαρμοστούν σε αυτήν την κατάσταση** και να είναι σε θέση να επεξεργαστούν εκ νέου το συναισθηματικό πένθος με ένα λειτουργικό τρόπο, σε κάθε ένα από τα στάδια του κύκλου ζωής της οικογένειας.

Για την οικογένεια είναι ζωτικής σημασίας το να μπορούν να βασίζονται σε επαγγελματίες και μέσα που θα τους συνεπικουρούν σε όλη αυτή τη διαδικασία, για να επιτευχθεί μια καλή προσαρμογή και ελαχιστοποίηση του κινδύνου δυσλειτουργιών που θέτουν σε κίνδυνο την οικογενειακή δυναμική και τη δυναμική των μελών της.

9.3.2. Διαμορφωτικοί παράγοντες θλίψης ή πρωτογενούς τραύματος

Ακολουθεί ένα μοντέλο αξιολόγησης όλων των ρυθμιστικών παραγόντων της θλίψης σε μια οικογένεια με μέλος με νοητική υστέρηση, το οποίο θα πρέπει να ληφθεί υπόψη για την αξιολόγηση του αντίκτυπου ή του πρωτογενούς τραύματος της αναπηρίας. Η αξιολόγηση αυτή θεωρείται προαπαιτούμενη διαδικασία για την αξιολόγηση του δευτερογενούς τραύματος ή της ψυχολογικής βλάβης που προέρχεται από σεξουαλική κακοποίηση, κακομεταχείριση ή κατάσταση εγκληματικής θυματοποίησης.

Ο τρόπος με τον οποίο κάθε οικογένεια θα επεξεργαστεί και θα διαχειριστεί τη θλίψη καθορίζεται από πολλούς παράγοντες και από τον τρόπο με τον οποίο αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Θα πρέπει, επιπλέον, να σημειωθεί ότι κανένας παράγοντας δεν είναι επεξηγηματικός από μόνος του, αλλά **ότι όλες οι διακυβευόμενες μεταβλητές πρέπει να ληφθούν υπόψη για την αντιμετώπιση και την εξήγηση της διαδικασίας της θλίψης στηνοικογένεια.**

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΥΝ ΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ ΚΑΙ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΤΡΑΥΜΑ ΣΤΗ ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ

I. ΕΓΓΕΝΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣΗΣ

II. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ.

- Πολιτισμός και θρησκεία.
- Διαθεσιμότητα πόρων
- Διαγνωστική στιγμή
- Ιατρικές, σωματικές, κοινωνικές και συναισθηματικές απαιτήσεις για τη φροντίδα του ατόμου με νοητική υστέρηση
- Αλληλεπίδραση της οικογένειας με τα συστήματα θεραπείας

III. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

- Σύνθεση της οικογένειας
- Δομή της οικογένειας
- Οικογένεια ττου μιλάει για την αναπτηρία, τα αίτια και αιτείται βοήθεας.
- Η προσωπικότητα του γονέα
- Προσδοκίες για το παιδί με νοητική υστέρηση
- Κοινωνική δικτύωση και οικογενειακή υπποστήριξη
- Οικονομική κατάσταση

IV. ΖΩΤΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

I. Χαρακτηριστικά εγγενή στον τύπο της αναπηρίας

Η αναπηρία μπορεί να είναι

- επίκτητη
- ή εκ γενετής
- η μορφή της εξέλιξής της, ο βαθμός επίδρασης, η ιατρική περίθαλψη που απαιτεί, η ύπαρξη πληροφοριών σχετικά με την εξέλιξή της, το προσδόκιμο ζωής κ.λπ., είναι παράγοντες που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη, καθώς κάθε μία από αυτές τις περιπτώσεις μπορεί να δώσει το έναυσμα για διαφορετικές απαντήσεις (συναισθηματικά, οικογενειακά βάρη), που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την αξιολόγηση της πορείας της οικογενειακής θλίψης. (AAIDD, 2011). Για παράδειγμα, σύνδρομα που σχετίζονται με νοητική υστέρηση με μικρότερο προσδόκιμο ζωής θα προκαλέσουν μεγαλύτερο συναισθηματικό βάρος και μεγαλύτερη δυσκολία στη θλίψη.

Ομοίως, τα σπάνια σύνδρομα με αβέβαιη εξέλιξη, που έχουν ελάχιστα μελετηθεί από την επιστημονική κοινότητα, θα προκαλέσουν πολύ περισσότερη αβεβαιότητα στην οικογένεια και επίσης μεγαλύτερη δυσκολία στη διαδικασία του πένθους.

II. Συγκυριακοί παράγοντες

- **Πολιτισμός / θρησκεία**: Η κουλτούρα ή η θρησκεία θα διαμορφώσει τον τρόπο με τον οποίο η αναπηρία επηρεάζει την οικογένεια. Οι διαφορετικές ιδέες που σχετίζονται με την αναπηρία, η αντίληψη που δημιουργεί για αυτήν η κοινωνία ή ο πολιτισμός, είναι καθοριστικοί παράγοντες για τον αντίκτυπο στην οικογένεια σε όλα τα στάδια του κύκλου της ζωής της.

- **Τύπος μέσων** και **διαθεσιμότητά τους** τόσο για τις οικογένειες όσο και για το άτομο με νοητική υστέρηση στις διαφορετικές στιγμές του κύκλου της ζωής του.

→ Αν και τα τελευταία χρόνια ο αριθμός των υπηρεσιών και των μέσων παρέμβασης και θεραπείας έχει αυξηθεί σημαντικά, στις περισσότερες περιπτώσεις επικεντρώνονται στην ατομική παρέμβαση στο άτομο με αναπηρία, αφήνοντας την οικογενειακή φροντίδα να υπολείπεται. Σχεδόν πάντα, δε, η οικογένεια συνδέεται με το πότε τα μέσα συναντούν δυσκολίες στην ατομική θεραπεία.

→ Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν λιγοστά μέσα για άτομα με αναπηρία στην ενήλικη ζωή και την τρίτη ηλικία, γεγονός που προκαλεί στις οικογένεες υψηλό επίπεδο άγχους και αβεβαιότητας.

- **Χρόνος διάγνωσης:** Μια έγκαιρη διάγνωση μπορεί να ευνοήσει τη διαδικασία του πένθους, δεδομένου ότι θα ξεκινήσουν οι θεραπείες νωρίς, αλλά αποτελεί επίσης κίνδυνο όταν γίνονται κατά το στάδιο της δημιουργίας των πρώτων δεσμών με το παιδί, λόγω της ίδιας της διαδικασίας του πένθους. Η καθυστερημένη διάγνωση μπορεί να αυξήσει τα αισθήματα ενοχής για τον χαμένο χρόνο, αλλά μπορεί επίσης να προστατεύσει αυτούς τους πρώτους δεσμούς.

Εξαρτάται επίσης από το ποιος λαμβάνει τη διάγνωση και πώς (αν χορηγείται σε έναν μόνο γονέα, και αυτός ο γονέας την κοινοποιεί στην οικογένεια, ή αν η διάγνωση δίνεται και στους δύο γονείς, κ.λπ.) καθώς μπορεί να επηρεάσει την οικογενειακή οργάνωση και τον ρυθμό του πένθους κάθε μέλους.

ο **Ιατρικές, σωματικές, κοινωνικές και συναισθηματικές απαιτήσεις** στις οποίες πρέπει να ανταποκριθεί η οικογένεια για τη φροντίδα του ατόμου με αναπηρία. Όσο περισσότερες απαιτήσεις πρέπει να αντιμετωπίσει η οικογένεια, τόσο μεγαλύτερο είναι το βάρος και μεγαλύτερη η αναδιάρθρωση που θα πρέπει να κάνει.

ο **Η αλληλεπίδραση της οικογένειας με τα συστήματα θεραπείας**, η οποία είναι ζωτικής σημασίας για οικογένειες με παιδιά με νοητική υστέρηση, καθώς αυτές οι οικογένειες, από τη στιγμή που η αναπηρία ανιχνεύεται στον ανήλικο, έρχονται σε επαφή με ομάδες υγείας, πρώιμη περίθαλψη, κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγους κ.λπ. και η σχέση των επαγγελματιών μαζί τους θα είναι μόνιμη και συνεχής με την πάροδο του χρόνου. Υπάρχουν πολλοί κίνδυνοι που πρέπει να αντιμετωπίσουν οι οικογένειες: ο πρώτος από αυτούς είναι η αντικατάσταση ή η ανάθεση γονικών καθηκόντων σε επαγγελματίες, όπως επισημαίνει ο Núñez (2010):

→ Το αίσθημα της πατρικής ανικανότητας ενώπιον του γιου που μετατρέπεται σε έναν άγνωστο, τους οδηγεί να τον αναθέτουν στον επαγγελματία που «ξέρει» τι να «κάνει», επειδή είναι ο ειδικός. Αυτό οδηγεί σε μια αυξανόμενη αποξένωση με το παιδί και σε επίταση της ενοχής για την ανικανότητα και την αναξότητα που επιδεικνύουν οι γονείς.

→ Ένας άλλος κίνδυνος είναι η αίσθηση της συνεχούς δίωξης που προσλαμβάνουν αυτοί οι γονείς από μέρους των επαγγελματιών, η οποία δημιουργεί και πάλι ένα αίσθημα ενοχής και ανικανότητας σε σχέση με την ανατροφή και την εκπαίδευση του παιδιού τους. Ένα παράδειγμα αυτού είναι τα λόγια μιας μητέρας σε μια ομάδα οικογενειών και το χειροκρότημα που εισέπραξε από όλους τους γονείς, οι οποίοι στη συνέχεια επιβεβαίωσαν ότι ένιωθαν έτσι σε πολλές περιπτώσεις:

★ «Από τότε που γεννήθηκε ο γιος μου, έχω αισθανθεί την επίκριση κάθε επαγγελματία που ήλθε σε επαφή με τον γιο μου: αν δεν είχα κάνει τη δραστηριότητα που είχαν ζητήσει, δεν με ρωτούσαν γιατί, αλλά με επέπληπταν αμέσως. Κανένας από αυτούς τους επαγγελματίες δεν με ρώτησε τι σκεφτόμουν για τις δραστηριότητες που μου ανέθεταν και πολλές φορές δεν μου εξηγούσαν τι σκοπό εξυπηρετούσαν».

III. Οικογενειακά Χαρακτηριστικά

ο **Οικογενειακή σύνθεση.** Υπάρχουν πολλοί τύποι οικογενειακών συνθέσεων: παραδοσιακές πυρηνικές οικογένειες (πατέρας, μητέρα, παιδιά), μονογονεϊκές οικογένειες, ανασυσταθείσες οικογένειες (ο ένας ή παραπάνω από ένας από τους γονείς έχει ένα ή αρκετά παιδιά από προηγούμενες σχέσεις), θετές οικογένειες κ.λπ. Κάθε μία από αυτές τις συνθέσεις (Minuchin and Fishman, 1984) φέρει μια σειρά χαρακτηριστικών, μια σειρά αναγκών, δυνατών σημείων και περιορισμών που επηρεάζονται από την άφιξη και την ανατροφή ενός παιδιού με νοητική υστέρηση.

ο **Οικογενειακή δομή.** Η ευελιξία του οικογενειακού συστήματος, η ικανότητα των γονέων να επιτελούν επαρκώς τις διατροφικές και κανονιστικές τους λειτουργίες, η δυνατότητα έκφρασης συναισθημάτων μεταξύ των μελών της οικογένειας, τα σαφή όρια μεταξύ των υποσυστημάτων μέσα στην οικογένεια αλλά και έξω από αυτήν, καθώς και η ικανοποιητική ιεραρχία αποτελούν προστατευτικά στοιχεία που θα διευκολύνουν την διαδικασία πένθους στην οικογένεια.

ο **Οικογενειακές ιστορίες για την αναπηρία, τις αιτίες της και για το αίτημα για βοήθεια.** Οι πεποθήσεις μας επηρεάζουν την αντίληψή μας για τον εαυτό μας, τους άλλους και τον κόσμο. Όλες οι οικογένειες έχουν προσδώσει ένα νόημα στο τι αντιπροσωπεύει η αναπηρία, για την προέλευσή της και τη δυνατότητα της οικογένειας να λάβει βοήθεια, είτε από το πλησιέστερο περιβάλλον τους είτε από εξειδικευμένους πόρους.

→ Οι πεποθήσεις αναφορικά με την αναπηρία ή την αναζήτηση βοήθειας μπορούν είτε να βοηθήσουν τις οικογένειες είτε, αντιθέτως, να είναι πηγές ενοχής και ντροπής. Για παράδειγμα, εάν η οικογένεια θεωρήσει την αναπηρία ως θεϊκή τιμωρία, θα έχει μεγαλύτερη δυσκολία να ζητήσει βοήθεια από τα ευρύτερα υποστηρικτικά συστήματα και θα τείνει προς την απομόνωση.

→ Η ενοχή και η ντροπή που δημιουργούνται από το αίσθημα τιμωρίας θα γεννήσουν αυτές τις συμπεριφορές. Αναφορικά με την ικανότητα της οικογένειας να ζητήσει βοήθεια, ο Imber Black (2000) περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο οι οικογένειες θέτουν κανόνες που καθορίζουν τη σχέση με τα πλήρη ή με τα υποστηρικτικά συστήματα. Ένα παράδειγμα αυτού είναι οι διαφορετικοί κανόνες που ισχύουν για το φύλο που μπορεί να ζητήσει βοήθεια (το να ζητούν βοήθεια οι άνδρες θεωρείται αδυναμία, μόνο οι γυναίκες μπορούν να ζητήσουν και να λάβουν βοήθεια) ή οι κανόνες που διέπουν το φύλο που μπορεί να βοηθήσει (λήψη βοήθειας μόνο εάν προέρχεται από μια γυναίκα). Αυτοί οι κανόνες μπορεί να δυσκολέψουν την πρόσβαση της οικογένειας σε πηγές βοήθειας αλλά και να περιορίσουν τους πόρους που μπορούν να προσφέρουν βοήθεια στην οικογένεια.

ο **Η προσωπικότητα του γονέα:** Η προσωπικότητα των γονέων είναι καθοριστικός παράγοντας τόσο λόγω των διαφορετικών μηχανισμών με τους οποίους καθένας από αυτούς έχει μάθει να αντιμετωπίζει την εν λόγω θλίψη, όσο και λόγω της δομής της δικής τους προσωπικότητας. Η εμφάνιση της

θλίψης ενεργοποιεί προηγούμενες θλίψεις που είχε κάθε γονέας. Μια θλίψη που μένει ανεπεξέργαστη και από τους δυο, θα λειτουργήσει ως πρόσθετο βάρος για την παρούσα κατάσταση, και θα προκαλέσει την επανάληψη της εφαρμογής των ίδιων αποτυχημένων μέσων που εφαρμόστηκαν τότε (Blanca Núñez, 2010).

→ Από την άλλη πλευρά, οι διαφορετικές δομές προσωπικότητας και η κωδικοποίηση της θλίψης στην λειτουργία αυτής της προσωπικότητας θα διευκολύνει ή θα εμποδίσει τη θλίψη. Για παράδειγμα, καταθλιπτικές προσωπικότητες, επιρρεπείς σε ενοχές, θα κωδικοποιήσουν την εν λόγω θλίψη με τέτοιο τρόπο ώστε να αποδώσουν ευθύνη για αυτό που συνέβη στον εαυτό τους.

→ Η σημασία της επίπτωσης αυτού του παράγοντα στους γονείς και όχι στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας οφείλεται στο γεγονός ότι όχι μόνο θα διευκολύνει ή θα εμποδίσει τη θλίψη των εν λόγω γονέων, αλλά στο ότι είναι αυτοί που μέσω της φροντίδας τους και της επαφής τους με το μωρό, το άτομο με αναπηρία, θα δομήσουν την προσκόλληση, τον ναρκισσισμό ή την ταυτότητα, που είναι βασικές δομές στην κατασκευή του ψυχισμού.

ο **Προσδοκίες και θέση που ανατίθεται στο παιδί με νοητική υστέρηση.** Όσο υψηλότερες ήταν οι προσδοκίες που καλλιεργήθηκαν για αυτό το παιδί, τόσο πιο δύσκολο είναι να γίνει αποδεκτή η αναπηρία του (Núñez, 2010).

ο **Οικογενειακό κοινωνικό δίκτυο.** Η ποιότητα του οικογενειακού κοινωνικού δικτύου επιτρέπει στην οικογένεια να διαθέτει αποθέματα για συναισθηματική στήριξη και υποστήριξη ενόψει των δυσκολιών που προκύπτουν στον οικογενειακό κύκλο ζωής. Είναι σημαντικό να αναλυθούν τα διαφορετικά δίκτυα υποστήριξης όλων των μελών της οικογένειας, συμπεριλαμβανομένου του ατόμου με αναπηρία καθώς και η ποιότητα αυτών των δικτύων (επικοινωνία,υποστήριξη κ.λπ.).

→ Η ίδια η διαδικασία του πένθους και τα συναισθήματα που σχετίζονται με αυτήν (οργή, ντροπή, θλίψη, θυμός …) και οι υψηλές απαιτήσεις στις οποίες υποβάλλονται αυτές οι οικογένειες μπορούν να οδηγήσουν σε σταδιακή εγκατάλειψη των κοινωνικών δικτύων και των πόρων υποστήριξης. Αυτή η εγκατάλειψη μπορεί να προκληθεί είτε από τις ίδιες τις οικογένειες είτε από τα μέλη των δικτύων υποστήριξης που, αντιμέτωπα με τις υψηλές συναισθηματικές και σωματικές απαιτήσεις αυτών των οικογενειών, αισθάνονται πως η κατάσταση τα ξεπερνά και αποσύρονται.

ο **Οικονομικό επίπεδο.** Γενικά μιλώντας, οι οικογένειες με λιγοστούς πόρους αντιμετωπίζουν τις κρίσεις με μια στάση μεγαλύτερης παραίτησης και υποταγής. Μπορεί επίσης να θέτουν ένα χαμηλότερο επίπεδο προσδοκίας για τα παιδιά τους.

→ Οι οικογένειες υψηλού εισοδήματος έχουν πιο περίπλοκες διαδικασίες πένθους, λόγω, μεταξύ άλλων, ενός υψηλού επιπέδου προσδοκιών και

ναρκισσιστικών πληγών. (Núñez, 2010) Από την άλλη πλευρά, η πρόσβαση σε πηγές βοήθειας (για το άτομο και την οικογένεια) εξαρτάται από τους οικονομικούς πόρους που διαθέτει η οικογένεια, οι οποίοι θα επηρεάσουν τα επίπεδα άγχους και τη λειτουργία της οικογένειας.

IV. Οικογενειακός κύκλος ζωής

Η οικογένεια είναι ένα σύστημα συνεχούς κίνησης που αλλάζει με την πάροδο του χρόνου βάσει δύο τύπων αλλαγών:

• **Εξελικτικές αλλαγές:** αλλαγές που υπακούουν στο πέρασμα από το ένα εξελικτικό στάδιο στο άλλο, όπως είναι η συγκρότηση του ζευγαριού, η γέννηση του πρώτου παιδιού, η έναρξη της εκπαίδευσης των παιδιών κ.λπ. (Minuchin, 1984). Το σύνολο αυτών των εξελικτικών σταδίων της οικογένειας ονομάζεται οικογενειακός κύκλος ζωής (Carter and McGoldrick, 1980).

• **Τυχαίες αλλαγές:** πρόκειται για απροσδόκητες κρίσεις, οι οποίες εμφανίζονται ξαφνικά (π.χ. ατυχήματα, ανεργία, γέννηση παιδιού με νοητική υστέρηση, κακοποίηση κ.λπ.). Οι αλλαγές αυτές τροποποιούν τις θέσεις των μελών της οικογένειας στην ομάδα, τους κανόνες που την διέπουν και τα καθήκοντα που πρέπει να επιτελέσει. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών, οι εμπειρίες κάθε μέλους και του συστήματος στο σύνολό του τροποποιούνται.

→ Οι οικογένειες με παιδί με νοητική υστέρηση πρέπει να προσθέσουν την φροντίδα του ατόμου με αναπηρία σε όλες εκείνες τις διαφορετικές απαιτήσεις κάθε στιγμής του οικογενειακού κύκλου ζωής, που κάθε οικογένεια πρέπει να αναλάβει για να αντιμετωπίσει τις εξελικτικές αλλαγές της.

→ Η αναπηρία θα ρυθμίσει τον τρόπο επίτευξης των διαφορετικών εξελικτικών στόχων και την ικανότητα της οικογένειας να δημιουργήσει μια λειτουργική δομή, με ιεραρχία και σαφή όρια. Κάθε στάδιο του κύκλου ζωής συνεπάγεται ότι το αρχικό τραύμα (η θλίψη για την αναπηρία) ανοίγει εκ νέου, και ως εκ τούτου κάθε στάδιο προσφέρει την ευκαιρία να επανασηματοδοτηθεί η κρίση.

❖ Οι επαγγελματίες φροντίδας πρέπει να γνωρίζουν όχι μόνο τους στόχους που έχουν να διαχειριστούν οι οικογένειες σε κάθε στάδιο του κύκλου ζωής, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο η οικογένεια έχει προσαρμοστεί σε καθένα από αυτά και πώς αντιμετωπίζει τις αλλαγές που πρέπει να γίνουν για την επίτευξη της οικογενειακής ευημερίας και της ευημερίας των μελών της.

Στάδια του Κύκλου της Ζωής (Carter και Mc Goldrick, 1980)		
Στάδια του κύκλου ζωής	**Συναισθηματική διαδικασία μετάβασης και αρχές που διέπουν τις ενδείξεις**	**Αλλαγές δεύτερης τάξης, που απαιτούνται για την ανάπτυξη της οικογενειακής κατάστασης**
ΝΕΟΙ ΑΓΑΜΟΙ ΕΝΗΛΙΚΟΙ	Αποδοχή συναισθηματικών και οικονομικών ευθυνών για τον εαυτό τους	- Διαφοροποίηση του εγώ που σχετίζεται με την οικογένεια προέλευσης. - Ανάπτυξη στενών σχέσεων μεταξύ συναδέλφων. - Εγκατάσταση του εγώ στην εργασία και απόκτηση της οικονομικής ανεξαρτησίας.
ΤΟ ΝΕΟ ΖΕΥΓΑΡΙ	Συμβιβασμός με το νέο οικογενειακό σύστημα.	- Δημιουργία του συζυγικού συστήματος. - Επαναπροσδιορισμός των σχέσεων με την εκτεταμένη οικογένεια και τις ομότιμες ομάδες για να συμπεριληφθεί το ζευγάρι
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΜΕ ΜΙΚΡΑ ΠΑΙΔΙΑ	Αποδοχή των νέων μελών στο οικογενειακό σύστημα	- Προσαρμογή του οικογενειακού συστήματος για να αφεθεί χώρος για παιδιά - Καταμερισμός της εκπαίδευσης των παιδιών καθώς και των οικιακών και οικονομικών υποχρεώσεων - Επαναπροσδιορισμός των σχέσεων με την εκτεταμένη οικογένεια για να συμπεριληφθούν οι ρόλοι των γονέων και των παππούδων
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΜΕ ΕΦΗΒΟΥΣ	Χαλάρωση των οικογενειακών ορίων προκειμένου να ληφθεί υπόψη η ανεξαρτησία των παιδιών και να αντιμετωπιστεί η	- Αλλαγή της σχέσης γονέα- παιδιού για να δοθεί στον έφηβο χώρος για είσοδο και έξοδο από το σύστημα - Εστίαση στις συζυγικές και επαγγελματικές τυχές της μέσης ηλικίας

	μείωση της δύναμηςτων παππούδων	- Αρχή της μετάβασης προς την από κοινού φροντίδα της παλαιότερης γενιάς
ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣ ΜΟΣ ΣΤΑ ΤΕΚΝΑ	Αποδοχή της ποικιλομορφίας εξόδων και εισόδωνστο οικογενειακό σύστημα	- Επαναδιαπραγμάτευση του οικογενειακού συστήματος ως δυάδα - Ανάπτυξη σχέσεων τύπου ενηλίκος προς ενήλικο μεταξύ γονέων και παιδιών - Επαναπροσδιορισμός τωνσχέσεων για νασυμπεριληφθούν πεθερικά και εγγόνια - Αντιμετώπιση των ασθενειών και του θανάτου των παππούδων
Η ΓΗΡΑΣΚΟΥΣΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	Αποδοχή αλλαγών στους διαγενεακούς ρόλους	- Διατήρηση του ενδιαφέροντος για τη λειτουργία του εαυτού και του συντρόφου υπό το φως της φυσιολογικής παρακμής. Διερεύνηση πιθανών νέων οικογενειακών και κοινωνικών ρόλων. - Υποστήριξη της μεσαίας γενιάς για να αναλάβει έναν πιο κεντρικό ρόλο - Χώρος στο σύστημα για τη σοφία και την εμπειρία των ηλικιωμένων - Αντιμετώπιση την απώλειας συζύγου, αδελφών και άλλων συνομηλίκων και προετοιμασία για το θάνατό του

Η γέννηση ενός μωρού συνεπάγεται πάντοτε μια κρίση (η δυάδα γυναίκα- άνδρας γίνεται τριάδα (άνδρας-γυναίκα-παιδί), με την επακόλουθη αναδιάρθρωση και τους μετασχηματισμούς στο συζυγικό υποσύστημα και την εμφάνιση του γονικού υποσυστήματος και του υποσυστήματος των παιδιών:

→ Σε όλες τις τυπικές αλλαγές για την είσοδο σε αυτό το νέο στάδιο του οικογενειακού κύκλου ζωής, στις οικογένειες που μας ενδιαφέρουν, προστίθεται η τυχαία κρίση της γέννησης του παιδιού με αναπηρία.

→ Κάθε οικογένεια, ανάλογα με τις ατομικές και οικογενειακές απαιτήσεις και ανάγκες, ταλαντεύεται μεταξύ περιόδων υψηλής οικογενειακής ή κεντρομόλου συνοχής (όπως αυτή που συμβαίνει συνήθως στην ανατροφή των μικρών παιδιών) και περιόδους χαμηλότερης ή φυγοκεντρικής συνοχής (εμφανίζεται περισσότερο στην εφηβεία).

→ Κατά τη διάρκεια της κεντρομόλου περιόδου, η εσωτερική και οικεία οικογενειακή ζωή ξεχωρίζει, τα όρια με τον εξωτερικό περίγυρο ενισχύονται και τα όρια μεταξύ των μελών είναι κάπως θολά. Όλα αυτά ευνοούν τη βέλτιστη εκπλήρωση των απαιτήσεων που απαιτεί η ανατροφή των μικρών. Κατά τη μετάβαση προς μια φυγοκεντρική περίοδο, η δομή της οικογενειακής ζωής αλλάζει για να προσαρμοστεί σε στόχους για τους οποίους η αλληλεπίδραση καθενός από τα μέλη της οικογένειας με το εξωοικογενειακό πλαίσιο είναι ξεχωριστή.

→ Είναι πολύ πιθανό η αναπηρία ενός μέλους της οικογένειας να ασκεί κεντρομόλο έλξη, δημιουργώντας πιέσεις για μεγαλύτερη συνοχή τόσο στην οικογενειακή μονάδα όσο και στα μεμονωμένα μέλη της. Ως εκ τούτου, σε οικογένειες με παιδί με αναπηρία, οι κεντρομόλοι κύκλοι επιμηκύνονται ή ακόμη και διαιωνίζονται. Αυτό το γεγονός οδηγεί σε αποσυνδεδεμένες οικογένειες που κατακλύζονται από τις απαιτήσεις και τις ανάγκες του παιδιού με αναπηρία.

Ο παρακάτω πίνακας συνοψίζει τις απαιτήσεις και τις ανάγκες που περιπλέκουν τον κύκλο ζωής της οικογένειας με ένα μέλος με νοητική υστέρηση.

Ανάγκες και απαιτήσεις που αντιμετωπίζουν οικογένειες με παιδιά με νοητική υστέρηση (προσαρμογή από τους Heller, 1993 και Turnbull και Turnbull, 1986)	
Στάδιο κύκλου ζωής	**Ανάγκες και απαιτήσεις**
Παιδική και προσχολική εκπαίδευση	- Διάγνωση της νοητικής υστέρησης - Ενημέρωση των άλλων για τη διάγνωση - Εκ νέου προσαρμογή των γονεϊκών προσδοκιών - Αντίκτυπος στην ομάδα των αδελφών - Προσαρμογή της γονικής μέριμνας σε όλατα παιδιά - Εντοπισμός των απαραίτητων υπηρεσιώνυποστήριξης - Κάλυψη των φυσικών αναγκών του παιδιού - Ανταπόκριση στις αντιδράσεις άλλων - Αποδοχή παιδιού - Προσαρμογή στα συστήματα παροχής υπηρεσιών
Περίοδος πρωτοβάθμιας	- Διάγνωση της νοητικής υστέρησης

εκπαίδευσης	- Μετάβαση στο σχολικό περιβάλλον - Συμμετοχή σε εξατομικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα - Αποδοχή των διαφορών του παιδιού σε σχέση με άλλα παιδιά της ίδιας ηλικίας - Μεγαλύτερη απόκλιση μεταξύ της φυσικής ανάπτυξης του παιδιού και της ικανότητάς του για πνευματική ανάπτυξη - Ένταξη - Αντιμετώπιση των σχέσεων της ομότιμης ομάδας με τον ανήλικο - Αντιμετώπιση των σχέσεων του περιβάλλοντος με τον ανήλικο - Κάλυψη των φυσικών αναγκών του παιδιού
Εφηβεία	- Εμφάνιση σεξουαλικότητας - Πιθανή απομόνωση και απόρριψη από μέρους των ομηλίκων - Προγραμματισμός της μετάβασης στην ενηλικίωση - Μεγαλύτερη ανάγκη για ανεξαρτησία του παιδιού - Κάλυψη των φυσικών αναγκών
Ενηλικίωση	- Αναπροσαρμογή των γονικών προσδοκιών σχετικά με την ανεξαρτησία του παιδιού - Αναπροσαρμογή των προσδοκιών των γονέων για απελευθέρωση από τη φροντίδα των παιδιών - Σχεδιασμός για ανάγκες φύλαξης - Προσαρμογή στις αλλαγές που προκλήθηκαν από το τέλος του σχολικού σταδίου - Λήψη αποφάσεων σχετικά με πόρους για βοήθεια ή / και έξοδο στην αγορά εργασίας του παιδιού - Αναζήτηση οικοτροφείων και κατοικιών - Γήρανση των γονέων - Ανησυχία για τη φροντίδα του ατόμου με νοητική υστέρηση όταν απουσιάσουν οι γονείς - Κάλυψη των φυσικών αναγκών

9.4. Διαμορφωτικοί παράγοντες του ψυχολογικού αντίκτυπου ή του δευτερογενούς τραύματος που προκύπτει από την κατάσταση της θυματοποίησης

Σε ένα πλαίσιο αξιολόγησης του αντίκτυπου που προκύπτει από μια σεξουαλική κακοποίηση, ενδοοικογενειακή ή έμφυλη, σε ένα θύμα με νοητική υστέρηση (αυτό που ονομάζουμε δευτερογενές τραύμα), πρέπει να ληφθούν υπόψη οι παράγοντες προστασίας και ευαλωτότητας.

Είναι κάτι παραπάνω από τεκμηριωμένο ότι η βλάβη, οι τραυματισμοί ή οι συνέπειες που μια κατάσταση εγκληματικής θυματοποίησης αφήνει στο θύμα εξαρτάται από:

Α) τα χαρακτηριστικά της κατάστασης της εγκληματικής θυματοποίησης,

Β) τις μεμονωμένες μεταβλητές της προσωπικότητας του θύματος,

Γ) τις μεταβλητές της οικογένειας και τις μεταβλητές του περιβάλλοντος.

Σε σχέση με την προστασία, εάν το αστυνομικό και δικαστικό πλαίσιο γύρω από το θύμα με νοητική υστέρηση, δεν εγγυάται την απαραίτητη υποστήριξη μέσω ειδικών ενδιαμέσων, πιθανότατα θα συμβάλει σε μια διαδικασία δευτερογενούς θυματοποίησης.

Οι διάφοροι διαμορφωτικοί παράγοντες θα αναλυθούν, πράγμα που πρέπει πάντα να συνυπολογίζεται κατά την εκτίμηση του ψυχολογικού αντίκτυπου μετά από μια εμπειρία εγκληματικής θυματοποίησης. **Ο μη συνυπολογισμός τους θα οδηγούσε στο σφάλμα της υπερβολικής τήρησης του ιατρο-νομικού μοντέλου, το οποίο παραδοσιακά επικεντρώθηκε στην ανίχνευση ψυχοπαθολογικών ενδείξεων που προέρχονται από το έγκλημα, αφήνοντας κατά μέρος άλλους παράγοντες ευαλωτότητας και προστατευτικούς παράγοντες.**

Όλοι οι παράγοντες πρέπει να νοούνται ως τοποθετημένοι σε διαφορετικά αλληλένδετα συνεχή. Ανάλογα με τη θέση που έχει το θύμα σε κάθε συνεχές, ή θα βρίσκεται σε κατάσταση μέγιστης ευαλωτότητας να υποστεί ψυχολογικές επιπτώσεις μετά από μια πράξη θυματοποίησης, με σοβαρές συνέπειες στην ψυχική και συναισθηματική του σταθερότητα ή, αντιθέτως, σε μια κατάσταση μικρότερης επιρρέπειας σε αστάθεια όταν έχει περισσότερους παράγοντες προστασίας.

9.4.1. Πρωτογενές τραύμα ή κατάσταση πρότερης ευαλωτότητας λόγω νοητικής υστέρησης

Η ανάλυση των διαμορφωτικών παραγόντων του πρωτογενούς τραύματος της νοητικής υστέρησης είναι απαραίτητη για τον προσδιορισμό του αντίκτυπου της εγκληματικής θυματοποίησης, καθώς η τραυματική σεξουαλικοποίηση επιδρά προπαιδευτικά στα άτομα με νοητική υστέρηση και στη συνέχεια η ίδια η

σεξουαλική δραστηριότητα τους κάνει να επαναφέρουν αναμνήσεις που είναι αρνητικές.

- **Παράδειγμα:** σε περίπτωση σεξουαλικής κακοποίησης ενός ατόμου με νοητική υστέρηση του οποίου η σεξουαλικότητα έχει απορριφθεί (δηλαδή, η οικογένειά του έχει μια πεποίθηση σχετικά με την νοητική υστέρηση που πλαισιώνεται από την εσφαλμένη υπόθεση ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση είναι αιώνια ασεξουαλικά παιδιά), ο αντίκτυπος που αφήνει η κακοποίηση στο θύμα μπορεί να είναι ελάχιστος σε σύγκριση με τον αντίκτυπο που προκύπτει από το πρωτογενές τραύμα της αναπηρίας που οδήγησε στην απαγόρευση της σεξουαλικότητάς του.
- Στην ίδια ποινική υπόθεση, στις περιπτώσεις εκείνων των ανθρώπων που δεν γνωρίζουν τη σημασία της σεξουαλικότητας, και που έχουν συνηθίσει να έχουν πρόσβαση άλλα άτομα στην ιδιωτική τους ζωή (ας σκεφτούμε όλες τις περιπτώσεις ατόμων με μεγάλη εξάρτηση που χρειάζονται βοήθεια με την υγιεινή), μια μη βίαιη σεξουαλική κακοποίηση από έναν φροντιστή δεν έχει απαραίτητα σημαντικό αντίκτυπο στο άτομο.

Ωστόσο, και στις δύο περιπτώσεις, εάν πρέπει το θύμα να δει άγνωστα άτομα (άλλους επαγγελματίες, αστυνομικούς, ιατροδικαστικούς ψυχολόγους, εισαγγελείς και δικαστές), να δώσει περιπές επαναλαμβανόμενες συνεντεύξεις και μάλιστα χωρίς την εισαγωγή των απαραίτητων υποστηρικτικών εργαλείων που εγγυώνται επαρκή κατανόηση μεταξύ του θύματος και των δικαστικών υπαλλήλων, τότε ο αντίκτυπος θα προέλθει από την κατάσταση της δευτερογενούς θυματοποίησης που προκαλείται από τη διέλευση μέσα από το ποινικό σύστημα.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι λόγω αυτών των περιστάσεων, η συναισθηματικότητα που συνοδεύει τον απολογισμό των γεγονότων μπορεί να είναι ουδέτερη. Γι 'αυτό η συναισθηματικότητα δεν πρέπει ποτέ να θεωρείται κριτήριο αξιοπιστίας της μαρτυρίας.

9.4.2. Χαρακτηριστικά της οικογένειας ή του ιδρύματος που ενισχύουν ήμετριάζουν τον αντίκτυπο

Στα άτομα με νοητική υστέρηση, λόγω της μεγαλύτερης εξάρτησής τους και της μεγαλύτερης ευαλωτότητας λόγω αναπηρίας, οι οικογενειακές συνθήκες αποτελούν την κύρια πηγή ευαλωτότητας ή προστασίας από τις επιπτώσεις μετά από μια εγκληματική πράξη. Είναι χρήσιμο να αναλυθούν οι οικογένειες των οποίων οι δυσκολίες θα συντελέσουν σε σοβαρότερο ψυχολογικό αντίκτυπο μετά από μια συγκεκριμένη εμπειρία θυματοποίησης:

- Διαγενεακά διαταραγμένες οικογένειες (Barudy, 1998) όπου η παιδική κακοποίηση είναι ένας «τρόπος ζωής», έτσι που οι ενήλικες να τείνουν να επαναλαμβάνουν μοτίβα αλληλεπίδρασης, πεποιθήσεων και

πλαισίων που οδηγούν σε χρόνια επανάληψη κακοποιητικών και βίαιων συμπεριφορών προς τα παιδιά τους.

- «Ανεξέλεγκτες» οικογένειες, που ξεφεύγουν και κακοποιούν σε περιόδους στρες ή κρίσης.
- Αμελείς οικογένειες, στις οποίες οι ενήλικες δεν είναι σε θέση να φροντίσουν τα παιδιά τους, τόσο όσον αφορά τις διατροφικές όσο και τις κανονιστικές λειτουργίες.
- Οικογένειες με δυσκολία στη δημιουργία ασφαλών δεσμών. Οι γονείς που είναι σε θέση να δημιουργήσουν έναν ασφαλή δεσμό ή στενή σχέση με τα παιδιά τους, ενεργοποιούν στα παιδιά τους ένα σύστημα συμπεριφορών που στοχεύει στην αναζήτηση προστασίας από τους σημαντικούς ενήλικες σε στιγμές ανασφάλειας, φόβου ή έλλειψης προστασίας.

Ομοίως, η ασφάλεια του δεσμού μάς επιτρέπει να συνεχίσουμε να εξερευνούμε, να συνεχίσουμε να αντιμετωπίζουμε τον κόσμο, παρά τις αντιξοότητες που μπορεί να αντιμετωπίζουμε. Αντίθετα, εάν οι γονείς δεν είναι σε θέση να δημιουργήσουν ασφαλείς δεσμούς, τα παιδιά θα έχουν μικρότερη ικανότητα να ζητήσουν βοήθεια και να αντιμετωπίσουν τον κόσμο όταν αντιμετωπίζουν δύσκολα ή τραυματικά γεγονότα.

- Οικογένειες που βυθίζονται σε μια θλίψη που μένει ανεπεξέργαστη, λόγω του πρωτογενούς τραύματος της αναπηρίας του παιδιού.

Εάν προεκβάλλουμε αυτές τις οικογενειακές μεταβλητές στο θεσμικό πλαίσιο/περιβάλλον των ιδρυμάτων που διατηρούν την επιμέλεια ή είναι υπεύθυνα για τη φροντίδα του ατόμου με νοητική υστέρηση που έχει πέσει θύμα, είναι ευνόητο ότι τα αμελή ή μη ασφαλή ιδρύματα/θεσμοί για τροφίμους/χρήστες με νοητική υστέρηση είναι αυτά που συνεργήσουν στην ενίσχυση του αντίκτυπου που επιφέρει η εγκληματική πράξη στο άτομο με νοητική υστέρηση.

9.4.3. Η προσωπικότητα

Οι οικογενειακές σχέσεις θα καθορίσουν μια σειρά προσωπικών μεταβλητών που θα κάνουν το άτομο περισσότερο ή λιγότερο ισχυρό απέναντι στις εμπειρίες θυματοποίησης. Είναι γνωστό ότι ο νους δεν κατοικεί στο άτομο, ως ανεξάρτητη δομή, αλλά ότι ο νους είναι σχεσιακός, χτίζεται και αλλάζει μέσα από σχέσεις με σημαντικούς άλλους.

Ένα άτομο που σε όλη του τη ζωή έχει αναπτύξει ανασφαλείς σχέσεις ή σχέσεις που χαρακτηρίζονται από κακοποίηση ή παραμέληση είναι πιο πιθανό να παρουσιάσει μια σειρά ανισορροπιών στη βασική προσωπικότητα, οι οποίες τον καθιστούν πιο ευάλωτο σε ψυχολογικές βλάβες.

Αυτές οι ανισορροπίες είναι, μεταξύ άλλων, η συναισθηματική δυσλειτουργία, η κακή έννοια του εαυτού, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, οι περιορισμοί στην ικανότητα επίλυσης του πένθους (αντίληψη της εμπειρίας ως κάτι μη αναστρέψιμο) ή ένας τρόπος επίρριψης της ευθύνης του εγκλήματος εσωτερικός/προσωπικός.

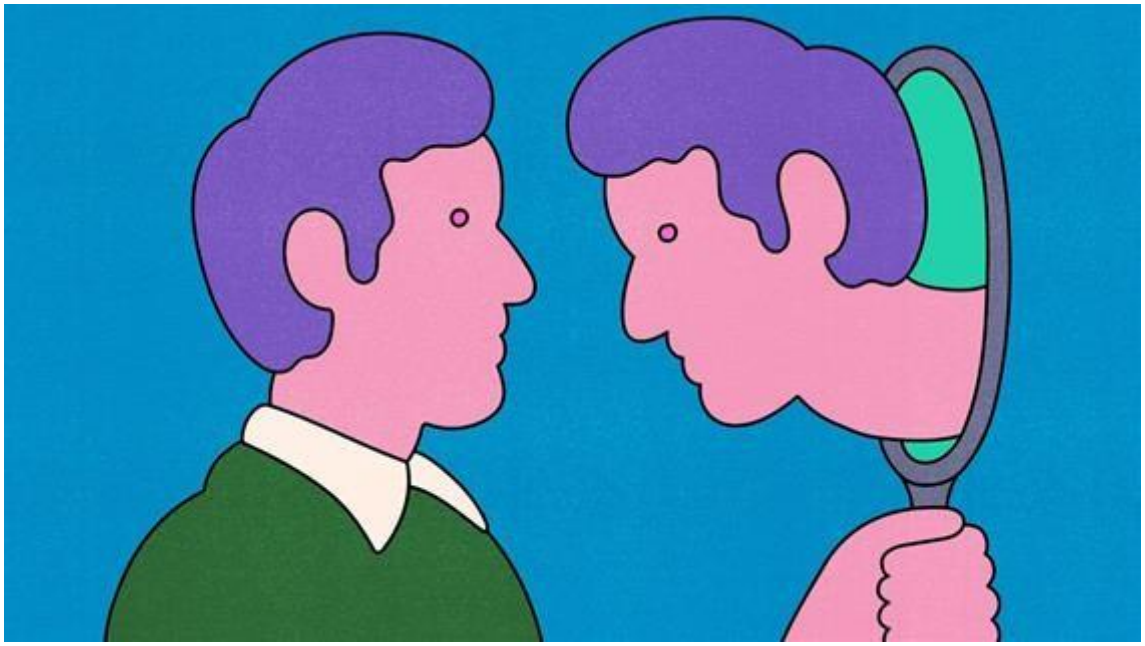

9.4.4. Περιβαλλοντικοί παράγοντες που σχετίζονται με την κατάσταση της εγκληματικής θυματοποίησης και της δευτερογενούς θυματοποίησης

Οι ειδικοί αναφέρονται στους ακόλουθους παράγοντες για την αξιολόγηση που σχετίζεται με την κατάσταση της εγκληματικής θυματοποίησης:

- Ποσοτικές παράμετροι (συχνότητα, ένταση και διάρκεια).

- Ποιοτικές παράμετροι (επίπεδο αναστάτωσης).

- Ο δεσμός της συναισθηματικότητας με τον επιτιθέμενο.

- Οι πολλαπλές αρνητικές συνέπειες που απορρέουν από το έγκλημα.

Τέλος, θα εξεταστεί ο αντίκτυπος που ίσως έχει αφήσει στο θύμα το ίδιο το πλαίσιο της αποκάλυψης και η διέλευση μέσω του αστυνομικού και δικαστικού συστήματος, αυτό που η θεωρία αποκαλεί «δευτερεύουσα θυματοποίηση». Μεταξύ αυτών των παραγόντων, λόγω της συχνής εμφάνισής τους σε πλαίσια μιας ποινικής διαδικασίας με άτομα με νοητική υστέρηση, επισημαίνουμε τους εξής:

- Την χαμηλότερη αξιοπιστία της κατάθεσης.

- Την επανάληψη περιττών δηλώσεων

- Την ανεπάρκεια των εγκληματολογικών μέσων και την ευρεία χρήση μέσων αξιολόγησης αξιοπιστίας βάσει κριτηρίων.

- Την αδυναμία του συστήματος να προσαρμόζει τις διαδικασίες στα θύματα με νοητική υστέρηση.

Όλα αυτά προειδοποιούν για την άμεση ευθύνη των αστυνομικών και δικαστικών υπαλλήλων ως προς την δευτερογενή θυματοποίηση, λόγω της έλλειψης εκπαίδευσης για την παρέμβαση που χρειάζεται με αυτά τα θύματα.

Αρκεί να χρησιμοποιήσετε τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, τα άρθρα της οποίας αναφέρονται στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη, για να αποκτήσετε τα κλειδιά για την πρόληψη της δευτερογενούς θυματοποίησης σε άτομα με νοητική υστέρηση, προσαρμόζοντας τη διαδικασία στις ανάγκες τους με την θεμελιώδη υποστήριξη του ενδιάμεσου.

9.5. Ψυχοθεραπεία με θύματα με νοητική υστέρηση.

9.5.1. Ένα προσαρμοσμένο μοντέλο διάγνωσης και ψυχοθεραπείας

Τα άτομα με νοητική υστέρηση έχουν περιθωριοποιηθεί και συνεχίζουν να περιθωριοποιούνται από την ψυχοθεραπεία. Πόσες φορές δεν έχουμε ακούσει ότι «αφού δεν γνωρίζουν, δεν υποφέρουν»; Πίσω από αυτήν τη δήλωση βρίσκεται ο μύθος ότι η αναπηρία τα προστατεύει από τα αρνητικά συναισθήματα που προκαλούν πικρές ή τραυματικές εμπειρίες. Και καθώς ερευνούμε αυτόν τον μύθο, εμφανίζεται μια άλλη πεποίθηση που είναι στην πραγματικότητα διεστραμμένη: ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση δεν αισθάνονται.

Αισθάνονται, όμως, όπως όλοι οι άλλοι, αλλά με μια ψυχική δομή που σε πολλά άτομα με νοητική υστέρηση είναι ασθενέστερη, όπως καταδεικνύεται από τα υψηλότερα ποσοστά ψυχικής ασθένειας στην ομάδα ατόμων με νοητική υστέρηση από ό, τι αυτά στου υπόλοιπου πληθυσμού, ή από το γεγονός ότι φαίνεται να είναι λιγότερο ανθεκτικά σε αγχωτικά ή τραυματικά συμβάντα ζωής συγκριτικά με τα άτομα χωρίς νοητική υστέρηση.

Επομένως, σε αντίθεση με τη γενική άποψη, φαίνεται ότι η «μη κατανόηση» (ή «η κατανόηση με διαφορετικές ικανότητες») κάνει το άτομο ψυχολογικά πιο ευάλωτο. Εάν είναι πιο ευάλωτο, είναι επειδή έχει τα ίδια συναισθήματα, και μόνο επειδή έχει περιορισμούς, το κατανοούν και το ακούν λιγότερο.

Κατά συνέπεια, παραμένει η γενική εκτίμηση ότι, λόγω των πνευματικών τους περιορισμών και των περιορισμών ενδοσκόπησης, τα άτομα με νοητική υστέρηση δύσκολα μπορούν να επωφεληθούν από τα οφέλη που προσφέρει ένα πλαίσιο ψυχοθεραπείας. Μια ανασκόπηση των λιγοστών δημοσιεύσεων σχετικά με την ψυχοθεραπεία στα άτομα με νοητική υστέρηση είναι αρκετή για να συνειδητοποιήσει κανείς και να αναγνωρίσει ότι πέρα από παρεμβάσεις συμπεριφοράς που βασίζονται στην ενίσχυση και την τιμωρία, δεν προσφέρονται πολλά περισσότερα.

Ωστόσο, είναι γεγονός ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση επωφελούνται από την ψυχοθεραπεία, ακόμη και από τα πιο δυναμικά ρεύματα, με τον ίδιο τρόπο όπως τα άτομα χωρίς αναπηρίες.

Όταν ένα άτομο με νοητική υστέρηση έχει πέσει θύμα σεξουαλικής κακοποίησης, βίαιης σχέσης ή άλλης τραυματικής εμπειρίας, η ψυχοθεραπεία είναι ένας από τους λίγους τρόπους για την εξάλειψη της δυσφορίας που προκύπτει, η οποία μπορεί να εκδηλωθεί με μια ποικιλία συμπτωμάτων. Αυτά με τη σειρά τους μπορούν να πάρουν μια διαφορετική μορφή ακριβώς επειδή πρόκειται για άτομα με νοητική υστέρηση, όπως έχει ήδη επισημανθεί στην ενότητα που αναφέρεται στην παθοπλαστική των ατόμων με νοητική υστέρηση.

9.5.2. Μια έμπειρη παρέμβαση στην παθοπλαστική των ατόμων με νοητική υστέρηση

Το άτομο που ασκεί ψυχοθεραπεία πρέπει να γνωρίζει την παθοπλαστική των συμπτωμάτων των ατόμων με νοητική υστέρηση, για δύο λόγους: πρώτον, τα συμπτώματα υποδεικνύουν τον βαθμό δυσφορίας ή αντίκτυπου που έχει αφήσει η τραυματική εμπειρία στο άτομο και, δεύτερον, είναι ένας από τους πρώτους τρόπους για να επικοινωνήσει ο θεραπευτής με τον ασθενή του, έτσι ώστε να δημιουργήσει μια θεραπευτική συμμαχία.

Για παράδειγμα, η διαταραγμένη ή επιθετική συμπεριφορά που μπορεί να εκδηλώσει ένα άτομο με νοητική υστέρηση που έχει πέσει θύμα σεξουαλικής επίθεσης μπορεί να υποδηλώνει ότι το άτομο αισθάνεται θυμό, φόβο ή ξαναζεί το τραυματικό συμβάν.

Η σωστή υπόθεση που θα γίνει σχετικά με την πιθανή προέλευση, το συναίσθημα ή την εμπειρία που προκαλεί το σύμπτωμα, θα επιτρέψει στον ψυχοθεραπευτή, εκκινούμενο από μια υγιή θεραπευτική περιέργεια, να ξέρει πώς να ρωτήσει και, ως εκ τούτου, να καταλάβει. Τέλος, η κατανόηση θα επιτρέψει τη δημιουργία περιβάλλοντος που μπορεί να περιέχει, να ρυθμίζει και, κατά συνέπεια, να θεραπεύει.

Αυτό που δεν θα επιτρέψει είναι να πέσει η θεραπεία στην επίδραση του φαινομένου της επισκίασης και να αποδοθεί το σύμπτωμα στην ίδια την αναπηρία. Το σύμπτωμα υποδηλώνει πάντα δυσφορία και σε πολλές περιπτώσεις είναι ο μόνος τρόπος για να αρχίσει να συνδέεται ο ψυχοθεραπευτής με το άτομο που πάσχει.

Οποιοσδήποτε διαγνωστικός χάρτης ή στρατηγική ψυχοθεραπευτικής παρέμβασης που παραδοσιακά χρησιμοποιείται με τραυματισμένα άτομα πρέπει να προσαρμόζεται στους χάρτες ψυχοθεραπείας για άτομα με νοητική υστέρηση.

Για παράδειγμα, το τραυματογενές μοντέλο για τους επεξηγηματικούς παράγοντες του αντίκτυπου που μπορεί να έχει η παιδική σεξουαλική κακοποίηση σε ένα άτομο, χρησιμεύει ως παράδειγμα της προσαρμογής που

πρέπει να γίνει στην ψυχοθεραπεία όταν πρόκειται για θύματα σεξουαλικής κακοποίησης με νοητική υστέρηση. Οι Finkelhor και Browne αναφέρονται σε τέσσερις επεξηγηματικούς λόγους για τον τραυματικό αντίκτυπο της σεξουαλικής κακοποίησης: τραυματική σεξουαλικοποίηση, απώλεια εμπιστοσύνης, αδυναμία και στιγματισμός που αφήνει στο άτομο η συνεχής σεξουαλική κακοποίηση στην παιδική ηλικία. Όλα αυτά οδηγούν σε παραμόρφωση της ιδέας του εαυτού και του οράματος του κόσμου.

Ωστόσο, θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε θαυμάσια τους ίδιους τέσσερις λόγους για να εξηγήσουμε το τραύμα που αφήνει η ίδια η νοητική υστέρηση στο άτομο. Δηλαδή, κατά πάσα πιθανότητα το άτομο με νοητική υστέρηση πρόκειται να βιώσει μια τραυματική σεξουαλικότητα επειδή συνήθως απαγορεύεται, είναι μυστική και συνεπώς διαταραγμένη. Τα εμπόδια που αντιμετωπίζει καθ 'όλη τη διάρκεια της ζωής του από μια ακατανόητη κοινωνία καταβροχθίζουν την πιθανή εμπιστοσύνη του στον κόσμο και, τέλος, εάν υπάρχουν δύο έννοιες που σχετίζονται με την εμπειρία της αναπηρίας, είναι αυτή του συναισθήματος του ανυπεράσπιστου και του στιγματισμού.

Κατά συνέπεια, είναι δυνατόν να κατανοήσουμε γιατί γίνεται λόγος για την ανάγκη εργασίας με το πρωτογενές τραύμα της αναπηρίας και το δευτερογενές τραύμα της τραυματικής εμπειρίας, όχι μόνο στο πλαίσιο της αξιολόγησης της ψυχικής βλάβης, αλλά ειδικά στο ψυχοθεραπευτικό πλαίσιο .

9.5.3. Η σημασία της προσέγγισης του πρωτογενούς τραύματος της αναπηρίαςκαι της οικογενειακής θλίψης

Η επεξεργασία του δευτερογενούς τραύματος που προκύπτει από την κατάσταση της εγκληματικής θυματοποίησης δύσκολα μπορεί να γίνει χωρίς την αποκατάσταση του πιθανού πρωτογενούς τραύματος που μπορεί να έχει αφήσει η αναπηρία στην οικογένεια και, κατά συνέπεια, στον ασθενή. Προκειμένου να εκτιμηθεί ο αντίκτυπος που έχει αφήσει το τραύμα της αναπηρίας στην οικογένεια και, κατά συνέπεια, στο άτομο με νοητική υστέρηση, υπάρχει πρόταση σχετικά με όλους τους διαμορφωτικούς παράγοντες πένθους της οικογένειας με μέλος με νοητική υστέρηση.

Επομένως, η εργασία με μια οικογένεια με ένα άτομο με νοητική υστέρηση θα πρέπει πάντα να ξεκινά εστιάζοντας στη θλίψη. Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την αποκατάσταση του πρωτογενούς τραύματος της αναπηρίας και, στη συνέχεια, την επεξεργασία του δευτερογενούς τραύματος της σεξουαλικής κακοποίησης, της βίας ή της κατάστασης εγκληματικής θυματοποίησης.

9.5.4. Ψυχοθεραπεία με προσκόλληση

Όλα τα άτομα με νοητική υστέρηση που έχουν τραυματιστεί από ένα βίαιο γεγονός, λόγω των εγγενών χαρακτηριστικών της τραυματικής εμπειρίας, έχουν αισθανθεί ανασφάλεια, φόβο και έλλειψη προστασίας, παρά το γεγονός ότι

μπορεί να παρουσιάζουν πλήθος διαφορετικών συμπτωμάτων ενώ ο αντίκτυπος θα εξαρτηθεί από πολλούς παράγοντες.

Γι'αυτό η εστίαση της ψυχοθεραπείας δεν θα είναι τόσο στην τραυματική εμπειρία όσο στην προσκόλληση. Σε αντίθεση με άλλες γνωστικές θεραπείες που εστιάζουν στην επεξεργασία του τραύματος, η ύφανση δεσμών εμπιστοσύνης και ασφάλειας με τους στενούς και σημαντικούς ανθρώπους του τραυματισμένου ατόμου με νοητική υστέρηση θα είναι ο εγκάρσιος και κεντρικός στόχος ολόκληρης της θεραπευτικής διαδικασίας στο μοντέλο παρέμβασης που προτείνουμε.

Τα έργα των Bowlby και Ainsworth, που συνέλαβαν την εργαστηριακή διαδικασία γνωστή ως η Περίεργη Κατάσταση (1978), η οποία έχει γίνει η πιο ευρέως χρησιμοποιούμενη δοκιμασία στην έρευνα προσκόλλησης σε όλο τον κόσμο, συνέβαλαν στο να γίνει η θεωρία της προσκόλλησης το ισχυρότερο θεμέλιο της κοινωνικο-συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών. Η προσκόλληση είναι ένα ανεξάρτητο πρωτογενές κίνητρο, που στοχεύει στην ικανοποίηση της ανάγκης για ασφάλεια και προστασία. Αναφέρεται σε οποιαδήποτε μορφή συμπεριφοράς η οποία έχει ως συνέπεια την εγγύτητα του άλλου, ο οποίος θεωρείται πηγή ανακούφισης και ευεξίας.

Ας θυμηθούμε ότι η δημιουργία ενός ασφαλούς δεσμού εκ μέρους του ατόμου με αναπηρία με τους κύριους φροντιστές του απειλείται συχνά από τη διαδικασία πένθους της οικογένειας. Για να αναπτυχθεί καλά ένα παιδί πρέπει να έχει θετικό αντίκτυπο στα σημαντικά πρόσωπα της ζωής του.

Ο κίνδυνος για τα παιδιά με νοητική υστέρηση είναι ότι αυτός ο αντίκτυπος είναι σχεδόν πάντα αρνητικός. Ο θυμός, τα προβλήματα επικοινωνίας, οι προκλήσεις που θέτει η διάγνωση, τα μαθησιακά προβλήματα, μπορούν να ενεργοποιήσουν αμφιβολίες στους γονείς σχετικά με τις γονικές τους ικανότητες και να αισθάνονται απροστάτευτοι, ανασφαλείς μπροστά στο παιδί με νοητική υστέρηση. Η αξία τους ως γονείς αμφισβητείται συνεχώς.

Όσο μεγαλύτερο είναι το ιστορικό ανασφαλούς προσκόλλησης στους γονείς, τόσο μεγαλύτερη αρνητική επίδραση θα προκαλέσει. Η ιστορία των γονέων με παιδί με νοητική υστέρηση αρχίζει συνήθως με συναισθηματικό τραύμα, πόνο, σοκ, θλίψη και αίσθημα αδικίας, και διαφορετικότητας. Εάν αυτά είναι τα συναισθήματα που βίωσαν στην παιδική τους ηλικία, πριν γίνουν γονείς, σίγουρα θα μεγεθυνθούν στην εμπειρία γονικής μέριμνας με ένα παιδί με νοητική υστέρηση.

Έτσι, μόνο μια θεραπεία που εστιάζει στην προσκόλληση μπορεί να αντιμετωπίσει το πρωτογενές τραύμα της αναπηρίας και το δευτερογενές τραύμα της κακοποίησης. Επιπλέον, αποτελεί τη βάση για την αλλαγή των εσωτερικών μοντέλων λειτουργίας του εαυτού και του κόσμου.

Μόνο εάν το άτομο αισθάνεται άξιο φροντίδας και με τη διαβεβαίωση ότι οι σημαντικοί άλλοι θα βοηθήσουν στα σκαμπανεβάσματα της ζωής, μπορεί να ενθαρρυνθεί να εξερευνήσει και, κατά συνέπεια, να αναπτύξει την αυτοαντίληψη και την αυτοεκτίμησή του.

Μόνο αν ένα άτομο αισθάνεται ότι αγαπιέται μπορεί να αισθανθεί τον εαυτό του πολύτιμο. Επομένως, μόνο μια θεραπεία με προσκόλληση μπορεί να βοηθήσει στην αποκατάσταση της βλάβης που φέρει το άτομο στον ναρκισσισμό του. Ο ναρκισσισμός, ας θυμηθούμε, αφορά στην ακεραιότητα και την ισορροπία στην αναπαράσταση του εαυτού, η οποία σε άτομα με νοητική υστέρηση έχει συνήθως πληγεί σοβαρά.

9.5.5. Συναισθηματικότητα και σεξουαλικότητα σε άτομα με νοητική υστέρηση.

Ο δεσμός που δημιουργείται μεταξύ των γονέων και του γιου ή της κόρης με νοητική υστέρηση θα καθορίσει την ανάπτυξη της συναισθηματικότητας και της σεξουαλικότητας. Και τα δύο, όπως ο ναρκισσισμός και η προσκόλληση, έλκουν την προέλευσή τους από τη στιγμή της γέννησης και τη συνάντηση και τη σχέση με τον άλλο.

Η αντίληψη του σώματος του ίδιου του ατόμου καθορίζεται σε κάθε δεσμό (γονική επιθυμία, τύπος επαφής) που οι γονείς δημιουργούν με το μωρό. Αυτή η εικόνα του σώματος θα καθορίσει τις δυνατότητες μιας πλήρους συναισθηματικής και σεξουαλικής ζωής σε όλους μας (εικόνα του σώματος ως πηγή ευχαρίστησης).

Οι κίνδυνοι για τα άτομα με αναπηρία είναι:

- Πολλές από τις επαφές που πραγματοποιήθηκαν στα αρχικά στάδια μεταξύ των φροντιστών και του ανηλίκου, να καθορίζονται περισσότερο από πτυχές που σχετίζονται με τα κίνητρα και τους θεραπευτικούς στόχους παρά με το απλό παιχνίδι και την ευχαρίστηση που αποτελούν θεμελιώδεις πτυχές στη συναισθηματική ανάπτυξη κάθε ανηλίκου.

- Η αποξένωση των γονέων από αυτόν τον απροσδόκητο γιο ή κόρη μπορεί να προκαλέσει απόρριψη των επαφών με το σώμα του ατόμου με αναπηρία.

- Η ανάπτυξη θεμελιωδών πτυχών της σεξουαλικότητας, όπως το αίσθημα οικειότητας και ιδιωτικότητας, να είναι ανεπαρκής. Η εισβολή του περιβάλλοντος στον ενδοψυχικό χώρο του ατόμου με ειδικές ανάγκες (υπερπροστασία) θέτει σε κίνδυνο την ανάπτυξη του δικού του χώρου (ιδιωτικού και οικείου).

- Να υπάρχει άρνηση της σεξουαλικότητας των ατόμων με αναπηρία, είτε λόγω της εσφαλμένης πεποίθησης ότι τα άτομα με νοητική υστέρηση είναι ασεξουαλικά, είτε λόγω της άλλης εξίσου λανθασμένης αλλά ανησυχητικά διαδεδομένης πεποίθησης ότι έχουν μια εξωφρενική σεξουαλικότητα που πρέπει να κατασταλεί.

- Η σεξουαλικότητα είναι ένας από τους κινητήρες που οδηγούν το άτομο να αναζητήσει διέξοδο έξω από την οικογένεια. Η υπερπροστασία και ο φόβος του έξω κόσμου, ή ο φόβος για τις συνέπειες της σεξουαλικότητας (εγκυμοσύνη), είναι μερικοί από τους παράγοντες που παρεμβαίνουν σε αυτήν την άρνηση σε οικογενειακό επίπεδο.

- Ο φόβος των επαγγελματικών υπηρεσιών να έρθουν αντιμέτωπες με τις οικογένειες, η υπερπροστασία και η έλλειψη κατάρτισης είναι επίσης μερικές από τις αιτίες που υποστηρίζουν αυτή τη σιωπή.

Η συνέπεια όλων αυτών είναι η έλλειψη εκπαιδευτικών προγραμμάτων για φορείς που παρεμβαίνουν σε άτομα με αναπηρία. Τα προγράμματα σεξουαλικής εκπαίδευσης όχι μόνο αποτρέπουν αυτές τις αρνητικές πτυχές της σεξουαλικότητας (ασθένειες, ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες, κακοποίηση), αλλά επίσης αναπτύσσουν και διδάσκουν εκείνες τις πτυχές που σχετίζονται με την ευχαρίστηση της σεξουαλικότητας.

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η συναισθηματικότητα, ο αισθησιασμός και η σεξουαλικότητα του ατόμου με νοητική υστέρηση είναι ανάγκες στις οποίες ο θεραπευτής πρέπει επίσης να είναι σε θέση να ανταποκριθεί και να συνεργαστεί με την οικογένεια και το πλαίσιο που την περιβάλλει για να οικοδομηθούν σχέσεις με βάση τον σεβασμό της οικειότητας του ατόμου και του δικαιώματός του στην ανάπτυξη μιας ελεύθερης και υγιούς σεξουαλικότητας.

9.6. Συμπεράσματα.

Η ψυχοθεραπεία που βασίζεται στη θεωρία της προσκόλλησης συνεπάγεται ότι ο θεραπευτής γίνεται μοντέλο ασφαλούς προσκόλλησης και με τον ασθενή και με τους σημαντικούς άλλους. Αυτό συνεπάγεται μια ηθική και θεραπευτική ευθύνη καθώς και την ανταπόκριση του θεραπευτή, τη γνώση της συναισθηματικής ρύθμισης, τη διαφοροποίηση, τη γνώση της ουσιαστικής επικοινωνίας και τη βοήθεια στην εξερεύνηση του κόσμου.

Όσο πιο κατεστραμμένο είναι το δυνητικά προστατευτικό πλαίσιο του ασθενούς (δεδομένου ότι είναι σαφέστερη η περίπτωση κατά την οποία η κακοποίηση διαπράττεται από τους γονείς ή τους φροντιστές του ατόμου), τόσο μεγαλύτερη είναι η ανάγκη ανάπτυξης άλλων πλαισίων προστασίας και ασφαλούς προσκόλλησης γύρω τους.

Μια θεραπεία που επικεντρώνεται στην προσκόλληση θα εξετάσει τις διαφορετικές ανάγκες, οι οποίες πρέπει να ικανοποιηθούν τόσο σε ατομικό επίπεδο με τον ασθενή με νοητική υστέρηση όσο και σε επίπεδο οικογένειας.

Για την ανίχνευση των αναγκών, πρέπει να ξεκινήσει μια αυστηρή ανάλυση των διαφορετικών διαμορφωτικών μεταβλητών στον αντίκτυπο του πένθους (πρωτογενές τραύμα) και αργότερα στον αντίκτυπο της κακοποίησης, της κακομεταχείρισης ή της εμπειρίας μιας εγκληματικής θυματοποίησης (δευτερογενές τραύμα). Και αντιστοίχως, να προγραμματιστεί η θεραπεία, εγκάρσιος στόχος της οποίας είναι η δημιουργία ασφαλών δεσμών που θα επιτρέψουν στο άτομο να επανακτήσει τα συναισθήματά του για ασφάλεια και προσωπική αξία, να βγει στον κόσμο και να αναπτύξει μια ανθεκτική προσωπικότητα.

9. ΑΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ. ΔΙΚΤΥΟ.

I) Ελλάδα

Η γραμμή 15900 είναι μια εθνική υπηρεσία που επιτρέπει στις γυναίκες θύματα βίας ή τρίτους να επικοινωνούν απευθείας με μια υπηρεσία αρμόδια για την έμφυλη βία. Τη γραμμή στελεχώνουν ψυχολόγοι και κοινωνικοί/ές επιστήμονες που παρέχουν άμεση βοήθεια σε έκτακτα και επείγοντα περιστατικά βίας σε 24ωρη βάση, 365 ημέρες το χρόνο. Ταυτόχρονα, υπάρχει η δυνατότητα ηλεκτρονικής επικοινωνίας των γυναικών μέσω της ηλεκτρονικής διεύθυνσης: sos15900@isotita.gr (Πηγή: https://womensos.gr/15900-24ori-tilefoniki-grammi/) .

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ) λειτουργεί Συμβουλευτικά Κέντρα σε εθνικό επίπεδο που παρέχουν ΔΩΡΕΑΝ υπηρεσίες πληροφόρησης και συμβουλευτικής στις γυναίκες που απευθύνονται σε αυτά.

Τα Συμβουλευτικά Κέντρα παρέχουν υπηρεσίες σχετικά με:

– ενημέρωση και πληροφόρηση για θέματα ισότητας των φύλων, αντιμετώπισης της βίας και των πολλαπλών διακρίσεων κατά των γυναικών,

– κοινωνική, ψυχολογική, νομική και εργασιακή στήριξη (με γνώμονα τη διάσταση του φύλου),

–παραπομπή ή συνοδεία - όποτε αυτό απαιτείται - των γυναικών σε ξενώνες φιλοξενίας, στις αστυνομικές και εισαγγελικές αρχές, στο δικαστήριο, σε νοσοκομεία, κέντρα υγείας, κέντρα ψυχικής υγείας, σε φορείς αρμόδιους για προνοιακά ή άλλα επιδόματα, σε φορείς προώθησης της απασχόλησης και επιχειρηματικότητας, σε φορείς προστασίας και στήριξης παιδιών κ.λπ.,

– νομική βοήθεια, σε συνεργασία με τους δικηγορικούς συλλόγους. Για περισσότερες πληροφορίες επισκεφθείτε: https://womensos.gr/sumvouleutika-kentra-ggif/

Τα Συμβουλευτικά Κέντρα Τοπικής Αυτοδιοίκησης παρέχουν υπηρεσίες τοπικά σε όλη τη χώρα.

Ταυτόχρονα, εφαρμόζουν δράσεις για την πρόληψη, την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινότητας. Για περισσότερες πληροφορίες επισκεφθείτε: https://womensos.gr/symvouleutika_kentra_ota-2/

10. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Alemany, A., Quintana, J. M., Recio, M., Silva, E., Manzanero, A. L., Martorell, A., González, J. L. (2012). *Guía de intervención policial con personas con discapacidad intelectual*. Madrid: Fundación Carmen Pardo-Valcarce.

Alemany, A. y Cartagena, I. (2016). Estadísticas de la atención a víctimas con discapacidad intelectual en España. *Haurdanik, Asociación Vasca para la ayuda a la infancia maltratada*, N./ZK.33, 8-9.

Brown, H., Stein, J., y Turk, V. (1995). The sexual abuse of adults with learning disabilities. *Mental Handicap Research*, 8, 3–24.

Cendra, J. (2013). El consentimiento prestado por personas con discapacidad intelectual en relación con el delito de abusos sexuales. *La Ley Penal: revista de derecho penal, procesal y penitenciario*, 104, 53-62.

Cendra, J. (2015). Seguridad ante la agresión. *Escuela de Bienestar, Módulo V*, tema 3, capítulo 2.

Cendra, J. (2015). Mujeres en situación de mayor vulnerabilidad: discapacidad intelectual. En F. Fernando Pombo - Proyecto EXEQUO (Ed.), *Guía práctica sobre la casuística legal habitual de mujeres víctimas de violencia de género*. Madrid: Fundación Fernando Pombo.

Cendra, J., Alemany, A., y Hernández, M. (2016). Abuso y discapacidad intelectual: la necesidad de un trabajo en red. *Actas de coordinación sociosanitaria*, 18, 21-32.

Etxeberría, X., et al. (2013). *El enfoque ético del maltrato a las personas con discapacidad intelectual y del desarrollo*. Deusto Digital, Instituto de Derechos Humanos Pedro Arrupe.

Fundación Carmen Pardo-Valcarce y FEAPS Madrid (2014). *Abuso y discapacidad intelectual. Orientaciones para la prevención y la actuación*. Madrid: Fundación Carmen Pardo-Valcarce.

Fundación Carmen Pardo-Valcarce y FEAPS Madrid (2014). *Protocolo de actuación ante los abusos sexuales y la violencia doméstica y de género a personas con discapacidad intelectual*. Madrid: Fundación Carmen Pardo-Valcarce.

González, J. L., Cendra, J., y Manzanero, A. L. (2013). Prevalence of disabled people involved in Civil Guard's police activity. *Research in Developmental Disabilities*, 34, 3781-3788.

Horner-Johnson, W., y Drum, C. E. (2006). Prevalence of maltreatment of people with ID: a review of recently published research. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research* Reviews, 12, 57-69.

Manzanero, A. L., Recio, M., Alemany, A. y Martorell, A. (2011). Identificación de personas y discapacidad intelectual. *Anuario de Psicología Jurídica*, 21, 41-48.

Manzanero, A. L. y Recio, M. (2012). El recuerdo de hechos traumáticos: exactitud, tipos y características. *Cuadernos de Medicina Forense*, 18(1), 19-25.

Manzanero, A. L., Contreras, M. J., Recio, M., Alemany, A. y Martorell, A. (2012). Effects of presentation format and instructions on the ability of people with ID to identify faces. *Research in Developmental Disabilities*, 33, 391-397.

McCarthy, M., y Thompson, D. (1997). *A prevalence study of sexual abuse of adults with ID referred for sex education. Journal of Applied Research in ID*, 10, 105-124.

Recio, M. y Alemany, A. (2013). *Guía NO+ABUSO para personas con discapacidad intelectual*. Madrid: Fundación Carmen Pardo-Valcarce.

Recio, M., Alemany, A., y Manzanero, A. L. (2012). La figura del facilitador en la investigación policial y judicial con víctimas con discapacidad intelectual. *Siglo Cero: Revista Española sobre Discapacidad Intelectual*, 43, 54-68.

Sobsey, D. (1994). *Violence and abuse in the lives of people with disabilities: The end of silent acceptance?* Baltimore: Brookes.

Sobsey D. y Varnhagen C. (1991) Sexual abuse and exploitation of disabled individuals. En C. Bagley y R. J. Thomlinson (Eds.), *Child Sexual Abuse: Critical Perspectives on Prevention, Intervention and Treatment* (pp. 203-216). Toronto: Wall & Emerson.

Sullivan, P. M. y Knutson, J. F. (2000). Maltreatment and disabilities: a population

based epidemiological study. *Child Abuse and Neglect*, 24, 1257-1273.

Tharinger, D., Horton, C.B., y Millea, S. (1990). Sexual abuse and exploitation of children and adults with mental retardation and other handicaps. *Child Abuse and Neglect*, 4, 301-312.

Verdugo, M. A., Alcedo, M. A., Bermejo, B., y Aguado, A. (2002). El abuso sexual a personas con discapacidad intelectual. *Psicothema*, 14, 124-129.

Westcott, H. y Jones, P. (1999). Annotation: The Abuse of Disabled Children. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 40, 497-506.

ATHENA

BEGIN

The content of this document represents the opinions of the authors only and is their sole responsibility. The European Commission accepts no responsibility for the use that may be made of any information contained herein.

Co-funded by
the European Union

www.athenabegin.org